

Михайло Москалюк

**УКРАЇНСЬКИЙ
ХРИСТИЯНСЬКО-СУСПІЛЬНИЙ РУХ У ГАЛИЧИНІ:
ІДЕОЛОГІЯ, ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ, ДІЯЛЬНІСТЬ
(кін. ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.)**

Монографія

Івано-Франківськ
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
2018

УДК 27 – 78:329:316.75(477.83/.86)”XVIII|XIX”
М82

*Рекомендовано до друку вченою радою факультету історії,
політології і міжнародних відносин
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
(протокол № 5 від 18 грудня 2018 р.)*

Рецензенти:

доктор політичних наук, професор, декан факультету суспільних наук
Ужгородського національного університету **Остапець Юрій
Олександрович**

доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Климончук Василь Йосифович

Науковий редактор:

доктор історичних наук, професор, декан факультету історії, політології і
міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені
Василя Стефаника **Кугутяк Микола Васильович**

Москалюк М.

М82 Український християнсько-суспільний рух у Галичині: ідеологія,
інституалізація, діяльність (кін. XIX – 30-ті рр. XX ст.):
монографія. – Івано-Франківськ, 2018. – 206 с.
ISBN978-966-640-458-2

Монографія є комплексним політологічним дослідженням християнсько-консервативного
табору українського політикуму Галичини в підавстрійський та міжвоєнний періоди. На основі
широкої джерельної і документальної бази, а також наукових публікацій досліджено ідейно-теоре-
тичні та практичні аспекти українського християнсько-суспільного руху. Розкрито роль і місце хри-
стіянсько-консервативних структур в суспільно-політичних процесах Галичини 1896–1939 рр., їх
вплив на становлення та функціонування партійно-політичної системи краю.

Книга адресована політологам, історикам, усім, хто цікавиться історією політичної думки,
партологією, політичною історією.

УДК27 – 78:329:316.75(477.83/.86)”XVIII|XIX”

ISBN 978-966-640-458-2

© Москалюк М. Ф., 2018

© ДВНЗ “Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Клерикально-консервативна течія українського політикуму Галичини у вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі	8
1.2. Джерельна база	15
1.3. Партії, партійні системи і суспільно-політичні рухи: сутність та методологія дослідження	19
РОЗДІЛ 2. ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОГО ХРИСТІЯНСЬКО-СУСПІЛЬНОГО РУХУ ГАЛИЧИНИ	29
2.1. Галицький консерватизм як ідеологічна платформа українських християнських суспільників	29
2.2. Ідейна поляризація українських клерикально-консервативних сил в Галичині	38
2.3. Державотворча концепція галицьких християнських консерваторів	46
РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ХРИСТІЯНСЬКО-КОНСЕРВАТИВНОГО ТАБОРУ В ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ ГАЛИЧИНИ	59
3.1. Організаційне становлення українського християнсько-суспільного руху в підкарпатській Галичині	59
3.2. Нереалізовані спроби структуризації галицьких християнських консерваторів у першій половині 1920-х рр.	69
3.3. Інституалізація українського християнсько-суспільного руху Галичини (1925–1935 рр.)	74

РОЗДІЛ 4. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ КАТОЛИЦЬКИХ ПАРТІЙ І ОРГАНІЗАЦІЙ	99
4.1. Український клерикально-консервативний табір у суспільно-політичних процесах Галичини (1896–1919 рр.)	99
4.2. Українські політичні партії та організації католицького спрямування в умовах поляризації клерикально-консервативних сил (1920–1929 рр.)	102
4.3. Активізація суспільно-політичної діяльності галицьких християнських консерваторів (1930–1939 рр.)	120
4.4. Політика християнських суспільників у національно-культурній сфері (1930-ті рр.)	142
ВИСНОВКИ	150
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	159

ВСТУП

Актуальність теми. Розбудова незалежної Української держави та становлення багатопартійності актуалізували історико-політологічні дослідження суспільно-політичних процесів минулого, особливості їх протікання в окремих регіонах країни, сприяли об'єктивному вивченню досвіду українських партій і рухів. Під цим кутом зору значний інтерес становить дослідження клерикально-консервативної течії українського політичного спектру Галичини – християнсько-суспільного руху. Він виник наприкінці ХІХ ст. у контексті становлення партійно-політичної системи краю. Протягом досліджуваного періоду християнсько-суспільний рух репрезентував її праве крило, був структурно представлений рядом політичних партій та організацій. Дотримуючись легальних методів політичної боротьби, клерикальні партії і організації, попри відмінні політичні та релігійно-обрядові орієнтації, а також неоднаковий рівень впливу на маси, відіграли помітну роль у формуванні ідеології національного руху. Тому політологічний аналіз даної проблематики має, на наш погляд, важливу наукову цінність, пізнавальне і практичне значення.

Інтерес до цієї теми посилюється ще й тим, що християнські суспільники безпосередньо пов'язували свою діяльність із греко-католицькою церквою, яка традиційно в Галичині мала міцні позиції. Тому ознайомлення з історичною спадщиною галицьких клерикалів сприяє одночасному вивченню ролі греко-католицької церкви в громадському житті краю, вияснення її впливу на суспільно-політичні процеси Галичини.

Актуальність даної теми полягає також у тому, що в сучасній українській партійній системі відновлено партії християнсько-суспільної орієнтації, котрі за умов поширення релігійного світогляду мають

перспективи перетворитися у вагому силу, використовуючи позитивний досвід своїх консервативних попередників.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на базі широкого кола джерел та наукової літератури здійснити політологічний аналіз християнсько-суспільного руху Галичини, показати його як цілісне і водночас складне та суперечливе явище в контексті суспільно-політичних відносин краю наприкінці ХІХ – 30-х рр. ХХ ст.

Реалізація мети вимагає виконання таких дослідницьких **завдань**:

- в'яснити причини становлення, ідейні засади, соціальну базу та інституалізацію християнсько-суспільного руху;
- простежити еволюцію клерикально-консервативних сил у суспільно-політичному житті Галичини;
- виділити головні течії української консервативної католицької думки;
- охарактеризувати роль та місце клерикальних структур в українському політичному русі;
- з'ясувати причини суспільно-політичної активізації християнських суспільників протягом 30-х рр. ХХ ст.;
- проаналізувати основні напрямки діяльності українських католицьких об'єднань в суспільно-політичному житті краю в підавстрійській та міжвоєнний періоди.

Об'єктом дослідження є насамперед український християнсько-суспільний рух Галичини.

Предметом дослідження є політична, організаційна, релігійна та культурно-освітня діяльність українських клерикальних об'єднань у контексті суспільно-політичного життя краю.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з початку 90-х рр. ХІХ ст. – до 1939 р. Нижня межа – це зародження та становлення християнсько-суспільного руху Галичини на тлі політики “ нової ери ” 1890 р. Верхню межу становить початок Другої світової війни (вересень 1939 р.) і припинення діяльності українських християнсько-суспільних партій та організацій.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

- уперше в українській політичній науці зроблено спробу комплексного аналізу теоретико-ідеологічних засад, організаційної інституалізації та суспільно-політичної діяльності клерикальної течії українського політикуму підавстрійської та міжвоєнної Галичини;

- до наукового обігу введено значну кількість раніше не використовуваних джерел, зокрема архівні документи, матеріали тогочасної української і польської періодики, що дало змогу по-новому підійти до оцінки та висвітлення діяльності українського клерикального табору в контексті суспільно-політичних відносин краю;

- запропоновано періодизацію становлення християнсько-суспільного руху Галичини;

- діяльність клерикально-консервативного табору в міжвоєнний період охарактеризована на тлі його поляризації в межах орієнтальної та окцидентальної течій.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Матеріали і висновки проведеного дослідження можуть бути використані, політологами, істориками для науково-обгрунтованого аналізу суспільно-політичних відносин у Галичині в підавстрійській та міжвоєнний періоди. Накопичений в ході дослідження фактичний матеріал може також використовуватися у вищих і середніх навчальних закладах при викладанні відповідних тем, спецкурсів з політології, історії суспільно-політичних рухів і політичних партій.

Монографія складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (474 найменування).

Автор висловлює щирю вдячність за надану допомогу та висловлені поради і зауваження науковцям, працівникам архівних і бібліотечних установ, своїм колегам та рідним, усім, хто сприяв підготовці та виданні цієї монографії.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Клерикально-консервативна течія українського політичного Галичини у вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі

Історіографію заявленої проблематики, з огляду на специфіку її становлення та хронологічний принцип, можна умовно поділити на п'ять періодів:

- 1) праці сучасників, що брали активну участь в суспільно-політичних процесах краю та мали причетність до становлення політичних партій;
- 2) радянська та польська історіографія міжвоєнної Галичини;
- 3) післявоєнна радянська та діаспорна наукова думка;
- 4) вітчизняна історіографія періоду незалежності України;
- 5) сучасна польська історіографія.

Як правило, серед наукових розвідок домінують праці історичного напрямку. Також відмінною рисою історіографічного комплексу теми можна вважати обмежене коло праць, особливо у перші періоди становлення християнсько-суспільного руху, що, на наш погляд, пов'язане із слабкими впливами галицьких клерикалів на суспільно-політичні процеси краю. Науковці, як правило, за предмет дослідження обирали партії центристського, лівого і право-радикального політичного спектру Галичини, які опиралися на міцну електоральну підтримку, мали розгалужену організаційну структуру. Також характерними особливостями праць першого періоду є їх політико-публіцистичне спрямування.

Започаткував вивчення клерикально-консервативної течії українського політикуму Галичини К. Левицький. У контексті становлення національного руху галицьких українців, він розглянув зародження, соціальну базу та діяльність перших християнсько-суспільних структур наприкінці XIX – початку XX ст., проаналізував парламентську і посольську діяльність лідера галицьких консерваторів О. Барвінського [135, 136, 137, 138]. Міжпартійні відносини у краї та участь у них клерикальних партій, а також стосунки між представниками гетьмансько-монархічної та християнсько-суспільної української консервативної думки подано у працях М. Стахіва [171, 172, 173], С. Томашівського [174, 175, 176, 177]. Коротку характеристику Християнсько-суспільного союзу як “консервативно-клерикальної і угодовської щодо польського панування партії” здійснив М. Лозинський [143].

Загалом, праці сучасників, незважаючи на зібраний певний фактичний матеріал, по суті носили довідково-інформативний характер, опосередковано розглядали християнсько-суспільну проблематику, – тому не можуть сприйматися як серйозні дослідження даної теми.

Радянська історіографія міжвоєнного періоду, в силу ідеологічного тиску та ретельно відібраної доказової бази, тенденційно висвітлювала суспільно-політичні процеси в Галичині, гостро критикувала або відверто фальшувала діяльність клерикально-консервативних сил. Як правило, праці радянських авторів, зокрема М. Луцкевича [396], В. Мінаєва [401] та ін. [427] носили пропагандистсько-публіцистичний характер.

У роботах польських дослідників 20–30 рр. XX ст. А. Белціковської [464], М. Фелінського [466], попри певну заангажованість та фрагментарність, частково розглядається інституалізація християнсько-суспільного руху Галичини. Згадані праці, загалом, також носять довідково-інформативний характер. Пріоритетним напрямком досліджень Г. Лубенського [303] була обрядова проблема в християнсько-суспільному русі Галичини та його поляризація в межах орієнтальної

(східної) та окцидентальної (західної) течій. Однак автор перебільшував значення окцидентального крила галицьких клерикальних консерваторів у християнсько-суспільному середовищі краю.

Повоєнна радянська історіографія продовжувала з класово-партійних позицій аналізувати проблеми суспільно-політичного руху Галичини, побіжно характеризуючи українські католицькі партії. Схематизм, заідеологізованість та фальсифікація діяльності клерикально-консервативного табору притаманні працям С. Даниленка [344], М. Кравця [383], В. Масловського [400], П. Петлякова [425], А. Шиша [460]. Роботи В. Добрецової [349], Ю. Киричука [360], В. Твердохліба, [448], попри виразну ідеологічну спрямованість і намагання обґрунтувати закономірність перемоги комуністичного режиму на західноукраїнських землях, містять ряд фактичних помилок та неточностей з даної тематики. Зокрема приписують А. Шептицькому керівництво Українською католицькою народною партією, не розрізняють різні течії всередині клерикально-консервативного табору. Окремі аспекти християнсько-суспільного руху Галичини із збереженням усталених стереотипів були розглянуті в працях Ю. Ю. Сливки [440, 441, 442] та С. А. Макарчука [397].

Християнсько-суспільна тематика майже не досліджувалася істориками української діаспори. Окремі її аспекти частково розглядалася ними в руслі вивчення спадщини митрополита А. Шептицького [384], суспільно-політичної діяльності лідера християнських суспільників кінця XIX – початку XX ст. О. Барвінського [404,462]. Заслуговує на увагу дослідження І. Лисяка-Рудницького про вплив гетьманської ідеології на формування ідейних засад українських консерваторів-католиків та місце клерикальних структур в українському суспільно-політичному русі [394, 395]. Разом з тим у діаспорі, зусиллями ряду дослідників, започатковано політологічні дослідження суспільно-політичних рухів та партій Галичини окресленого періоду, в яких, нехай фрагментарно та епізодично, все ж розглядався християнсько-консервативний табір. Насамперед варто відзначити роботи П. Свія

[437], М. Стахіва [173] та П. Феденка [453]. Попри загальні методологічні підходи щодо політологічного аналізу політичних партій і партійних систем вказані автори частково розглядали ідеологічні засади та структурування християнсько-суспільного руху в Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст, при цьому, відзначали низький рівень суспільної впливовості клерикальних структур.

Після 1991 р. настає новий період у вітчизняній науковій фаховій літературі, спрямований на об'єктивне висвітлення всіх аспектів політичної історії Галичини кінця ХІХ – 30-х рр. ХХ ст., становлення політичних партій та партійної системи краю. У структурі окресленої історіографічної проблематики можна виділити наступні складові: по-перше, праці, присвячені загальному аналізу суспільно-політичного життя галицьких українців, проблемам політичної історії, національно-визвольного руху тощо; по-друге, дослідження консерватизму як ідеологічної основи становлення та функціонування українського християнського руху в Галичині; по-третє, роботи, в яких розглянуто вплив греко-католицької церкви на формування ідеологічних засад клерикальних консерваторів та форм і методів їх діяльності; по-четверте, предметні дослідження клерикально-консервативної течії загалом та партій і організацій християнсько-суспільного спрямування зокрема, з'ясування їх ролі і місця в партійній системі краю, висвітлення основних напрямів суспільно-політичної (в тому числі парламентської) діяльності; по-п'яте, праці, присвячені окремим діячам християнсько-суспільного руху Галичини.

Застосовуючи інші підходи, зокрема проблемно-хронологічний, наявну історіографічну базу окресленої проблематики також можна поділити на дві групи – праці, в яких клерикально-консервативна течія розглядається в підавстрійській Галичині (кінець ХІХ ст. – 1918 р.) і у міжвоєнний (польський) період (1919–1939 рр.).

Питання українського партогенезу на теренах Галичини наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. та партійна структурування краю знайшли свій вияв у цілому ряді узагальнюючих праць. У них християнсько-

суспільна тематика фрагментарно представлена в контексті тогочасних політичних процесів, формування багатопартійності, міжпартійних та міжнаціональних взаємин тощо. До цієї групи можна віднести колективну монографію науковців Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України ім. І. Ф. Кураса “Політична історія України ХХ століття” [428], праці О. Сухого [447], С. Телешуна [449], В. Яремчука [463], І. Монолатія [406, 407]. Особливо заслуговують на увагу наукові роботи М. Кугутяка “Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.)” [386] та “Історія української націонал-демократії (1918–1929)” [390]. Вчений в контексті висвітлення національного та державно-політичного відродження галицьких українців характеризує ідейні засади, роль та місце християнсько-суспільних структур у партійній системі краю, їх представництво в органах влади ЗУНР та Міжпартійній Раді. Автор торкається питання організаційного становлення та еволюції українського християнсько-суспільного руху протягом 20–30-х рр. ХХ ст., його суспільно-політичної діяльності.

Окремі науковці, зокрема А. Баран [325, 326], О. Зайцев [354, 355], М. Швагуляк [455, 456, 457, 458], досліджуючи партологічну проблематику окресленого періоду, побіжно розглядали причини виникнення клерикальних партій, їх участь в консолідації національних сил, міжпартійний аспект відносин та парламентську діяльність християнських суспільників.

Важливе концептуальне значення для аналізу ідейно-теоретичних засад клерикалізму та консервативної компоненти його ідеології має монографія Ю. Терещенка “Причини до історії галицького консерватизму” [450]. Автор, досліджуючи генезу консервативних ідей в краї, звертає увагу на політичні обставини становлення і розвитку клерикального напрямку українського політикуму в контексті пошуку шляхів польсько-українського порозуміння, його еволюцію від “нової ери” 1890 р. до політики “реалізму” 30-х рр. ХХ ст., показує вплив В. Липинського на ідеологічне становлення консерватизму.

Консервативний напрям в українській політичній думці ХІХ – перш. пол. ХХ ст. є предметом розгляду С. Гелея [334, 335]. К. Кондратюк, аналізуючи консервативні ідеологічні засади Католицького русько-народного союзу (КРНС), називає його єдиним партійним репрезентантом греко-католицизму та християнської духовності в краї [377].

Політологічний вимір дослідницьких розвідок християнсько-суспільного руху представлений Л. Слінченко [439] та М. Москалюком [413].

Державотворчі концепції християнських суспільників Галичини, що сформувалися під ідейним впливом В. Липинського і С. Кучабського, поляризація клерикально-консервативного табору в межах окцидентальної та орієнтальної течії стали предметом наукового зацікавлення Т. Дерещук [347]. А. Павко в контексті досліджень українських політичних партій та організацій окресленого періоду здійснив аналіз Католицького русько-народного союзу. На його думку, саме з цією структурою пов'язана модернізація українського національно-політичного життя в Галичині, а її консервативна ідеологія породжувала політичні дискусії в українському національному таборі [419, 420]. Ідеологічні основи католицьких партій та їх вплив на польсько-українські взаємини охарактеризував І. Федик [454].

Роль греко-католицької церкви як важливої духовної основи клерикально-консервативного руху Галичини досліджувала У. Кошечар [379, 380, 381, 382]. Дослідниця обґрунтувала тезу про домінуючий вплив церкви на суспільно-політичні структури галицьких клерикалів упродовж 1900–1930-х рр. та з'ясувала причини низького рівня їх популярності в краї. Участь греко-католицького духовенства у християнсько-суспільному русі Галичини 20–30-х рр. ХХ ст. знайшла висвітлення у праці В. Марчука “Українська греко-католицька церква. Історичний нарис” [399]. Окреслене коло питань підняте також у публікаціях О. Турія [452] та А. Кліша [370, 371].

Також сучасними дослідниками, як правило істориками, увага сконцентрована на характеристиці особливостей організаційного становлення та інституалізації християнсько-суспільного руху, діяльності клерикальних структур в політичних процесах Галичини кінця XIX – 30-х рр. XX ст. Одним із перших цей напрям наукових досліджень, а саме – генезу та парламентську діяльність українського християнсько-консервативного табору від кінця XIX ст. до Першої світової війни на прикладі Католицького русько-народного союзу, обрав львівський вчений Т. Антошевський [322]. Аналізуючи австрофільську спрямованість КРНС, автор також характеризує його суспільну діяльність на захист католицької церкви і християнської духовності. Організаційну структуру та діяльність наступника КРНС – Християнсько-суспільного союзу (ХСС) – з використанням широкої джерельної бази з'ясував М. Мудрий [414].

Християнсько-суспільний рух в 20–30-х рр. XX ст., а саме національне питання в програмних документах клерикальних партій і організацій та спроби його реалізації висвітлив А. Нагірняк [416]. Різні аспекти діяльності Української християнської організації (УХО) та Української народної обнови (УНО) стали предметом наукового інтересу Т. Гладюка [338, 339].

Значний внесок у розробку християнсько-суспільної проблематики вніс вже згаданий тернопільський дослідник А. Кліш. У серії статей вчений дослідив програмні орієнтири, організаційне становлення та суспільно-політичну діяльність християнсько-суспільних структур Галичини наприкінці XIX – 20-х рр. XX ст. – Католицького русько-народного союзу, Християнсько-суспільного союзу, Української християнської організації [365, 373, 375].

В останні роки вітчизняна історіографія зусиллями О. Аркуші, Т. Батенка, Л. Бурачок, Л. Гентош, О. Єгрешія, С. Павлишина, В. Перевезія поповнилася низкою праць, присвячених визначним діячам християнсько-суспільного руху – А. Вахнянина [327], О. Барвінсь-

кого [323, 421], А. Шептицького [336], Г. Хомишина [351, 352, 424], О. Назарука [330, 331] та С. Томашівського [457].

У післявоєнній польській історіографії визначилися такі основні напрями досліджень християнсько-суспільної проблематики. М. Папежинська-Турек [468] та С. Степень [470] продовжували вивчати обрядові питання. Ряд інших авторів, зокрема Р. Тожецький, зайнялися аналізом ролі католицьких партій в польсько-українських стосунках, впливу греко-католицької церкви на суспільно-політичне життя краю [472, 473]. Дослідник Ч. Бжоза в контексті дослідження української парламентарної репрезентації в Польщі протягом 1922–1935 рр. звернув увагу на участь у ній представників українського клерикально-консервативного напрямку [465].

Між тим, варто зазначити, не зважаючи на певну зацікавленість окресленою тематикою, відсутні комплексні узагальнюючі дослідження клерикально-консервативної течії Галичини наприкінці ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст. Ряд питань християнсько-суспільної тематики залишилися поза межами наукового вивчення. Відчутним є також брак політологічного аналізу проблеми.

1.2 Джерельна база

Дослідження ідейно-теоретичної та практичної спадщини українського християнсько-суспільного руху Галичини наприкінці ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. неможливе без залучення широкого кола джерел. Їх умовно можна поділити на дві групи: неопубліковані та опубліковані матеріали. Першу групу склали насамперед неопубліковані архіви Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДІАУЛ), державних архівів Івано-Франківської (ДАІФО), Львівської (ДАЛО) та Тернопільської (ДАТО) областей.

У документах ЦДАГОУ (Ф. 6. ЦК КПЗУ (1917–1936)) міститься цінна інформація про ставлення партій української лівиці Галичини до християнсько-суспільного руху взагалі та Української християнської організації зокрема, відносини між націонал-демократами та християнськими суспільниками, наміри галицьких клерикалів окцидентального спрямування утворити на поч. 1920-х рр. консервативну партію.

Документи ЦДІАУЛ відображають різноманітні аспекти християнсько-суспільного руху Галичини. Зокрема, у Ф. 309 (Наукове товариство ім. Т. Шевченка, м. Львів (1873–1939 рр.)) зібрано значний матеріал про обставини створення нових клерикальних структур, організаційне становлення Української католицької народної партії (УКНП), листування ідеолога консерватизму В. Липинського із відомим галицьким клерикалом О. Назаруком. Обрядові питання в діяльності християнсько-суспільного руху, програмні засади клерикальних структур, зокрема Української християнської організації знайшли своє відображення у документах Ф. 358 (Шептицький Андрей-Олександр, граф, митрополит греко-католицької церкви). У Ф. 359 (Назарук Осип Тадейович – адвокат, письменник, громадський і політичний діяч (1883–1940)) охарактеризовано програмні засади Українського християнського союзу (УХС), Української народної обнови, протистояння між митрополитом А. Шептицьким і станіславським єпископом Г. Хомишиним за вплив на християнсько-суспільний рух. Також матеріали фондів 309, 359 ілюструють консолідаційну політику галицьких клерикалів, їх участь в Українській парламентарній репрезентації та Всеукраїнській національній раді. Міжпартійні з'їзди 1920-х рр. та участь у них представників Української християнсько-суспільної партії (УХСП) знайшли своє відображення у матеріалах фондів 581 (Колекція документів про діяльність урядів і армій УНР та ЗУНР (1914–1939 рр.)) та 462 (Український горожанський комітет. Комітет допомоги українському

населенню (1918–1923 рр.)). Ф. 406 (Редакція української газети “Нова Зоря”, м. Львів) містить матеріали, що характеризують діяльність УХО та Українського католицького союзу (УКС), розкривають зміст автономістських концепцій клерикальних структур.

Матеріали державних архівів Івано-Франківської (Ф. 2. Станіславське воєводське управління (1920–1939), Ф. 68. Управління державної поліції Станіславського округу м. Станіслав (1921–1939 рр.), Ф. 69. Станіславське повітове управління державної поліції (1921–1939)), Львівської (Ф. 1. Львівське воєводське управління (1921–1939), Ф. 7. Львівське повітове староство (1919–1939)), Тернопільської (Ф. 231. Тернопільське воєводське управління, Ф. 275. Тернопільський комісаріат поліції) характеризують процеси інституційного становлення та суспільно-політичної і громадської діяльності християнсько-суспільних структур міжвоєнної Галичини на регіональному (повітовому) рівні. Документи ілюструють міжпартійні відносини у краї, ідейні розбіжності між орієнтальним та окцидентальним крилом галицьких консерваторів, вплив на них церковних ієрархів та представників консервативної політичної думки В. Липинського і С. Томашівського.

Значний обсяг архівних матеріалів з історії християнсько-суспільного руху міститься у відділі рукописів ЛННБУ ім. В. Стефаника. Документи Ф. 11 (Барвінські) на основі листування О. Барвінського із відомими клерикальними і політичними діячами – О. Маковеєм [96], К. Студинським [98], І. Плав'юком [102], Ю. Романчуком [97] та церковними ієрархами А. Шептицьким і Г. Хомишиним [100] висвітлюють проблеми окресленої тематики. У фонді 11 окремими збірками представлені матеріали Християнсько-суспільного союзу і редакції газети “Руслан”, зокрема прокламації, відозви, список членів клерикальної партії, партійна кореспонденція [101].

Загалом усі архівні матеріали можна поділити на кілька основних груп:

1) документи католицьких партій і організацій: ХСП, УХО, УКНП (УНО), УКС, в тому числі протоколи їх нарад, засідань керівних органів, програми й статuti, резолюції, відозви, заяви, звіти, повідомлення, звернення, приватна кореспонденція партійних лідерів;

2) документи громадських і політичних організацій, що мали зв'язки з клерикальними об'єднаннями, перш за все протоколи з'їздів, нарад, засідань, резолюції, звернення, доповіді, маніфести, меморіали і т.д.;

3) офіційні документи органів державної влади, зокрема розпорядження та звіти Міністерства внутрішніх справ Польщі, керівництва Львівського, Станіславського і Тернопільського воєводств про нагляд за християнсько-суспільними структурами, поліційні донесення про діяльність галицьких клерикалів, матеріали щодо конфіскації періодичних видань.

Вагомим доповненням до архівних джерел є опубліковані збірники документів і матеріалів з історії української суспільно-політичної думки. Підготовлені як вітчизняними дослідниками так і істориками діаспори, вони містять певний документальний матеріал з християнсько-суспільної проблематики [104, 107]. Серед збірників документів варто виділити ті, що стосуються листування церковних ієрархів, зокрема пастирські листи та послання митрополита А. Шептицького [105, 109, 110]. У цих текстах розкрито ставлення керівництва греко-католицької церкви до християнсько-суспільного руху. Також цінним джерелом є кореспонденція В. Липинського [109].

У проведеному дослідженні використані матеріали української та польської періодики, зокрема часописи “Громадський Голос”, “Діло”, “Новий Час”, “Рада”, “Робітничий Голос”, “Український Голос”, “Biuletyn polsko-ukraiński”, “Sprawy narodowościowe”, “Wszystkie Stronnictwa”, “Sprawosdanie z zycia mniejszości narodowych” та інші.

Важливим джерелом є видавнича продукція християнсько-суспільних партій та організацій – програмні документи, агітаційно-пропагандистська література, теоретичні праці клерикальних діячів О. Барвінського [118, 119, 120], О. Назарука [149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156], церковних ієрархів – Г. Хомишина [180, 181, 182, 183, 184] та А. Шептицького [187, 188, 189, 190, 191, 192].

У якості джерела дослідження залучена мемуарна література відомих католицьких та політичних діячів: О. Барвінського [111], Т. Войнаровського [112], Т. Галущинського [113], І. Кедрина [114, 115], С. Макуха [116], П. Мельничука [117].

На основі критичного аналізу, співставлення і синтезу названих джерел здійснене дане дослідження.

1.3 Політичні партії, партійні системи та суспільно-політичні рухи: поняття, сутність та методологія дослідження

У політичній системі суспільства партії займають чільне місце. Їх значущість обумовлюється також тим, що на всіх етапах політичного процесу вони відіграють значну роль, визначають його характер і напрям розвитку, – тому не випадково у фаховому науковому середовищі розглядаються як провідні політичні інститути.

Етимологічно термін “партія” має латинське походження (*partis* – частина). У своєму первісному значенні дане поняття ототожнюється із певною соціальною верствою, об’єднаною спільними ідеями, метою, завданнями та діяльністю.

Класичним вважається визначення політичної партії, яке запровадив в обіг англійський мислитель XVIII ст. Е. Берк. У його розумінні “партія – це об’єднання людей, що згуртувалися для сприяння

загальнонаціональному інтересові своїми спільними зусиллями і то на якійсь певній, спільно погодженій засаді” [438, с. 541].

Перші фундаментальні праці з теорії політичних партій появилися в ХІХ ст. Зокрема, Г. Еллінек вважав, що партії – це групи, які об’єднані спільними переконаннями, спрямовані на досягнення певних державних цілей (здобуття політичної влади) і намагаються впровадити їх у життя [346, с. 7]. Теоретико-методологічні засади дослідження політичних партій сформували наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. М. Острогорський [418, с. 15], Р. Міхельс [402, с. 50–59], М. Вебер [332]. Розглядаючи особливості виникнення та функціонування політичних партій, вони виокремлювали їх позитивні та негативні риси. Позитивні аспекти, як правило, пов’язували, насамперед, з демократизацією держав, а негативні, – із здатністю партій створювати умови для олігархізації партійної верхівки (“залізний закон олігархії” Р. Міхельса). М. Вебер, зокрема, у партіях вбачав суспільні організації, які формуються на засадах добровільної участі їх членів у політиці з метою здобуття влади задля реалізації інтересів партійного керівництва та активних партійців. Характеризуючи партії, він типологізує їх, виділяє вождистські або харизматичні партії, партії нотаблів (займаються організацією виборів) та сучасні партії з високим рівнем бюрократизації і партійної дисципліни [346, с. 8].

У вітчизняній політичній думці першої половини ХХ ст., знаходимо низку тлумачень даного поняття. Зокрема, відомий галицький політичний діяч 1920–1930-х рр. радикал М. Стахів під поняттям “політична партія” розумів “добровільне об’єднання, яке в деяких суспільно-державно-політичних справах має спільні інтереси, спільні переконання і спільну мету, – дістати в свої руки або щонайменше під свій вплив державну владу, щоб таким чином у практиці здійснити свої суспільно-державні погляди та зберегти свої спільні інтереси” [173, с. 4]. При цьому наявність партій він розглядав як необхідний атрибут існування великої і вільної нації.

Значний внесок у вітчизняну партологію зробив відомий галицький публіцист та політик О. Назарук. На його переконання політичні партії – це “групи людей, які мають: а) однакові погляди або інтереси; б) охоту до спільної боротьби за ті погляди або інтереси і в) проявляють ту охоту до боротьби в організований спосіб” [153, с. 17]. Характеризуючи суспільну важливість політичних партій, О. Назарук, виділяє притаманні їм негативні ознаки та розділяє партії на дві групи – “здорові” (діють в інтересах своїх виборців) і “нездорові”. Діяльність останніх спрямована на захист інтересів партійного олігархату [153, с. 18].

Сучасна партологія, підсумовуючи теоретичні обґрунтування поняття “політична партія”, а таких визначень тільки в російській науковій літературі нараховується понад 200 [356, с. 5], виокремлює основні підходи щодо виникнення та функціонування партій:

- доктринальний (ліберальна концепція) розглядає партії насамперед як об’єднання на тлі спільної ідеології (Б. Констан, Б. Франклін, Д. Медіссон, Й. К. Блунчлі);
- класовий (марксистська концепція), згідно з нею партії є виразниками класових інтересів (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін);
- інституціональний характеризує партії як інститути політичної системи (Р. Міхельс, М. Острогорський, М. Дюверже, Дж. Сарторі);
- функціональний: партії мобілізують суспільну діяльність і є базою політичних лідерів, які здійснюють функцію управління державою (Р. Макридис, П. Меркл, С. Елдерсфельд) [341, с. 11].

Серед багатьох визначень поняття “партія” найбільше поширення отримали електоральні (Дж. Сарторі), структурні (М. Дюверже, М. Острогорський), функціональні (К. Лоусон) та структурно-функціональні (К. Нойман) дефініції [426, с. 59]. У межах кожного підходу сформувалися свої трактування даного поняття. На основі їх синтезу можна запропонувати, на наш погляд, універсальне визначення, подане у “Політологічному енциклопедичному словнику”: “політична партія – сукупність організованих політичних об’єднань на основі

спільності інтересів та політичних переконань, які разом з державою, за її допомогою, прагнуть брати участь у політичному житті, керівництві суспільними справами” [320, с. 242].

Отже, з точки зору політичної науки партія є “організаційно оформленою групою, що об’єднує найактивніших прихильників тієї чи іншої мети (ідеології, лідера) та слугує для боротьби за завоювання і використання політичної влади у суспільстві” [341, с. 10].

Як політичні інститути партії виникли в контексті розшарування суспільства на групи за соціальними, світоглядними та іншими критеріями, формування різних, нерідко зовсім протилежних, групових інтересів у сфері політики, незадоволення частиною суспільства своїм становищем та прагненням його змінити тощо. Перші партії, точніше їх прототипи (протопартії) існували ще в античний період. Натомість сучасні партії, за висловом М. Вебера, пройшли трансформаційні етапи становлення від аристократичного угруповання (17 ст.) до політичного клубу (18 ст.) і, нарешті, масової партії (19 ст.).

Досліджуючи процес виникнення сучасних партій, французький вчений М. Дюверже в контексті так званої генетичної моделі партогенезу виділяє партії внутрішнього та зовнішнього походження. Партії внутрішнього (парламентського) походження з’явилися на тлі розширення виборчих прав громадян та появи парламентської демократії. Натомість партії зовнішнього (позапарламентського) походження створюються з уже існуючих профспілкових, професійних, релігійних або інших соціальних об’єднань за гендерними, віковими чи іншими параметрами.

Генетична модель складається з трьох додаткових чинників, які впливають на походження партій. По-перше, мова йде про намагання центральної влади контролювати регіональні еліти та створені ними об’єднання або, навпаки, прагнення локальних еліт мати окремі організаційні структури, які згодом інтегруються в єдиній національній організації (так звані схеми територіального проникнення та територіального роздроблення). У цьому контексті консервативні партії ви-

никли в результаті територіального проникнення, більшість ліберальних – через процес територіальної роздробленості. Найбільш поширеним є змішаний спосіб, коли спочатку на тлі роздробленості виникають локальні організації, які згодом об'єднуються в загальнонаціональну структуру.

Другим чинником є наявність або відсутність впливових зовнішніх інституцій, що підтримують діяльність політичної партії. Наприклад, підтримка церквою конфесійних партій або вплив профспілок на формування соціал-демократичних чи ліберальних партій.

Третьою складовою, яка безпосередньо впливає на формування політичної партії є роль харизми її лідера. Як правило, харизматичні партії існують саме завдяки особистих якостей їх провідників [459, с. 15–17].

Зусиллями як західних (Дж. Ла Паломбара, М. Вейнер, М. Оферле, Є. Вятр), так і вітчизняних (Л. Гонюкова, В. Климончук, М. Ніколаєва, М. Примуш, Ю. Остапець, Ю. Шведа, та ін.) вчених сформульовані теоретико-методологічні засади аналізу політичних партій, їх суб'єктності у владних відносинах.

Суттєво розширюють уявлення про партію характеристика її основних ознак (індикаторів), до яких, насамперед, відносяться мета, характер її організації, ідеологія та соціальна база.

Як правило, метою партії є здобуття, утримання та реалізація влади. Щоправда, як виняток, партія (здебільшого це стосується нечисельних маловпливових партій) може не ставити собі за мету завоювати владу. У такому разі в своїй діяльності вона намагатиметься привернути увагу громадськості до важливих актуальних суспільних проблем. За характером організації партії можуть діяти на регіональному або загальнонаціональному рівні, мати централізовану або децентралізовану організаційну структуру.

Важливу роль у діяльності політичних партій відіграє її ідеологія (від грецької – ідея, форма, уявлення та логос – поняття, вчення). По-

літична ідеологія – це “система концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відбиває інтереси, світогляд, ідеали, умонастрої людей, класів, націй суспільства, політичних партій, громадських рухів та інших суб’єктів політики” [320, с. 140]. Залежно від особливостей системи ціннісних орієнтацій розрізняють такі ідейно-політичні течії: лібералізм, консерватизм, соціалізм, анархізм, націоналізм, соціал-демократизм, комунізм та ін. За змістом і спрямованістю своїх головних цілей ідеології бувають прогресивні й реакційні, демократичні й тоталітарні, світські й релігійні, за методами їхнього обґрунтування – радикальні й ірраціональні, за об’єктом впливу та методами поширення – універсальні та партикулярні [459, с. 343–344]. На основі обраної ідеології політичні партії розробляють партійну програму, яка, в свою чергу, декларується у документах і заявах партії та визначає її стратегію і тактику.

Соціальна або електоральна база партії складається з її прихильників. Одним із суттєвих чинників впливості партії є її широка електоральна підтримка у суспільстві.

Зазначені ознаки партій можуть слугувати підставою для їх типологізації. Політична наука оперує цілим різномаяттям підходів щодо класифікації політичних партій. Зокрема, за організаційною структурою виділяють централізовані та децентралізовані партії, за ідеологією – ліві (комуністичні), ліво-центристські (соціал-демократичні), центристські (ліберальні), право-центристські (неоконсервативні), праві (неофашистські), за методами поповнення – кадрові та масові, за методами і засобами діяльності – авангардні та парламентські, за статусною специфікою – легальні / нелегальні, правлячі або опозиційні, за соціальною основою – класові, міжкласові, партії соціальних груп тощо [405, с. 16–18].

У політичній системі партії відіграють важливі функції, які головним чином пов'язані із здобуттям, утриманням і реалізацією влади або її опозиційною діяльністю та захистом інтересів свого електорату.

Із поняттям “партія” пов'язаний термін “партійна система”. Класичне визначення цього поняття запропонував М. Дюверже. У його розумінні партійна система – це форми та умови співіснування партій у державі. Зміст даного поняття, за одним із підходів, передбачає окреслення всіх партій (як правлячих, так опозиційних), які існують у конкретній державі і беруть участь у боротьбі за владу, її утримання та реалізацію. У науковому середовищі набула також поширення думка, що ототожнювати партійну систему з сукупністю всіх партій у державі є не зовсім коректно. У цьому випадку партійна система розглядається як сукупність парламентських партій із врахуванням їх політичної ваги у міжпартійних взаємовідносинах.

У сучасних партіологічних дослідженнях виокремлено ряд підходів щодо типології партійних систем. На основі кількісного критерію М. Дюверже виділяв одно-, дво- та багатопартійні моделі. Дж. Сарторі запропонував сім типів партійних систем: однопартійна, двопартійна, системи домінування та гегемоністська, системи обмеженого і поляризованого плюралізму, а також атомізована система. Якісний критерій, розроблений Р. Далем, ґрунтується на поділі партійних систем на конкурентні або неконкурентні. Дж. Ла Паломбара та М. Вайнер запропонували ще два якісні критерії поділу партійних систем. У першому випадку – це поділ на гегемонічні та змінні, у другому – поділ на ідеологічні та прагматичні системи [459, с. 418–423].

Поряд з партіями важливу роль у соціумі відіграють суспільні рухи. Їх залучення у політичний процес, а саме висунення політичних вимог, дозволяє використовувати по відношенню до них термін “суспільно-політичні рухи”. Вони як невід’ємна складова політичної системи виступають своєрідною формою активності індивідів з метою захисту своїх інтересів у сфері політики.

Проблема виникнення та діяльності суспільно-політичних рухів є малодослідженою як в зарубіжній, так і вітчизняній політичній науці. Окреслена проблематика стала предметом наукового зацікавлення західних вчених Г. Блумера, Є. Вятра, Ю. Габермаса, Г. Лебона та українських дослідників І. Гомзи, В. Зубара, М. Головатого, О. Ко-нієвського, В. Якушика, В. Іщенко і ін.

Як зауважив український вчений І. Гомза суспільно-політичний рух – це один з різновидів колективної поведінки, організаційна форма діяльності колективних акторів, яка спрямована на характер соціальної структури суспільства, політичні інститути, які її регулюють, чи культурні шаблони соціальної взаємодії [340, с. 16]. Суспільно-політичні рухи зародилися в ХІХ ст. з метою вирішення конкретних суспільних проблем. Вони можуть мати інституційну складову або бути структурно неоформленими. Є. Вятр виділив наступні стадії їх становлення:

- по-перше, передумови виникнення руху (вони формуються на тлі суспільного незадоволення існуючим станом справ та бажанням його змінити);

- по-друге, об'єднання індивідуальних політичних прагнень в колективні вимоги;

- по-третє, реалізація заявленої мети;

- по-четверте, припинення діяльності руху, коли проблема вирішена або виявилася нездійсненною [357, с. 67–68].

Суспільно-політичні рухи можна типологізувати за різними критеріями, зокрема, за ідеологією (консервативні, ліберальні, соціалістичні), способом і методом діяльності (легальні / нелегальні), соціальною складовою (молодіжні, жіночі, ветеранські) тощо. У суспільстві вони виконують важливі функції, пов'язані із представництвом та захистом групових інтересів, висуненням цілей і способів їх досягнення, керівництвом масовими виступами, здійсненням контролю за владою і т. п. Від партій суспільно-політичні рухи відрізняються на-

самперед тим, що вони не є носіями єдиної ідеології, їх ідейно-політична організація набагато ширша, тому, зазвичай, вони мають масовий характер.

Що стосується безпосередньо Галичини, то з виникненням у 1890 р. першої в краї Русько-української радикальної партії (РУРП) та утворенням в кінці 90-х рр. XIX ст. нових політичних партій в основному завершився процес становлення української партійно-політичної системи. Її характерною рисою було наявність впливової центристської Народно-демократичної партії (НДП), двох лівих – Української радикальної партії (УРП) і Української соціал-демократичної партії (УСДП) та однієї правої – Католицького русько-народного союзу. Окреме місце в українському політичному спектрі займали москвофіли (Руська народна партія – РНП). Такий стан справ зберігався до закінчення Першої світової війни [386, с. 96–97]. У міжвоєнний період партійний спектр Галичини був представлений цілим рядом політичних партій. Провідну роль (ліберально-центристські позиції) з 1919 по 1925 рр. відігравала Українська народно-трудова партія (УНТП), з 1925 р. – Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО). Ліве та лівоцентристське крило галицького вітчизняного політикуму репрезентували відповідно УРП та УСДП. Виразником клерикально-консервативних кіл українського суспільства Галичини у першій половині 1920-х рр. була Українська християнсько-суспільна партія, в 1930-х рр. – Українська католицька народна партія (УКНП), з 1932 р. – Українська народна обнова. Названі структури займали праві позиції в партійно-політичній системі краю [405, с. 20]. Крім того, клерикальний табір був представлений цілим рядом організацій, які мали певний вплив на суспільно-політичні процеси в Галичині. Загалом християнсько-суспільний рух у краї виступав як складова частина суспільно-політичного руху галицьких українців кінця XIX – 30-х рр. XX ст.

Методологічною основою проведеного дослідження є принципи об'єктивності, історизму та загально-філософські принципи і методи пізнання, які використовуються політичною наукою. Серед них – інституціональний, системний, порівняльний, структурно-функціональний, біхевіоральний, контент-аналіз, індукції і дедукції, аналізу і синтезу. Методологічний інструментарій був би неповним без використання міждисциплінарного підходу, насамперед запозичення методів історичної науки та релігієзнавства, зокрема: історико-ретроспективного, критичного, історіологічного, періодизації, хронологічного, класифікації тощо. Застосування згаданих методів забезпечило комплексний розгляд предмету дослідження, а саме з'ясування специфіки ідеологічних засад клерикально-консервативної течії українського політикуму Галичини, інституалізації християнсько-суспільного руху та діяльності його представництва в суспільно-політичних процесах краю кінця XIX – 30-х рр. XX ст. Дослідження ґрунтується на ідейній спадщині теоретиків світової та вітчизняної політичної науки, працях українських та закордонних вчених, в яких розглядаються проблемні питання методології вивчення суспільно-політичних процесів.

РОЗДІЛ 2

ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОГО ХРИСТИЯНСЬКО-СУСПІЛЬНОГО РУХУ ГАЛИЧИНИ

2.1 Галицький консерватизм як ідеологічна платформа українських християнських суспільників

Ідейні засади українського християнсько-суспільного руху Галичини сформувалися під впливом ідеології консерватизму.

Саме поняття “консерватизм” походить від лат. *conservare* – “збереження, стан без змін”, ототожнюється із політичною ідеологією і практикою суспільно-політичного життя, що “орієнтуються на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад” [320, с.165]. У політичній науці консерватизм розглядається як ідейно-політична течія, що прагне зберегти все найкраще в усталеному суспільстві й чинить спротив радикальним змінам [319, с. 332]. Становлення консервативної доктрини відбувалося в контексті аристократичної реакції на потужні суспільні зміни, зокрема ідеї Просвітництва, Велику французьку революцію, що відкидала існуючі традиції, підвищення впливу народних мас, які суттєво змінили систему суспільних відносин. Теоретичні постулати консерватизму обґрунтували Е. Берк, Ж. де Местр, Л. Бональд та ін. Основними базовими положеннями консервативної ідеології є: традиціоналізм (тобто дотримання традицій, звичаїв, суспільних інститутів, що історично доказали свою важливість), право та порядок (вони гарантують суспільну безпеку та стабільність), органіцизм (органічний зв’язок особи з родиною, етнонаціональними та іншими спільнотами, які формують спільну культуру і систему цінностей), ієрархія та влада (міцна держава як і сильна влада сприяють злагодженості та керованості суспільством) і власність (гарантує со-

ціальний добробут). Також важливими цінностями, які потребують збереження є релігія та церква [435, с. 45–47]. Отже, як констатує вітчизняний дослідник М. Гордієнко, суть ідеології консерватизму полягає в збереженні насамперед традиційних духовно-культурних цінностей, захисті національного буття, його історії, держави, родини, власності [342, с. 58]. На глибоке переконання консерваторів, реалізація їхніх ціннісних орієнтацій можлива виключно еволюційним шляхом, звідси – гостре несприйняття радикальних революційних методів суспільного розвитку.

У вітчизняній історії тривалої бездержавності та чужоземних загарбань консерватизм, загалом, виявився у збереженні національної індивідуальності, мовної та культурної самобутності українців. До основних цінностей вітчизняної консервативної ідеології можна віднести націю як природне середовище існування кожного індивіда, державу як органічну форму існування нації, національно-культурні традиції, релігію, морально-етичні норми, закон, державний авторитет, приватну власність, ієрархічно структуроване суспільство, національну еліту тощо [376, с. 10]. Разом з тим, у зв'язку з складними історичними обставинами національного державотворення склалися значні ментальні відмінності, які, в свою чергу, обумовили неоднорідний характер українського консерватизму взагалі та консервативного світогляду зокрема. На переконання вітчизняної дослідниці Н. Козак, консервативний світогляд частини української спільноти, що протидіяла асиміляторській політиці чужих державних націй, формувався в контексті намагань зберегти національну ідентичність шляхом відродження власної держави. Прагнення хоча б частково захистити власне національне середовище було визначальним в консервативному світогляді іншої частини українства, яка у своїх спробах пристосуватися до життя в чужій державі, підтримувала існуючий порядок в обмін на забезпечення більш-менш прийнятних умов існування. Нарешті, консерватизм, як принцип захисту усталеного способу

життя, навіть в межах іншої держави, був притаманний найбільш асимільованій частині української нації, яка перейняла й зберігала чужі цінності, цілковито підтримуючи державну політику. Очевидно такий консерватизм важко назвати українським [376, с. 10].

Зокрема, на Наддніпрянщині, що увійшла до складу Російської імперії, український консерватизм у XIX ст., як зауважив С. Гелей, був “ідеологічною платформою українського дворянства в його боротьбі за збереження національних та станових привілеїв в контексті українських національних шляхетсько-гетьманських традицій”. Українські консервативні діячі, незважаючи на приналежність до російського дворянства, перебували в опозиції до російського абсолютизму [335, с. 103]. Разом з тим, під урядовим тиском, з одного боку, та українського соціального радикалізму, – з іншого, частина українських консервативних діячів у др. полов. XIX – поч. XX ст. переходить на позиції російського реакційного консерватизму. За висловом І. Лисяка-Рудницького, “такий русифікований консерватизм, що не шукав підпори в рідному громадянстві та власних національних традиціях легко вироджувався в політичну й соціальну реакцію” [394, с. 134].

Натомість у Галичині, що перебувала під владою Австро-Угорщини, консерватизм отримав зовсім інший розвиток. Носіями цієї ідеології були, як правило, греко-католицьке духовенство і частина світської інтелігенції. На відміну від Наддніпрянської України галицький консерватизм вже з середини XIX ст. досяг певних успіхів у політичній сфері, зокрема, був представлений у діяльності Головної Руської Ради. Також консервативні принципи знайшли своє обґрунтування в ідеї автономії краю в складі Австро-Угорщини. Разом з тим, серед частини галицького духовенства, яке підтримувало традиційні консервативні погляди доволі поширеними були москвофільство та полонофільські настрої. Консерватизм галицької інтелігенції, навпаки, вирізнявся яскраво вираженим національним спрямуванням.

Загалом, як слушно зауважив вітчизняний історик Т. Батенко, політична ідеологія галицького консерватизму сформувалася як альтернатива іншим ідеологічним течіям, що поширювалися в краї, зокрема, ліберальним, соціалістичним та націоналістичним впливам [327, с. 11].

У межах поліваріантного структурування галицького консерватизму наприкінці XIX –30-х рр. XX ст. виокремилися поміркований і традиційний напрями. Поміркований консерватизм був представлений народно-демократичною і християнсько-демократичною гілками [376, с. 12]. Остання сформувалася навколо О. Барвінського та його соратників з народовського табору, які під впливом політики “нової ери” (1890 р.)^{*} підтримали польсько-українське порозуміння в краї на основі реалізації культурно-освітніх запитів українців (аж до відкриття кафедри історії України у Львівському університеті) взамін за згортання стосунків з москофілами та припинення опозиційної політики в краєвому сеймі. Ця частина народовського табору, з огляду на відсутність умов для українського національного розвитку в межах Російської імперії, обстоювала ідею “п’ємонтизації” Галичини. Пропагуючи виключно легальні методи її реалізації, група О. Барвінського демонструвала лояльність до австрійського уряду, виступала на захист інтересів держави як гаранта розвитку націй, що входять до її складу. Попри те, що політика “нової ери” в 1894 р. зазнала краху, вона отримала підтримку прихильників т. зв. “нового курсу”, які її ідеалізували та вважали взаємовигідною для обох народів. Варто зазначити, що християнсько-демократичне крило консервативного табору, попри спільність консервативних засад з представниками традиційного русофільського напрямку, ґрунтувалося на зовсім інших цінностях, що пов’язувалося з їх опорою на західні культурні традиції. На думку українського дослідника Р. Лехнюка ця відмінність

---

^{*}“Нову еру” проголосив 25 листопада 1890 р. голова українського посольського клубу Ю. Романчук за підтримки цісарського намісника в Галичині К. Бадені та за посередництвом київських “австрофілів” В. Антоновича та О. Кониського, а також греко-католицького митрополита С. Сембратовича.

зумовлена безальтернативним антогонізмом двох світських консервативних середовищ, які взаємно поборювали одне одного. Для групи О. Барвінського русофіли були “ренегатами” і ворогами українства, тоді як для русофілів західні орієнтаційні вимоги консерваторів християнсько-демократичного спрямування означали ворожість стосовно “всеруської ідеї” [391, с. 95–96].

Народовці-новокурсники, опираючись на впливову в Галичині греко-католицьку церкву, підтримали молоду генерацію священиків, яка залишалася вірною ідеалам національного відродження 30-40 рр. XIX ст. та “Руської Трійці”. Тісна співпраця митрополита С. Сембратовича з групою О. Барвінського започаткувала перехід верхівки духовенства на позиції новокурсників, що, в свою чергу, формувало в середовищі угодовців переконання посилити роль греко-католицької церкви у громадському житті Галичини.

Доктрина греко-католицизму як національно орієнтованої конфесії суттєво вплинула на специфіку формування консервативної ідеології. Саме ж поєднання консервативних та релігійних християнських цінностей стало основою галицького консерватизму, який, за оцінкою Н. Кошетар, визначив зміст суспільно-політичних і культурно-національних процесів Галичини наприкінці XIX – першої половини XX ст. [379, с. 1].

Як слушно зауважив В. Довганич, ідеологія християнського консерватизму напряму відображала, з одного боку, інтереси тогочасної елітарної верстви галицького суспільства – греко-католицького духовенства, яке за умов відсутності власної держави демонструвало авторолялізм, а з іншого – потреби селянства як найбільшого соціального прошарку [350, с. 9].

Важливою основою для християнсько-консервативної ідеології були папські енцикліки, зокрема соціальна енцикліка Льва XIII 1891 р. “*Regum novarum*” (Про нові речі). У ній Папа Римський описує ідеальну форму соціального устрою, засновану на засадах хрис-

тианської демократії, класового і міжнаціонального співробітництва. Держава в такій консервативній моделі виступає гарантом збереження приватної власності та суспільного добробуту [163].

Новий етап політизації галицького консерватизму наприкінці XIX ст. пов'язаний з появою політичних партій – носіїв консервативної ідеї. На думку Т. Антошевського, галицький консерватизм, попри незначний вплив на політичне життя краю, гармонійно влився в палітру українських політичних партій і громадських організацій Галичини кінця XIX – поч. XX ст. [321, с. 36]. Помірковане крило консервативного табору репрезентували окремі кола найбільш впливової в краї Національно-демократичної партії. Ідейно-політична доктрина християнського консерватизму знайшла своє оформлення в програмі Католицького русько-народного союзу, що виник 14 жовтня 1896 р.

Програмні засади новоутвореної партії були сформульовані у статуті КРНС, згідно з яким він мав: “1) розбуджувати і піддержувати свідомість народну, ширити пізнане і почуте прав горожанських, поучувати про горожанські права взагалі як і про законні способи оборони в случаях нарушення або перепони в свобіднім виконуванню сих прав. 2) ширити почуте справедливости, взаємної помичи і потреби стоваришень яко найважнійших способів до піднесення добробуту і усунення визиску. 3) дбати о зменшене публичних тягарів. 4) дбати о переведене в законодавстві справедливого розкладу порядків і тягарів публичних. 5) дбати о улешчене набування, побільшування, упорядкованя і взагалі піднесення селянських і міщанських господарств, ремесла і промислу” [10, арк. 1–2]. Важливою складовою частиною програмних засад народовців-консерваторів стала ідея “окремішності і самостійної індивідуальності українсько-руської народності” [10, арк. 1–2]. У зв'язку з цим КРНС виступив на захист мовної та культурної спадщини галицьких українців. Консервативна партія підтримала угодову платформу новокурсників, пропагуючи доціль-

ність “витворення розумних та щирих відносин межі обома народами в краю” [212]. Разом з тим, не дивлячись на соборницький характер національно-політичних постулатів галицьких консерваторів, лідери КРНС вважали ідею державно-політичного суверенітету України утопією, а вимогу національно-територіальної автономії українських земель в Австро-Угорщині передчасною [347, с. 164].

КРНС також послідовно виступав на захист греко-католицької церкви, розглядав її важливою моральною і національно-духовною традицією українства у Галичині. Релігійною платформою партії став уніатський варіант католицизму. Не випадково виникнення КРНС співпало з 300-літнім ювілеєм Берестейської унії (1596 р.). Католицька основа партійної програми народовців-консерваторів, особливо в соціальній сфері, ґрунтувалася на базі західноєвропейського клерикалізму [434, с. 33]. Під її впливом прихильники О. Барвінського намагалися “на католицьких основах... дбати про релігійно-моральні, народні, політичні і економічні справи руських селян і міщан” [278]. Пресовим органом КРНС була газета “Руслан”. Назва взята з “Псалмів Русланових”, в яких автор М. Шашкевич з патріотичним піднесенням описав “руське серце і віру руську” [277].

Поява КРНС започаткувала формування нового явища в суспільно-політичному житті Галичини – християнсько-суспільного руху. Новий політичний та громадсько-релігійний рух, демонструючи лояльність до Австрії і поляків, розглядав національний розвиток галицьких українців у руслі політики “нової ери”, ставив за програму своєї діяльності суспільно-господарські реформи в дусі християнської етики та папських соціальних енциклік [317, с. 36–38].

Ідейна платформа цього консервативного середовища ґрунтувалася на ідеології “органічної праці”, – поєднувала західноєвропейські цивілізаційні зразки і базові цінності консерватизму, пропагувала щоденну роботу, спрямовану на побудову високорозвиненого в на-

ціонально-політичному, економічному та культурно-духовному сенсі українського суспільства у Галичині. Особливістю національно-політичної програми християнських суспільників було те, що попри існування КРНС, вони не претендували на партійне лідерство в українському політичному середовищі, робили ставку власне на організацію християнсько-суспільного руху з широкою соціальною (не тільки за участю греко-католицького духовенства) базою. Тому КРНС та християнсько-суспільний рух кінця XIX – поч. XX ст. загалом, напевне, не варто розглядати виключно як клерикальне явище. Український християнсько-консервативний табір Галичини скоріше нагадував відгалуження загальноєвропейського християнсько-демократичного руху, разом з тим мав яскраво виражене національне спрямування. Зокрема, економічна програма християнських суспільників передбачала розвиток Галичини шляхом реформування сільського господарства, зменшення податків, надання дешевих кредитів для селян, створення селянських спілок, розробки реальних проектів по зменшенню і ліквідації іпотечних боргів сільських господарств. Також національна освіта, що була важливою складовою програми “органічної праці” християнських консерваторів, передбачала запровадження української мови в освітньому просторі краю.

Консервативна ідеологія була невід’ємною складовою основою програмних засад Християнсько-суспільного союзу, утвореного в 1911 р. з колишнього КРНС. (Нова консервативна структура була більш відома як Християнсько-суспільна партія (ХСП) або Українська християнсько-суспільна партія). У програмно-політичній відозві, прийнятій учасниками установчого з’їзду 29 червня 1911 р., зазначалося, що ХСП створена за прикладом християнсько-консервативних партій інших народів, свою діяльність здійснює у таких напрямках: “1. Партія має старатися о розбуджене і підтримане якнайширшої національної свідомости в народі. 2. Партія має працювати в християнськїм дусї і берегти всіх прав греко-католицької Церкви. 3. Партія повинна розбуджувати у руського народу якнайбільший

інтерес до державного життя в Австрії. 4. Партия має дбати про економічний розвиток народу” [159].

У розв’язанні національного питання християнські суспільники підтримували ідею самостійності українського народу. У партійній відозві, прийнятій на перших загальних зборах ХСС, акцентовано увагу на тому, що “від сеї основної думки... ніколи не відступимо і вдаватися в спілки з іншими ненаціональними партиями ніколи не будемо” [159]. Разом з тим, на відміну від інших національних партій ХСС не включив до своїх програмних засад ідею побудови у майбутньому незалежної української держави, наголосивши на необхідності становлення національної свідомості та економічного зміцнення народу, щоб відігравати важливу роль між Австрією та Росією [375, с. 58]. Галицькі консерватори в цілому підтримали вимоги націонал-демократів про запровадження виборчої реформи, поділу Галичини на польську та українську частини і створення на цій основі національно-територіальної автономії [386, с. 117]. Стосовно поляків вони керувалися принципом рівноправності обох народів, пропагували ідею взаємовигідного співробітництва [204].

Програмні засади ХСП відображали прагнення християнських суспільників побороти москвофільські та радикальні впливи. Свою діяльність партія підпорядковувала католицьким принципам і християнській етиці, намагаючись поширити їх на політичне, економічне та культурно-освітнє життя Галичини [270].

Значний вплив на формування ідеологічної концепції галицьких консерваторів справили програмні засади Християнсько-суспільної партії Австрії [215].

Аналіз програми ХСП дає підстави стверджувати, що партія християнських суспільників в цілому зберегла консервативні засади КРНС, виступала на захист греко-католицької церкви, національних, економічних та культурних прав галицьких українців. Боротьба з радикальними та москвофільськими впливами при збереженні галиць-

кого австролялізму була традиційним продовженням політики українських християнських консерваторів.

Отже, український християнсько-суспільний рух Галичини репрезентував християнсько-демократичне крило народовського табору. Ідеологічною платформою руху був галицький варіант консерватизму, який гармонійно поєднував консервативні, християнські (на тлі греко-католицизму) та національні цінності. Значний вплив на формування ідеології християнських суспільників мали ідеї західно-європейського клерикалізму та папські соціальні енцикліки. У зв'язку з цим, у програмних документах християнсько-суспільних структур – КРНС і ХСП – знайшли своє відображення лояльне ставлення до Австро-Угорщини (політика австролялізму), пропагування консервативного світогляду у всіх сферах суспільного життя галичан, перспективи економічного розвитку краю, легальні методи діяльності задля збереження рідної мови, віри та національних звичаїв, ідея “окремішности і самостійної індивідуальности” українців. У системі галицького консерватизму значне місце належало греко-католицькій церкві – інституції, що сприяла становленню і розвитку української еліти та об'єднанню національних сил, була активним носієм католицьких принципів та християнської етики.

2.2 Ідейна поляризація українських християнських суспільників в контексті консервативних цінностей релігійно-обрядового характеру

У міжвоєнній Галичині, після поразки національно-визвольних змагань та анексією краю Польщею, на середину 1920-х рр. у християнсько-суспільному середовищі відбувалися гострі ідейні дискусії з релігійно-обрядових питань. У свою чергу, вони актуалізували проблему консервативних цінностей християнсько-суспільного руху та

поляризували їх табір у рамках окцидентальної (латинської) та орієнтальної (візантійської) течій [470, с. 213]. В основі конфлікту було різне бачення християнськими суспільниками шляхів розвитку греко-католицької церкви. Насамперед мова йшла про доцільність збереження східного обряду або її перехід на григоріанський календар та запровадження обов'язкової заборони одружень для священників (целібат), як це характерно для римо-католицизму. Окциденталісти виступали за орієнтацію галицьких українців на Захід. У релігійному плані це угруповання прагнуло в перспективі цілковито злитися з римською церквою, тому пропагувало курс на латинізацію обряду, запровадження обов'язкового целібату духовенства та григоріанського календаря [410, с. 55–56]. “Якщо українська громадськість прагне якнайкращого єднання із західною... цивілізацією... – твердили прихильники реформаторської течії греко-католицизму, – то важко припустити, щоб в релігійно-церковній справі мала іншу мету і залишалася вірною східно-візантійській культурі” [303, с.43].

Основним ідеологом поширення целібатних настроїв серед греко-католицького кліру був Г. Хомишин, який ще у 1920 р. запровадив примусовий целібат у Станіславській єпархії [133, с.110]. У пастирському листі “Про візантійство” Г. Хомишин чітко виступив на захист латинізації греко-католицької церкви, – тому розглядав східний обряд “чисто синодально російським”. У зв'язку з цим всі атрибути східної (візантійської) традиції сприймалися ним як ворожі католицькій церкві [182].

У іншій за своїм характером праці – “Українська проблема” – Г. Хомишин виступив з гострою критикою одруженого духовенства. “Жонатий клир, – писав він, – ...є причиною негативного нашого консерватизму..., не може як слід виховувати нарід духово..., не може придбати вповні належного собі авторитету, ані існуючий авторитет підтримати і зберегти..., не може цілковито вrostися в католицьку

Церкву і зжитися вповні з її життям” [184, с. 99]. Станіславський єпископ вважав, що “доки український клир жонатий, доти неможливо, щоби український народ дійсно переповнився західною культурою” [184, с. 168].

Підтримуючи Г. Хомишина, інший ідеолог целібатного руху в Галичині П. Мартинюк стверджував: “Все, що католицьке, отже й священнича безженність, мусить найти місце у нас і у свому часі – у цілім зєдиненім сході” [144, с. 323]. В окцидентальному руслі він обгрунтовує тези, що “обтяжений родиною” священник не може сумлінно виконувати свої обов’язки – “нація у священнику повинна все втратити”, – а збереження неодруженого стану духовенства було “основною ідеєю творця Унії Іпатія Потія” [195].

Ідеологія окциденталізму в найбільш повній мірі знайшла своє обгрунтування в праці “Жонатий клир а безженство клиру”, що вийшла в Станиславі 1924 р. (видавець – Товариство безженних священників ім. св. свящ. мч. Йосафата). У ній анонімний автор (згідно багатьох посилань – Г. Хомишин) виступив на захист целібату та гостро розкритикував його противників [13, арк. 78–90].

Виразником окцидентального крила християнських суспільників у середині – другій половині 1920-х рр. стала Українська християнська організація. Протягом своєї діяльності (1925–1930 рр.) провід консервативної організації, репрезентований священником Т. Галущинським не зумів виробити остаточного варіанту програми. На засіданні 6 жовтня 1925 р. на пропозицію судового радника З. Лукавецького Тимчасовий організаційний комітет прийняв рішення не приступати негайно до її складання, винести проблему на загальне обговорення. Опрацювання церковно-релігійної частини програми взяв на себе о. Галущинський, політичної – адвокат О. Надрага, культурно-освітньої – о. М. Хмільовський [9, арк.3]. Значний вплив на формування ідеологічних засад УХО справив о. Й. Маркевич [2, арк. 10].

У найбільш загальному вигляді УХО демонструвала прагнення захищати католицькі погляди не тільки в справах власне релігійних і церковних, але і в політиці, питаннях суспільних, культурних, просвітніх та економічних [233]. Як зазначав Т. Галущинський: “УХО має за мету побороення і протидію будь-якій антицерковній та антинаціональній агітації. Буде підтримувати ті політичні сили, які працюють для добра українського народу, виступатимуть згідно з духом і наукою католицької церкви” [9, арк. 3].

Намагаючись об’єднати в своїх рядах широкі верстви греко-католицької громадськості Галичини, (а не тільки духовенство) християнська організація виступила із певною консолідуючою платформою. Її основу складала антикомуністична спрямованість та боротьба проти сектанства. Поборюючи радянофільство за те, що “його демагогічні гасла і баламутні ідеї не лише підривають моральні основи особистого, родинного і громадського життя, але затемнюють... національну свідомість”, УХО демонструвала готовність захищати національні та консервативні цінності [265]. Цьому сприяло також відношення до сектантів, які, на думку ухістів, “свідомо пропагують над розбиттям соборності нашої Церкви,... з метою внести ще більший заколот у нашу суспільність” [265].

Важливою складовою частиною програмних засад УХО стали також соціальні проблеми. Розвиваючи основні положення енцикліки Лева XIII “*Regum novarum*”, УХО продекларувала необхідність відстоювання справедливих домагань селян та робітників. Виступаючи за піднесення духовного і економічного рівня життя народу, християнська організація намагалася виконати це завдання шляхом “розбудови елементів рідної культури”. Тим самим, члени УХО повинні були ставати активними членами читалень, гуртків “Рідна школа”, “Просвіта”, різноманітних економічних товариств, спрямовуючи їхню діяльність у католицькому дусі [228].

Значний вплив на оформлення окцидентальної платформи УХО мала конференція священників станіславської єпархії, що відбулася 22 липня 1929 р. Її резолюції, випрацьовані за активною участю Г. Хомишина, пропагували уявлення, що “повільний органічний перехід нашого духовенства до стану безженности не є вислідом насильного насаджування в нашій Церкві устроєвих форм латинського обряду – тільки впливає з внутрішньої життєвої необхідності самої нашої Церкви” [218].

Галицькі консерватори-орієнталісти – противники латинізації греко-католицької церкви, виступили із своєю обрядовою концепцією захисту східного обряду. Вони огрунтовували тезу, що “українці не можуть відректися від культури, що... дістали зі Сходу і в яку... вросли глибоким корінням і тоніськими нитками свого тисячолітнього культурно-національного життя” [291]. Застосовуючи примат східних (візантійських) впливів при збереженні католицьких канонів теології, орієнтальне крило християнських суспільників прагнуло максимально наблизити греко-католицьку церкву до православної, тяжіло до збереження на терені Галичини експериментального поля співіснування католицької та православної ідеї. Таке поєднання, що впливало з рішень Берестейської унії 1596 р., на їх переконання, забезпечувало б Галичині роль своєрідного моста між східними і західними культурними традиціями. Беручи від “заходу” і передаючи “сходу”, противники Г. Хомишина вірили, що творять основу майбутнього об’єднання не тільки церкви, а й всіх українських земель в єдину соборну Українську державу. Кінцевою метою своєї діяльності вони передбачали об’єднання церкви на засадах І. Потія та В. Рутського і утворення українського патріархату з осідком у Києві під зверхністю папи [127].

З антицелібатними ідеями виступив лідер християнських суспільників О. Барвінський. Як світська особа він дивився на цю проблему з національно-політичних, а не церковних позицій. Тому аргументовано доводив, що право греко-католицьких священників на створення

сім'ї є однією з головних національних засад та цінностей галицьких українців [119].

Ідеологом збереження орієнтаційного курсу греко-католицької церкви був відомий у Галичині релігійний і культурний діяч, вчений-богослов, редактор журналу “Нива” Г. Костельник. Орієнтальна концепція збереження інституту одруженого духовенства базувалася на чотирьох принципах.

По-перше, одружений стан духовенства своїми витокami сягає у глибину століть і притаманний для всієї церкви періоду раннього християнства [126, с. 20].

По-друге, право греко-католицьких священників мати сім'ю обумовлене східними (візантійськими) традиціями, які мають першочергове значення для української церкви у Галичині [291].

По-третє, одружене духовенство становить важливу умову існування і розвитку української інтелігенції. “Священнича сім'я, – писав відомий громадський діяч і журналіст Ф. Федорців, – була тією першою клітиною.., звідки безпосередньо або посередньо бере свій родовід поширення і розріст українська інтелігенція взагалі” [301].

По-четверте, збереження одруженого стану греко-католицького духовенства сприяє зближенню православної та католицької церкви і творить “символ далекого ідеалу справжнього об'єднання у Христі обох церков” [292]. Натомість, “шлях за о. Мартинюком ніколи не може привести до злуки обох церков” [275].

Обрядова дискусія у християнсько-суспільних колах вийшла за межі цього консервативного середовища, стала предметом активних обговорень в суспільному житті Галичини. Різко негативну позицію до celibатної реформи та її ідеологів зайняла значна частина української громадськості та політикуму. Орган націонал-демократів газета “Діло” писала: “Цelibатна реформа ведена на приказ згори,... ломить і нехтує не лише права нашої Церкви, не лише вкорінені традиції, але

й заперечує, нівелює увесь світогляд нашого народу... тому інспіратори целібатної реформи є люде чужі нашій традиції“ [296].

Гострота проблеми посилювалася тодішньою етнополітичною обстановкою: значним напруженням польсько-українських стосунків. У цьому контексті целібатна реформа розглядалася широкими колами української громадськості як важливий чинник не тільки латинізації східного обряду, а й посилення польських впливів у Галичині. “Суспільність відхрещується від латинства, – писала газета “Діло”, – латинство – є для неї символом поневолення. А єпископи йдуть саме в сторону латинщення” [283]. У зв’язку з цим питання заборони одружень для греко-католицьких священиків набувало важливого національного та політичного значення. Стало очевидним, що дві течії християнсько-суспільного руху мали не тільки релігійно-обрядовий, але й суспільно-політичний та культурно-просвітницький характер [353, с. 122]. У цьому контексті орган УХО газета “Нова Зоря” писала: “...восточний напрям у нашій церковній життю то не лише обрядове питання,... він є першорядною національно-культурною і високо-політичною проблемою” [162].

Виважену позицію в обрядовій дискусії зайняв А. Шептицький. На думку Л. Гентош, главу УГКЦ можна вважати ініціатором та головним виконавцем літургійної реформи [337, с. 31]. Не відкидаючи в принципі ідею загальнообов’язкового целібату, митрополит вважав її передчасною, а, отже, шкідливою. Целібатне питання він розглядав в дусі екуменічних ідей об’єднання греко-католицької та православної церкви під зверхністю папи. Глава ГКЦ послідовно обстоював ідею збереження візантійських традицій у церкві, високо цінував внесок одруженого духовенства у духовний та суспільний розвиток краю [333, с. 9]. На єпископській конференції (листопад 1927 р.) він виступив із вимогою негайно розпочати літургійну реформу в греко-католицькій церкві. Згадана проблема стала важливим напрямом діяльності митрополита у 1930-х рр. Не випадково у орієнтально спрямо-

ваних колах галицької громадськості пастирський лист станіславського владики “Про візантійство” розцінювався як гострий випад проти А. Шептицького і його поглядів на обрядові проблеми [272]. У пастирському листі “Про обрядові справи” А. Шеприцький писав: “Наша Церковна Провінція дійшла до того, що вузькоглядність в розумінні деяких обрядів і нецерковний, некатолицький дух в їх приміненні стає загальною небезпекою...Католицький дух, послух для Католицької Церкви і потреба бути готовими на поклик, коли прийдеться працювати для незєдинених наших братів, вимагають від нас, щоб ми були обрядовцями і не лише вірно заховували досі приписане й обов’язуюче, але й відновляли наші питомі традиційні звичаї” [189]. У зв’язку з цим у польському релігійному та суспільно-політичному середовищі митрополит розглядався своєрідним духовним охоронцем і захисником східного обряду, через який прагнув “налагодити міст з Східної Галичини на східні креси”, а сама обрядова дискусія між ним і Г. Хомишиним сприймалася як черговий етап “боротьби навколо обряду східно-слов’янського, з тією лише різницею, що крім релігійно-психологічних причин існують ще причини політичні й особисті” [307, с. 131]. На сторінках польської преси А. Шептицького було піддано гострій критиці за його “намагання поглибити все, що розділяє польське і українське населення” та спроби “підчинити цим своїм політичним цілям інтереси католицької Церкви” [241].

Таким чином, ідейна поляризація християнських суспільників у середині 1920-х рр., зумовлена різним сприйняттям консервативних цінностей релігійного-обрядового змісту поляризувала їхнє середовище в рамках окцидентальної (латинської) та орієнтальної (візантійської) течій. Пропагуючи орієнтацію галицьких українців на Захід, консерватори-окциденталісти намагалися максимально наблизити греко-католицьку церкву до латинського обряду, тому виступали за перехід до григоріанського календаря та запровадження обов’язкового celibату. Виразником їхніх інтересів стала УХО. Важливою

складовою програмних засад християнської організації була ідеологія окциденталізму. На її формування мав значний вплив Г. Хомишин. Натомість орієнтальне крило християнських суспільників, навпаки, обстоювало домінування візантійських впливів у греко-католицькій церкві та галицькому консервативному середовищі. Ідеологічні засади орієнталізму сформулював Г. Костельник. Обрядові проблеми, зокрема навколоцелібатні дискусії, з огляду на їх суспільну актуальність і гостроту сприйняття, суттєво поглибили контрверсійність у консервативно-християнському таборі та політизували ідейну спрямованість християнських суспільників окцидентального та орієнтального спрямування.

2.3 Державотворча концепція галицьких християнських консерваторів

Християнські суспільники окцидентального та орієнтального напрямів демонстрували різне бачення вирішення нагальних проблем політичного характеру, зокрема питання правового статусу міжвоєнної Галичини. Високий рівень теоретичного обґрунтування був притаманний державотворчій концепції консерваторів-окциденталістів. Їх державотворчі ідеї викристалізувалися в руслі остаточного сформування українського консерватизму на тлі боротьби за незалежність 1917–1920 рр. та загального розвитку консервативного напрямку вітчизняної політичної думки міжвоєнного періоду. Власне його головним змістом була розробка шляхів і форм побудови української держави [439, с.7].

Найбільш відомими представниками української консервативної думки були В. Липинський, С. Томашівський та В. Кучабський. Незважаючи на певні відмінності у поглядах, ідеологів консервативного напрямку об'єднували три ідеї: "1) критичне ставлення до ліберально-демократичних засад суспільного ладу; 2) визнання домінуючої ролі

держави в суспільно-економічному житті; 3) пошуки нових методів організації державного ладу та суспільних відносин, що спиралися б на представництво усіх класів”[431, с. 77].

Особливо велике значення на формування ідеологічної платформи консерваторів-окциденталістів справили погляди відомого галицького історика, публіциста, громадського і політичного діяча С. Томашівського. Його державотворча концепція викладена у статтях, опублікованих у журналі “Хліборобська Україна” та збірнику “Під колесами історії”, численних працях [174, 177]. Теорія державності С. Томашівського ґрунтувалася на чотирьох основних підвалинах: 1) особливій ролі Галичини та греко-католицької церкви в майбутньому державотворенні; 2) українському консерватизмі; 3) об’єднуючій національній ідеї; 4) європеїзації українського руху з опорою на власні традиції [430, с. 152]. Він був противником ідеї соборності України, вважав її, на разі, нездійсненою, з огляду на об’єктивні відмінності у політичному і ментальному складі національного характеру галичан та східних українців, а також їх належність до різних релігійних конфесій. Також на думку С. Томашівського, греко-католицизм, на відміну від зрусифікованого православ’я Наддніпрянщини, максимально зберіг “український дух” та забезпечив міцний зв’язок Галичини із західною цивілізацією, став фактором національно-релігійного самовизначення галицьких українців [382, с. 10].

С. Томашівський вважав, що для обох частин України державотворчий процес, в силу історичних обставин, є відмінним, а Галичина, як носій стійких національних традицій, повинна стати основою відродження української державності, оскільки завдяки своїй близькості до Заходу та підтримці церкви тільки вона зберегла український дух. На його глибоке переконання, першим етапом у відновленні української держави є запровадження автономії краю, а згодом усіх західноукраїнських земель у межах Польщі. При цьому, С. Томашівський не погоджувався з думкою В. Липинського про те, що час для впровадження в життя автономістичних планів ще не наступив. З цьо-

го приводу він зауважував, що такої нагоди можна чекати ще 50 або 100 років, а сама ідея автономії має правове підґрунтя (закон від 26 вересня 1922 р. про автономію Львівського, Станіславського та Тернопільського воєводств) і впливає з міжнародних зобов'язань Польщі [461, с. 31]. На думку вченого ця автономія має опиратися на монархічні традиції Галицько-Волинської держави, враховувати фактор греко-католицької церкви як важливої та впливової релігійної інституції краю. Зразком для організації політичної автономії може бути англійська парламентська монархія з широкими повноваженнями громад і округів, обмеженням центральної влади та розширенням компетенцій місцевих властей. Саме їх представники формували б парламент. Виконавча влада повинна належати Державній раді, сформованій представниками греко-католицького кліру та громадськості. Монарх як символ держави міг обиратися або членами Державної ради, або володіти спадковою владою [409, с. 98]. Загалом державотворча концепція С. Томашівського опиралася на ідеї клерикальної монархії, майбутня українська держава виступала б як своєрідний дуумвірат монархічної влади і греко-католицької церкви. При цьому вчений не відкидав у віддаленій перспективі встановлення республіканської форми правління, яка повинна еволюційним шляхом “вирости” з монархії [439, с. 20].

Автономізаційні плани С. Томашівського знайшли підтримку в середовищі українських християнських суспільників Галичини окцидентального спрямування. Не випадково його одноголосно було обрано членом ЦК УХО. Виступаючи 30 вересня 1927 р. на засіданні проводу християнської організації, С. Томашівський піддав гострій критиці гасла соборності та незалежності України. “Кличі соборності і самостійності, – наголошував він, – є свого роду наслідком утиску Росії і Австрії, російської революції, а не наслідком дозрівання. Докази: 1) обидва кличі не оперті на історичні традиції, – ми з ними не вирости, наша історія не знає ні соборності, ні самостійності у тій формі, у якій ті кличі маємо; 2) ніхто не має ілюзії, що ми власними

силами спроможні організувати ті кличі. Натомість є віра, що якась чужа сила в своїм інтересі зробить це для нас” [17, арк. 2].

Курс на автономію українських земель у Польщі (так звана “реальна політика”) активно пропагував пресовий орган УХО газета “Нова Зоря” [206]. Не випадково керівництво християнської організації ініціювало обрання в 1928 р. на посаду головного редактора газети відомого в Галичині прихильника консерватизму і окциденталізму, журналіста, громадського та політичного діяча, популяризатора консервативно-державницької ідеології О. Назарука. Повернувшись літом 1927 р. із американської еміграції, що тривала з 1922 р., О. Назарук пережив складну світоглядну еволюцію від радикала до беззастережного прихильника гетьмансько-монархічних ідей та греко-католицизму. Одночасно він схилився до співробітництва з тими діячами західноукраїнського національного табору, які намагалися посилити латинські впливи в греко-католицькій церкві. У ставленні до Польщі О. Назарук підтримував автономістичні постулати “реальної політики”. На цій основі з 1925 р. тривала співпраця О. Назарука та Г. Хомишина у формі приватного листування.

На сторінках “Нової Зорі” знайшла своє обґрунтування “найважливіша політична задача сучасного покоління” – надання автономії українським землям у складі Польщі. Передбачалося включити до складу майбутньої автономії Станіславське, Тернопільське і Волинське, а також більшу частину Львівського (по р. Сян), Поліського та ряд повітів Люблінського воєводств. Історично й географічно всю територію автономії передбачалося розділити на дві частини: південну – Галичину, північну – Володимирію [229]. Загалом територія майбутньої автономії мала становити 115 тис. кв. км з населенням близько 7 млн чоловік [416, с. 132]. У проекті політичної програми УХО виокремлювалося пріоритетне завдання – “законними способами домагатися такої переміни в сучасній будові польської держави, щоб уся вище означена територія, згідно з її історичними традиціями та

племінними, культурними і господарськими вимогами була перетворена в окрему державно-правну одиницю” [34, арк. 1].

Державотворча концепція християнських суспільників-окциденталістів базувалася на консервативних та монархічних ідеях. “Тільки народи, які мають сильну організовану консервативну верству, – писала газета ”Нова Зоря”, – здатні до державотворчого життя” [193]. У майбутній українській державі передбачалося впровадити монархічний устрій як найбільш дієздатний та стабілізуючий чинник, що зможе об’єднати авторитетом монарха поляризоване українське суспільство [194]. У статті “Монархія і яке її значення для українців” О. Назарук писав: “Для українського народу більше відповідна монархія, ніж республіка, а то з тої причини, що український народ живе розкиданий по великих просторах, що це народ числом великий і не об’єднаний... Для такого народу монархія – це головна підстава, підвалина його самостійности” [18, арк. 1]. Наголошуючи на тому, що республіки придатні тільки для малих народів (за винятком США, де встановленню республіканського ладу передували свої особливості) редактор “Нової Зорі” підкреслював, що для України оптимальною формою правління має стати не виборна, а саме спадкова монархія гетьманського типу. Таким гетьманським родом на Україні, на думку О. Назарука, був рід Скоропадських [18, арк. 4].

Державотворчі ідеї О. Назарука остаточно сформувалися в контексті взаємин з відомим представником вітчизняної консервативної думки В. Липинським. Вони обидва демонстрували різне ставлення до концепції українського монархізму. Назарукова ідея доцільності диктатури як важливої умови становлення української державності викликала рішучу протидію з боку В. Липинського. Відкидаючи, в принципі, як ідею абсолютної монархії, так і республіканську форму правління, ідеолог новітнього українського монархізму в своєму листі до О. Назарука 7 грудня 1925 р. писав: “Вічне хитання України між цими двома полюсами, – було причиною неіснування України.

Вона буде тоді, коли наш маятник стане посередині: на правовій, законом обмеженій, монархії” [395, СХLII].

Крім того, В. Липинський оправдовував правомірність існування в українській суспільно-політичній думці різних ідейно-політичних течій. Його метою було об’єднати антагоністичні напрями на базі монархічного правопорядку. О. Назарук – навпаки, висунув гасло “все, що незгідне з гетьманською ідеологією зрубати й викорчувати” [393, с. 199].

Напругу в стосунки внесла також проблема клерикалізму. О. Назарук підтримав С. Томашівського, котрий, як відомо, на противагу В. Липинському пропагував ідею побудови української держави виключно у формі клерикальної монархії [439, с. 8]. Намагання О. Назарука надати першість між українськими віровизнаннями греко-католицизмові, максимально наповнивши його “римським духом”, також не вписувалися в ідеологічну концепцію В. Липинського. Він був далекий від будь-якого ототожнювання поняття української національності з приналежністю до певного обряду, виступав за рівноправність християнських організацій, обстоював право українців, попри різноманітні релігійні орієнтації або їх повне ігнорування, бути “однаково добрими патріотами”. Крім того, В. Липинський послідовно захищав аполітичний статус духовенства, був прихильником збереження візантійських впливів у греко-католицькій церкві, які зближували б католицьких і православних українців [411, с. 48–49]. Тому він досить негативно поставився до латинізаційного курсу О. Назарука. У листі до нього 30 грудня 1927 р. В. Липинський писав: “Треба не забувати, що у нас є три традиційні, історично вироблені християнські релігії. Бачити єдиний порятунок у нас, на візантійським ґрунті, лише в римським католицизмі – це значить якнайбільше цьому католицизмові шкодити... Ця (візантійська) культура інша, ніж західна, але це культура, причім найкраще до нашого дикого самостійного ґрунту пристосована” [26, арк. 73].

Кульмінацію конфлікту прискорили редагування О. Назаруком “Нової Зорі”, яку, до речі, В. Липинський хотів бачити більше прогетьманською, ніж католицькою, тісна співпраця О. Назарука з єпископом Г. Хомишиним та захоплення автономістичними проектами С. Томашівського. “Територіальна автономія, – писав В. Липинський, – мусить бути здобута від Варшави спільними силами місцевого громадянства. Бо тільки в спільній боротьбі за добро спільної землі це громадянство може з хаосу ріжних колоніальних, недержавних, культурно-віроісповідних – українських, польських, жидівських, німецьких, чеських – сект перетворитись в органічну державну українську націю” [141]. Єдиний шлях політичного визволення західноукраїнських земель, на думку В. Липинського, може відбутися тільки шляхом порозуміння українців з місцевими поляками проти централістичного управління з Варшави. Провід УХО, навпаки, обстоював ідею С. Томашівського, яка передбачала отримання автономії шляхом тісного співробітництва з польськими урядовими колами, що у розумінні В. Липинського, було виявом “якнайбільшого опортунізму і якнайбільшої безідейности” [393, с. 220–221]. Критикуючи гетьманців за намагання розмежувати поняття лояльності та угодовства щодо Польщі, О. Назарук у листі до В. Липинського 14 січня 1928 р. писав: “Лояльне, але не угодове становище накладає на нас усі тягарі, які наложила б угода, а не дає ніякої користі, яку могло б дати евенуальне зговорення” [142, с. 435].

Загалом, характеризуючи зміст консервативних засад світогляду головного редактора “Нової Зорі”, вітчизняна дослідниця У. Кошетар зауважує: “Монархічно-клерикальна концепція Осипа Назарука... стала важливим елементом тогочасної ідейної еволюції частини українського соціуму, вивчення якої... може надати процесу сучасного українського державотворення традиціоналістських рис” [382, с. 52–53].

Ухістьку концепцію української політики в Польщі, що остаточно викристалізувалася в полеміці з гетьманцями-монархістами, сформулював С. Томашівський у доповіді, прочитаній 12 квітня 1929 р. у варшавському інституті досліджень національних справ. У ній весь попередній досвід польсько-українських взаємин оцінювався як безперспективний. Невизнання українцями приналежності Галичини до Польщі, на думку Томашівського, не могло на краще змінити становище галицьких земель. У свою чергу, ігнорування польськими урядовими чинниками високого рівня української національної свідомості, а також намагання сполонізувати українське населення, створювали безвихідну ситуацію. У зв'язку з цим, С. Томашівський вважав, що єдиним способом покращити стосунки обох народів повинно стати міжнаціональне примирення шляхом реалізації автономії Галичини в складі Польщі [174]. Однак В. Липинський, прихильник соборності українських земель, не вірив, щоби Польща добровільно зреклася прав на Західну Україну, тому з насторогою ставився до польсько-українського порозуміння. Він твердив, що Українська держава повинна орієнтуватися не на слабшу Польщу, а на майбутню сильну небільшовицьку Росію [417, с. 271].

У полеміці з В. Липинським О. Назарук остаточно сформувався як ідеолог окцидентально-автономістичного крила християнсько-суспільного руху міжвоєнної Галичини. Його вплив особливо зріс після смерті С. Томашівського в 1930 р. та створення нової консервативної структури – Української католицької народної партії (у травні 1932 р. партія отримала назву Українська народна обнова). Програма УКНП, прийнята в жовтні 1932 р., була результатом спільних зусиль “найвизначніших теоретиків нового політичного курсу”: С. Томашівського, В. Охримовича, Т. Галущинського, Г. Хомишина [186]. Особлива роль належала О. Назаруку. Його праця “Ідеологічні основи Української Католицької Народної Партії” формувала програмні засади нової політичної структури в дусі збереження консервативного світогляду як важливого засобу зміцнення впливу церкви на суспільно-

політичні та культурно-освітні процеси в Галичині, поборювала соціалістичні і комуністичні ідеї, в руслі консервативних традицій висвітлювала орієнтири соціально-економічної політики [154]. У ній О. Назарук наголошує на необхідності створення католицьких народних партій як важливого інструменту посилення клерикалізації політичного життя, необхідного для державотворення [154].

Важливою складовою частиною політичної концепції УКНП стала проблема польсько-українського порозуміння. Висунувши гасло об'єднання всіх українських земель у складі Польщі, УКНП пропагувала ідею національно-територіальної автономії Західної України з окремим краєвим сеймом у Львові. Зокрема, у програмовій заяві католицької партії зазначалося, що це автономне утворення повинно бути "знароджене всіма потрібними органами прилюдної влади: законодавчої, адміністративної, судейської, освітньої, господарської і військової" [132, с. 1–2]. Також акцентувалася увага на необхідності створення умов для населення краю користуватися усією повнотою культурних і економічних прав та надання широких повноважень органам місцевого самоврядування.

Разом з тим, залишаючись на автономістичних позиціях, УКНП у своїй програмовій заяві висувала польській владі звинувачення у зловживаннях, основною причиною яких був централізм Польської держави [416, с. 133]. У ній, зокрема, акцентовано увагу на ігноруванні поляками своїх міжнародних зобов'язань з приводу надання статусу автономії українським землям у Польщі та створення ситуації, в якій "навіть ті права й установи, які наша країна мала з часів перед війною, або обмежено, або цілком скасовано" [179].

Найвагоміший внесок у конкретизацію державотворчої концепції окциденталістів вніс станіславський єпископ Г. Хомишин. Його думки з цього приводу висвітлені у двох працях – "Пастирський лист до Всечесного клира Станіславівської дієцезії про політичне положення українського народу в польській державі" (1931) та "Українська проб-

лема” (1933). Зокрема, в останній з них, він, аналізуючи причини падіння української державності, звертає увагу на слабкий, на його думку, державотворчий потенціал українців. “Ми програли війну і не збудували своєї держави, – зауважує Г. Хомишин, – через нашу нездарність” [184, с. 156]. Названий вище пастирський лист станіславського єпископа, по суті, був своєрідною інтерпретацією політичної платформи УКНП. Характеризуючи ситуацію, в якій опинилися галицькі українці після поразки визвольних змагань та втрати власної державності, Г. Хомишин закликав галицьку суспільність зрозуміти, що перебуваючи в іншій державі і під чужою владою, вкрай необхідно цю державу, як і владу, визнати. Разом з тим, він піддав гострій критиці деструктивні, на його погляд, дії галицьких українців щодо Польщі. “Припустим, – зазначає єпископ, – що тими саботажами чи їм подібними вчинками ослабиться чи навіть розвалиться польська держава, то чи ними збудується українська держава?” [181, с. 10]. Заперечуючи таку можливість, Г. Хомишин закликає до взаємовигідного польсько-українського порозуміння. Основою такої співпраці повинно стати взаємне визнання, лояльне ставлення українців до Польщі взамін за припинення властями пацифікаційної політики та створення сприятливих умов для розвитку національного, господарського та культурного життя галицьких українців.

Особливе місце у пастирському листі станіславського єпископа відводиться критиці польської політики щодо українців. “Наша лояльність, – наголошує Г. Хомишин, – має до того стреміти, щоб польська держава була сильна і забезпечена, але zarazом справедлива... Бо цього вимагає інтерес і добро самого українського народу. Коли держава сильна і в добробуті та притім справедлива, тоді кожний народ почувається в ній добре...” [181, с. 28]. Разом з тим, станіславський єпископ підкреслював: “Є всякі ознаки, які вказують, що шовіністичні чинники польської суспільности прямують до того, щоб

нас, українців, по-можності знищити!.. Українці в Польській державі трактовані майже як горожанами другої кляси...” [181, с. 13].

Схожі думки озвучує Г. Хомишин у згаданій праці “Українська проблема”. Зокрема, він пише: “Між українцями і поляками є історична племенна ненависть і бездонна пропасть... Поляки як нація, чи як держава вважають українців як нарід другорядний, за плем’я неспосібне до культурного розвою,... польський жебрак під костелом уважає себе за аристократа супроти українця” [184, с. 161].

Отже, як засвідчує неупереджений аналіз, погляди станіславського єпископа на українську проблему в Польщі не суперечили ідеї самостійності України, були співзвучні поглядам С. Томашівського щодо особливої ролі Галичини як українського П’ємонту та греко-католицької церкви у майбутньому державотворенні. “Ми не сміємо зрічися ідеї власної держави, – писав Г. Хомишин, – але не сміємо також її будувати у фантазії, без відповідного приготування і без відповідних сил... Стараймося... сили свої сконсолідувати так, щоб ми були приготовані на ту хвилю, коли годинник історії виб’є годину народження нашої держави” [181, с. 30]. На глибоке переконання станіславського єпископа першим кроком у процесі державотворення повинна стати автономія українських земель у Польщі. Тому, на наш погляд, концепція Г. Хомишина не відкидала ідею соборництва України в принципі, однак розглядала її як віддалену перспективу та логічне завершення національного державного будівництва. Також, як влучно зауважив О. Єгрешій, програма станіславського єпископа щодо польсько-українських взаємин не була капітулянтською. Він реально оцінював тогочасну етнополітичну ситуацію у Галичині і, виходячи з цього, будував плани порозуміння, був своєрідним “прагматичним угодовцем” [351, с. 84–85].

На відміну від окциденталістів християнські суспільники орієнтального спрямування не мали чітко окресленого інституційного оформлення у вигляді класичної консервативної політичної партії. На

противагу УКНП галицькі консерватори-орієнталісти об'єдналися в межах Українського католицького союзу (УКС), створеного в січні 1931 р. за ініціативи митрополита А. Шептицького. Ця надпартійна організація своїм завданням мала сконсолідувати широкі верстви українського суспільства на засадах християнської ідеології, необхідності проведення соціально-господарських реформ в консервативно-католицькому дусі [160]. Як зазначав А. Шептицький у своєму зверненні до віруючих з нагоди створення УКС “всестороннє добро українського народу в християнському розумінні цього слова – це ціль, до якої в політичному житті прямуємо” [148].

Підтримуючи державотворчу платформу націонал-демократів (УНДО), УКС акцентував увагу на ідеї соборності та самостійності України, об'єднання всіх українських земель в єдину українську державу. Боротьба за державний суверенітет мала відбуватися легальними методами та опорою на власні сили. У зв'язку з цим у ставленні до Польщі він відстоював політику поміркованого реалізму, стояв “на ґрунті легальності супроти держави” [148].

На відміну від окциденталістів у орієнтальних колах християнсько-суспільного руху майже не обговорювалася проблема автономії Галичини у Польщі, натомість жваво дискутувалися питання теорії держави, зокрема її походження, мета, функції та шляхи побудови. Виступаючи з цього приводу на сторінках пресового УКС газети “Мета” дописувач Л. Глінка у статті “Католицька наука про державу” (1935), наголошував на обов'язковому врахуванні національного принципу в державотворчому процесі, різноманітності форм правління (за умови, що вони є легальними, справедливими та відповідають характерові і традиціям даного народу), створення державою необхідних умов для всебічного розвитку особистості [203].

Суттєво розвинув державотворчу концепцію християнських консерваторів-орієнталістів А. Шептицький у праці “Як будувати Рідну Хату”. В основу українського державного будівництва він поклав ідеї національної консолідації та примирення, захист державою родинних

і суспільних цінностей, які ґрунтувалися б на загальних християнських принципах гуманізму [147].

В інституційній структурі українського консерватизму 20–30-х рр. ХХ ст. УКС представляв християнсько-демократичний напрям. Натомість УКНП (УНО), з огляду на прагнення окциденталістів посилити впливи греко-католицької церкви на всі сфери суспільного життя Галичини та орієнтацію здебільшого на духовенство, репрезентувала клерикальну гілку християнсько-суспільного руху [376, с. 11]. На наш погляд, на прикладі УХО відбулася поступова переорієнтація галицьких консерваторів-окциденталістів з християнсько-демократичного напрямку на клерикальний.

Отже, представники християнсько-суспільного руху міжвоєнного періоду, поляризувавшись в окцидентальних та орієнтальних течіях, представляли клерикальний та християнсько-демократичний напрями галицького консерватизму, виступали, з одного боку, репрезентантами ідеї автономії Галичини, а з другого – національної консолідації українців з метою побудови соборної самостійної України. Прикметно, що їхні державотворчі погляди у концептуальному стратегічному плані не були протилежними. Відмінності полягали у тактичних способах їх реалізації. Спільним у програмах християнських суспільників було збереження консервативних засад та легальних методів у державному будівництві. Загалом державотворчі ідеї християнських суспільників вплинули на формування ідеології національно-політичного руху міжвоєнної Галичини.

РОЗДІЛ 3

ІНСТУАЛІЗАЦІЯ ХРИСТІЯНСЬКО-СУСПІЛЬНОГО ТАБОРУ В ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ ГАЛИЧИНИ

3.1 Організаційне становлення християнсько-суспільного руху в підастрійській Галичині

Організаційне становлення християнсько-консервативного крила народовського табору – українського християнсько-суспільного руху Галичини – відбувалося в контексті його політичної діяльності, пов’язаної з підтримкою політики “нової ери” (1890 р.). Загалом, як стверджує вітчизняний дослідник українських консервативних середовищ в Галичині Р. Лехнюк, наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст. було здійснено три спроби інституалізації християнсько-суспільного руху [391, с. 107].

Власне цей процес було започатковано фактом створення КРНС. Ідея виникнення консервативної політичної структури постала на тлі відходу народовців-романчуківців від “новоєрівських” декларацій, про що засвідчила їх співпраця з русофілами напередодні парламентських виборів 1897 р. та гостра критика прихильників О. Барвінського. Про доцільність створення політичної партії консервативно-католицького спрямування йшла мова на довірочних зборах народовців-новокурсників 26 грудня 1895 р. та 22 вересня 1896 р. 14 жовтня у Львові на довірочних зборах за участю 56 представників як греко-католицького духовенства, так і світської інтелігенції офіційно проголошено створення КРНС [278].

Виникнення християнської партії було результатом розмежування українського табору, в ході якого народовці-консерватори виразно протиставили себе представникам інших суспільно-політичних течій, насамперед москвофілам та радикалам. Діяльність нової католицької структури здійснювалася виключно легальним шляхом. Прихильники О. Барвінського розраховували на значну підтримку з боку Ватикану,

західноєвропейських католицьких партій, австрійського уряду та місцевої польської адміністрації.

Керівництво Союзом здійснював виділ у складі 10 членів і 5 заступників. Членами виділу стали І. Чапельський, крилошани Б. Пюрко, М. Подолинський, І. Гробельський, М. Світенський, префект духовної семінарії у Львові С. Юрик, Т. Барановський, нотар В. Левицький, В. Коцовський, О. Барвінський. Помічниками були представники греко-католицького кліру О. Ваньо. І. Бічай і В. Тисовський, від світської інтелігенції – професори львівської гімназії Т. Грушевський і Й. Огоновський. Головою КРНС обрано священика І. Чапельського [278]. Однак фактичним керівником партії, її неформальним лідером став О. Барвінський.

Виділ КРНС займався усіма справами товариства, скликав збори, з'їзди, виконував ухвали (вони приймалися абсолютною більшістю голосів), розпоряджався майном, приймав та виключав членів. Він скликався головою партії або його заступником щонайменше раз на два тижні. У свою чергу, раз на рік виділ скликав загальні збори, а на вимогу щонайменше 30 членів партії надзвичайні збори [363, с. 56].

Як зазначалося у статуті членом католицької партії міг бути кожен повнолітній українець, який був громадянином Австро-Угорщини. Але такі широкі рамки викликали гостру протидію з боку окремих представників християнсько-суспільного руху. Зокрема, майбутній депутат Державної Ради о. Іван Гробельський вважав, що нечітко сформульовані умови вступу надавали можливість противникам християнсько-консервативних ідей – радикалам, лібералам або русофілам, ставати членами партії та проводити зсередини діяльність по її розвалу. Він також піддав різкому осуду те, що в статуті не було чітко зазначені передвступні вимоги, а саме, необхідність бути вірним греко-католицькій церкві та незаперечне визнання національної самобутності українського народу [391, с. 108].

Керівництво КРНС, враховуючи міцні католицькі засади нової партії, сподівалося, що саме греко-католицьке духовенство стане її головною соціальною базою. З цією метою кардинал С. Сембратович провів 10 грудня 1896 р. у Львові конференцію представників трьох галицьких єпархій. Але духовенство у своїй більшості відмежувалося від членства в католицькій партії. Якщо священники-москвофіли заперечували існування українського народу і виступали проти всіх національних партій, то галицьке духовенство українофільського напрямку, не сприймаючи угодовства КРНС, критикувало саму ідею утворення окремої (як вважали – клерикальної) політичної партії. На його думку, виникнення КРНС викликало розмежування серед греко-католицьких священників, що, в свою чергу, ослаблювало національний рух. Крім того, для більшості молодих священників-українофілів національно-орієнтована платформа народовців-“романчуківців” була значно привабливішою, ніж “завзятий консерватизм” католицької партії [445, с. 116]. На грудневій конференції 1896 р. о. Д. Танякевич, зокрема, зауважив, що духовенство вважає КРНС пропольською силою, яка використовує марку католицької лише заради прикриття своєї суті й залучення якнайбільшої кількості священників. Загалом позиція кліру оприлюднена в резолюції, в якій зазначалося, що створення КРНС не принесе користі ні церкві, ні її відносинам із громадськістю [363, с. 59].

Внаслідок цих обставин навколо КРНС об'єдналася невелика група представників духовенства та світської інтелігенції – прихильників “нового курсу”.

Заснування КРНС викликало ідеологічні дискусії у тогочасному українському політикумі Галичини. Серед широкого загалу католицька партія сприймалася як клерикальна структура. Газети “Діло”, “Галичанин” та інша опозиційна преса розглядали факт створення католицької партії як зраду національних інтересів на користь поляків [363, с. 59]. За висловом діаспорного історика І. Сохоцького засну-

вання католицької партії викликало роздратування українських лібералів, для яких вона була “червоною плахтою” [445, с. 116]. Негативне ставлення українських партій щодо КРНС пояснювалося, в першу чергу тим, що вони, за винятком Руської народної партії, відкидаючи ймовірність справедливої польсько-української угоди, виступали з національно-демократичних позицій, пропагували ідею політичного суверенітету України [173, с. 80].

У науковому дискурсі КРНС сприймається деяким дослідниками як клерикальна партійна структура [367, с. 14; 453, с. 82]. На нашу думку, попри широке використання самими християнськими суспільниками терміну “клерикалізм”, наявність у партії представників світської інтелігенції заперечує її виключно клерикальний характер. Український вчений А. Павко вважає, що КРНС був першою класичною консервативною організацією європейського зразка, з діяльністю якої пов’язана загальна модернізація українського національно-політичного життя в краї [419, с. 142].

Організаційно слабкий та малочисельний КРНС, позбавлений місцевих партійних осередків швидко перетворився у маргінальну політичну силу. З огляду на це, він до 1901 р. існував скоріше де-юре, ніж де-факто [391, с. 108–109]. Дався в знаки також брак ефективної управлінської партійної еліти. Голова КРНС І. Чапельський у 1901 р. сам визнав, що був не здатний здійснювати вдале керівництво католицькою структурою [261]. Схожі думки висловлювали політичні опоненти [391, с. 109]. К. Левицький, іронізуючи з приводу організаційної слабкості християнських суспільників, називав КРНС “невидимою партією з видимим органом, що звався “Руслан” [137, с. 597].

У партійно-політичній структурі Галичини католицька партія, як уже зазначалося, зайняла праве крило [386, с. 97].

Організаційна криза християнсько-суспільного руху, спричинена проблемами його інституалізації, зокрема, низьким рівнем впливу малочисельного КРНС на суспільно-політичне життя краю, по-новому актуалізувала питання створення міцної консервативної структу-

ри. Зусиллями О. Барвінського здійснено другу спробу надати українському християнсько-суспільному табору Галичини ефективної організаційної форми. 25 березня 1901 р. за його безпосередньою ініціативою було створено політичне товариство “Руська громада”. 18 червня 1901 р. Галицьке намісництво прийняло статут організації, який загалом повторював програмні засади та основні напрями діяльності КРНС [362, с. 100]. Загальні вимоги щодо членства в “Руській громаді” та структура керівного органу – віділу в складі 10 членів і 5 заступників [11, арк. 1–4] також були ідентичними організаційній побудові КРНС. 29 червня 1901 р. на перших зборах політичного товариства було затверджено його керівництво у складі голови О. Барвінського, заступника голови Т. Реваковича та секретаря Є. Гузара [290].

Т. Ревакович пояснював заснування “Руської громади” неможливістю миритися з русофілами, оскільки вони заперечували українську ідентичність, з радикалами через їх антицерковну діяльність, з народовцями – через консолідаційну політику з русофілами і відсутність чіткої мети [324, с. 74]. У цих умовах в християнсько-суспільному середовищі формується переконання протистояти радикальним та московільським впливам шляхом утворення міцної консервативної католицької структури.

На думку тернопільського історика А. Кліша політичне товариство “Руська громада” виникло в результаті причин внутрішнього та зовнішнього характеру. З одного боку – вплинуло наближення парламентських виборів в Австро-Угорщині, а з іншого – видання Левом XIII папської енцикліки про християнську демократію [362, с. 100]. “Руська громада” була покликана реалізувати виборчі плани О. Барвінського та втілити принципи християнської демократії в суспільно-політичне життя краю.

Поява “Руської громади” викликала негативну реакцію в українському національному таборі. У цьому контексті пресовий орган націонал-демократів газета “Діло” називала створення нового політичного товариства “похороном КРНС” [290].

Характеризуючи процес організаційне становлення “Руської громади”, варто зазначити, що на заваді його успішної реалізації вплинули чиники як об’єктивного характеру, зокрема криза угодовської політики у зв’язку з черговим загострення польсько-українських відносин на поч. ХХ, так і суб’єктивним несприйняттям широким загалом особи О. Барвінського як фундатора співпраці з поляками [391, с. 110]. “Руській громаді”, так само як і КРНС, бракувало масовості та організованості. На думку О. Аркуші, “Руська громада” в організаційному та ідейному плані була найслабшою організацією з-поміж усіх осередків християнсько-суспільного руху [324, с. 66]. Організаційно слабке та позбавлене місцевих відділів політичне товариство не змогло допомогти О. Барвінському зберегти спочатку посольський, а згодом парламентський мандати. З кінця 1905 р. “Руська громада” припинила своє існування. Ряд її діячів, зокрема, заступник голови Т. Ревакович, стали членами НДП.

До 1911 р. християнські суспільники не мали інституційного оформлення. У цей період єдиним організаційним центром християнсько-суспільного руху був консервативний часопис “Руслан”.

Третю спробу створити ефективну та чисельну консервативну структуру здійснено в 1911 р. Варто зазначити, що цього разу лідер християнських суспільників О. Барвінський провів доволі вдалу попередню підготовку. Насамперед було успішно налагоджено відповідний інформаційний супровід та проведено ефективну агітаційну кампанію в газеті “Руслан” щодо доцільності заснування “сильної національно-руської консервативної партії” [256]. Також О. Барвінський виступив з різкою критикою Ю. Романчука, на думку якого основну небезпеку для галицьких українців несуть не москвофіли чи радикали, а консервативно-християнські політики [120]. Крім цього було видано спеціальні брошури, де обґрунтовано потребу створення міцної політичної партії консервативно-католицького спрямування [125].

Членами-засновники нової партії були О. Барвінський, публіцист К. Кахникевич, повітовий суддя Р. Ковневич, радник крайового суду

Й. Романович, проф. Львівського університету К. Студинський, гімназійні викладачі І. Кокорудз, о. В. Лициняк, Є. Макарушка, О. Маковей, В. Тисовський [414, с. 423–424]. 10 червня 1911 р. вони підписали проект статуту Християнсько-суспільного союзу (як уже зазначалося, більш відомого як Християнсько-суспільна партія), який був укладений за зразком статуту австрійської християнсько-суспільної партії. Також для галицьких християнських консерваторів взірцем наслідування стали німецький, чеський та словенський суспільно-християнські рухи [375, с. 56]. Вони прагнули об'єднати всі суспільно-християнські партії Австрії у надпартійній структурі – Всеавстрійському католицькому союзу [201].

Перші загальні (установчі) збори ХСС відбулися 29 червня 1911 р. у Львові. У них взяли участь 70 делегатів, що представляли переважно педагогічне та священицьке середовище. На зборах затверджено статут та обрано провід партії у складі О. Барвінського (президент), Й. Романовича (віце-президент), професорів Р. Цеглинського, В. Тисовського, доктора К. Студинського, священиків В. Лициняка, Ф. Щепковича, Ю. Дзеровича, письменника О. Маковея [158].

Статут ХСС складався з 15 параграфів. У ньому акцентовано увагу на меті партії та виключно легальних засобах її досягнення (насамперед шляхом участі у виборах), правах і обов'язках членів, порядку обрання керівних органів, діяльності місцевих осередків. Останнім відводилася важлива роль в організаційному становленні ХСС та налагодження партійної діяльності на місцях. Членами партії могли бути повнолітні чоловіки, що мали австрійське підданство [375, с. 56].

У контексті організаційного становлення ХСС перша повітова організація виникла в березні 1912 р. у Снятині [257]. До цього часу існувала тільки головна управа партії.

Загалом інституалізація християнських суспільників була предметом розгляду наступних партійних зібрань. Зокрема, на других довірочних зборах ХСС 26 грудня 1911 р. О. Маковей виступив з інформацією про створення партійних осередків у Перемишлі, Тернополі,

Яворові та доцільність заснування регіональних партійних часописів [35, арк. 21]. На третіх довірочних зборах ХСС (26 грудня 2012 р.) О. Барвінський повідомив про збільшення чисельності партії за рахунок вчительства, духовенства та селянства. На зборах оновлено керівництво партії, до складу якого увійшли О. Барвінський (голова), Й. Романович (заступник голови), Р. Цеглинський, Я. Гординський, М. Коць, священники Ф. Щепкович, Ю. Дзерович, С. Карпига, і І. Туркевич. Також було обрано контрольну комісію у складі І. Кокорудза, О. Макарушки та В. Тисовського [375, с. 60].

На думку Т. Антошевського, ХСС мав значно кращу організаційну структуру, що дозволяла здійснювати ефективне управління [321, с. 27–28]. Вона передбачала наявність фіксованого членства та, окрім мережі місцевих організацій, арбітражний суд, секції за професійними, становими та іншими чинниками. На 1911 р. керівництво ХСС нараховувало 300–500 членів партії [258]. Але очевидно їх кількість була меншою. Згідно поіменного списку станом на 1912 р. ХСС налічував 253 члени, серед них 152 священники [101, арк. 80]. За підрахунками М. Мудрого греко-католицьке духовенство та освітяни склали найчисельнішу соціальну групу партії (160 священників – становило 62,3%, 57 педагогів – 22%). Селянство було представлене лише 7 представниками [414, с. 432].

Попри те, що керівництво ХСС не ставило собі за мету створити масову політичну партію, партійне будівництво відбувалося на тлі серйозних викликів та проблем. Насамперед брак активістів, здатних брати на себе організацію місцевих осередків негативно позначився на кількісному складі партії. Зазвичай прихильниками ХСС було старше покоління [375, с. 56]. Не дивлячись на те, що створення нової консервативної партії вітальними телеграмами підтримали церковні ієрархи – митрополит А. Шептицький, єпископи К. Чехович та Г. Хомишин, духовенство у своїй більшості відмежувалося від неї. Ініціатива станіславського єпископа Г. Хомишина щодо створення в серпні 1911 р. Русько-католицького комітету з метою популяризації ХСС та

організоване ним жовтневе віче священників підвладної єпархії, в якому взяло участь близько 200 осіб [259] не вплинули суттєво на настрої греко-католицького кліру. Багаточисельні представники церковних кіл Галичини під час наради 7 грудня 1911 р. у Львові продемонстрували свою підтримку НДП. У прийнятих резолюціях зазначалося, що “більшість світської інтелігенції національно-демократичного сторонництва відноситься прихильно до Церкви і духовенства... і хоче спільно вести культурну працю над народом” [274].

Як зазначив С. Телешун, ХСС не міг стати масовою партією з двох причин: через одіозність фігури її лідера О. Барвінського – ініціатора польсько-української угоди та завдяки якісному складу її членів, що здебільшого походили з чиновництва та не мали достатнього політичного досвіду [449, с. 38]. Відомий діяч ХСС К. Студинський писав, що партійний провід не хоче здійснювати активні кроки, а сама консервативна партія є життєздатною лише за умови її керівництва з боку О. Барвінського [98, арк. 79]. За даних обставин малочисельний ХСС залишався партією однієї особи – О. Барвінського.

На низький організаційний стан консервативної партії вплинуло також опозиційне ставлення до неї з боку українських партій. Утворення ХСС, як і раніше КРНС, призвело до нових ідеологічних дискусій в суспільно-політичному житті Галичини. У тогочасному політикумі партію християнських суспільників вважали “заразою і отруєнням крові нашого національного організму”, а її провід звинувачували у зраді національних інтересів [414, с. 426]. Серед широкого загалу поширювалися публікації, в яких створення ХСС порівнювалося з “новою ерою”, а сама консервативна партія розглядалася як крайньо реакційна та ворожа національній соборницькій ідеї [375, с. 57]. Показовим у цьому плані була невдала спроба о. Івана Плав’юка створити місцевий осередок ХСС у Товмацькому повіті. Його намагання задіяти місцеве духовенство зустрілися з “сильною опозицією, упередженнями... а в більшій частині з боязною” [102, арк. 18 зв.].

Очевидно, мова йшла про небажання конфліктувати з націонал-демократами. Схожі випадки наводив також О. Маковей у листі до О. Барвінського від 2 червня 1913 р., коли писав про існуючий образ галицьких християнських консерваторів як “чортяк” [96, арк. 13 зв.].

Під час Першої світової війни консервативна партія християнських суспільників практично припинила свою діяльність. Певна активізація ХСП спостерігалася в період існування ЗУНР, але вона не вплинула суттєво на її низький організаційний стан. ХСП залишалася малочисельною та не впливовою структурою, що опиралася на вузьку соціальну базу і обмежену кількість місцевих партійних осередків.

Отже у підавстрійській Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. було здійснено три спроби інституалізації християнсько-суспільного руху, в межах яких в 1896 р. засновано КРНС, 1901р. – політичне товариство “Руська громада”, 1911 р. – ХСС. Виникнення політичних структур християнських суспільників відбувалося на тлі гострих ідеологічних дискусій, у результаті яких консервативне галицьке середовище виразно протиставило себе представникам інших суспільно-політичних течій. Організаційне становлення політичних об’єднань галицьких християнських консерваторів мало свої особливості. КРНС та “Руська громада”, на відміну від ХСС, функціонували без мережі місцевих осередків. Політичне товариство “Руська громада” в організаційному плані було найслабшою організацією християнських суспільників, а ХСС – найбільш структурованою політичною силою. Крім того, КРНС та, особливо, ХСС мали риси класичних консервативних партій європейського зразка. З огляду на низький рівень підтримки програмних засад християнських суспільників їх політичні структури були малочисленими, а соціальну базу переважно складали представники кліру та світської інтелігенції, що підтримували політику “нової ери” – “нового курсу”. На партійне будівництво негативно позначилися брак ефективної управлінської еліти та імідж О. Бар-

вінського як угодовського політика. У партійно-політичній системі Галичини християнсько-суспільні структури займали праве крило.

3.2 Нереалізовані спроби структуризації галицьких християнських консерваторів у першій половині 1920-х рр.

У міжвоєнний період, зокрема на початку 1920-х рр., було здійснено дві невдалі спроби інституалізації українського християнсько-суспільного руху Галичини.

Загалом потреба створення нової впливової консервативної партії католицького спрямування обумовлювалася ідейною та організаційно-політичною кризою християнсько-суспільного руху, що склалася на тлі поразки національно-визвольних змагань 1918–1923 рр. та анексією Галичини Польщею [412, с. 530].

У вказаний період ХСП не відігравала істотної ролі в політичному житті краю. Позбавлена місцевих осередків та точно визначеного реєстру, вона залишалася найменш впливовою українською національною партією Східної Галичини [53, арк. 7]. Партія, що мала “визначного провідника”, але була майже позбавлена місцевих осередків, сприймалася як “група без організації”, без жодних умов для співпраці [136, с. 13]. Фактично у другій половині 1923 – на початку 1924 рр. християнські суспільники не проводили жодної діяльності у Галичині [51, арк. 68, 92, 105]. Після липня 1924 р. ХСП саморозпустилася. Відійшов від активного політичного життя також лідер християнських суспільників О. Барвінський [315, с. 93].

У зв'язку з цим цілком логічними та зрозумілими були пошуки галицькими консерваторами більш дієвих форм організації християнсько-суспільного руху в рамках створення нових політичних структур. Із цього приводу клерикальний журнал “Нива” в січні 1921 року писав: “З певністю всі розуміємо, що нам потреба сильної, тісної

організації... Для переведення організації потрібна: 1). могоуча спілїна ідея; 2). переняття тою ідеєю; 3). втілення сеї ідеї через сцентралізовання уряду” [239, с. 1].

Майбутній католицькій організації передбачалося надати масового характеру, об’єднавши навколо неї широкі верстви української громадськості та духовенства. На думку галицьких консерваторів антиукраїнська політика польських властей неминуче повинна була привести до об’єднання національно-державницьких сил у боротьбі з окупаційним режимом і греко-католицька церква мала всі шанси стати важливим консолідаційним чинником. Звідси – впевненість у перспективності та масовості нової католицької структури, в яку можна було “втягнути тих людей, котрі... раніше ніколи на се не згодилися би” [239, с. 1].

На початку 1920 р. у клерикально-консервативних колах був підготовлений проект католицького товариства під назвою “Український християнський союз” (УХС). Як зазначалося у його статуті, метою УХС є “освідомлювати народ про сучасні релігійні та суспільні кличі, а відтак виховувати його до зрозуміння суспільної реформи” [31, арк. 2].

Прихильники цього консервативного об’єднання розраховували на матеріальну допомогу закордонних католицьких партій. Значна підтримка спостерігалася також з боку митрополита А. Шептицького. Безпосередньо на його прохання керівництво італійської Католицької народної партії розробило заходи щодо фінансування УХС. Через митрополита А. Шептицького Ватікан передав о. Л. Куницькому 10 тис. італійських лір, призначених для поширення товариства [8, арк. 2].

За участю О. Барвінського, доктора О. Надраги, М. Левицького, доктора Ю. Савчака, а також священників Л. Куницького, Т. Войнаровського та І. Бучка 19 травня 1921 р. у Львові розпочало свою роботу засідання Підготовчого Комітету УХС. У його склад, окрім представників ХСП та греко-католицького духовенства увійшли

також члени УНТП, зокрема В. Охримович [411, с. 7–8]. Під час засідання розгорілася гостра дискусія над першим параграфом обговорюваного статуту. Л. Куницький закликав до створення нової політичної партії. Підтримуючи його, О. Барвінський заявив: "То мусить бути політична організація, бо інакше не дійдемо до нічого позитивного! Се мусить бути католицька політична партія на консервативних засадах"[8, арк. 2].

Натомість група, очолювана В. Охримовичем і Т. Галущинським, не відкидала в принципі ідею заснування католицької партії, однак вважала її передчасною. Водночас, вона закликала утворити аполітичну консервативну організацію. Виступаючи з цього приводу, В. Охримович стверджував: "Товариство не є політичне, бо тоді можуть до него належати люди ріжних партій оскільки не противляться католицьким засадам"[8, арк. 2]. Разом з тим, В. Охримович заперечував доцільність творення виключно консервативної клерикальної структури замість католицько-демократичної.

Оскільки жодна з груп не поступалася, внутрішні протиріччя залишалися. Істотно поглибило конфліктність у клерикальних колах запровадження в 1920 р. Г. Хомишиним примусового celibату у Станіславській єпархії. Дії єпископа співпали з підготовкою проекту статуту УХС. Станіславський владика намагався поширити celibатні ідеї також серед прихильників клерикального об'єднання. Однак це викликало замішання у середовищі духовенства. Значна частина кліру не підтримала Г. Хомишина і відмежувалася від УХС [31, арк. 2].

Негативно позначилася на організаційному оформленні УХС також політика польських властей, які з острахом ставилися до будь-яких спроб консолідації українського табору, вбачаючи в них загрозу існуванню окупаційного режиму. У зв'язку з цим влада не затвердила статут УХС [31, арк. 2.]. Провівши ще два засідання Підготовчого Комітету (27.05 та 1.06. 1921 р.), прихильники нової католицької організації припинили діяльність товариства [8, арк. 2].

Отже, причини внутрішнього та зовнішнього характеру, а саме ідейні та організаційні розбіжності в середовищі галицьких консерваторів, а також несприятлива політика польських властей унеможливили створення в 1920–1922 рр. партії християнсько-суспільного спрямування.

На поч. 1923 р., за ініціативи відомого вченого-бібліїста, ректора Львівської духовної семінарії о. Т. Галущинського та О. Барвінського було здійснено другу спробу інституалізації християнсько-суспільного руху. Т. Галущинський, повернувшись із Риму, де через посередництво А. Шептицького мав тісні контакти з керівником італійської народної партії “Popolari” доктором Стурсем, намагався заснувати т. зв. Християнсько-народну партію (ХНП). Укладачем її програми був О. Барвінський, щоправда під дещо іншою назвою – “Програма християнських українських народовців” [99, арк. 10]. Під час листування з А. Шептицьким лідер християнських суспільників звернувся до нього з проханням надати новостворюваній партії апостольське благословення [100, арк.1]. У таємному донесенні директору поліції у Львові 9 травня 1923 р. зазначалося: “Та партія через невдачі трудовиків повинна би мати велике майбутнє, хоч би тільки з погляду на скупчення всіх незадоволених і розчарованих елементів трудової партії” [89, арк. 1]. Т. Галущинський привіз кошти на організацію партії і заснування політичного тижневика, програмою якого мало бути поширення католицьких гасел на всю територію Західної України [89, арк. 1].

Намагаючись об’єднати у новостворюваній партії не тільки духовенство, а й представників консервативно настроєної частини української інтелігенції, Т. Галущинський розпочав переговори із відомими в Галичині громадськими діячами – юристом, доктором В. Децикевичем, Я. Левицьким, адвокатом Р. Ковшевичем. Передбачалося, що їхня участь, а також згода В. Децикевича очолити провід ХНП, обумовить її масовий характер [89, арк. 1].

Частина членів УНТ – прихильників автономістичної платформи, зважаючи на готовність Т. Галущинського “стати на ґрунт угоди”, підтримала ідею утворення католицької партії, планувала використати ХНП для реалізації ідеї польсько-українського порозуміння [90, арк. 91].

Проте перехід керівництва трудовиків на автономістичні позиції у травні 1923 р. сприяв тому, що угодовське крило УНТП втратило зацікавленість у створенні ХНП, оскільки сподівалося в нових умовах самостійно досягти угоди. З іншого боку В. Децикевич теж виступив проти неї, мотивуючи своє рішення тим, що “утворення ХНП розбило б трудову партію”і, тим самим, поглибило розмежування в українському таборі. Ця думка набула значного поширення у середовищі трудовиків [89, арк. 1–2]. Як зазначав Б. Барвінський, чергова спроба створення консервативної партії християнсько-суспільного спрямування зазнала невдачі через перешкоди зі сторони трудовиків [99, арк. 5].

У контексті зазначених обставин вкотре не вдалося створити в українському політикумі Галичини дієву консервативну структуру.

Таким чином, з початку польської окупації краю, протягом 1920–1923-х рр. здійснено дві спроби організаційного становлення українського християнсько-суспільного руху Галичини. Потреба створення нових консервативних політичних структур обумовлювалася низьким станом ХСП. Партія християнських суспільників, фактично позбавлена місцевих осередків, залишалася маловпливовою політичною силою краю. Невдалі заходи щодо організаційного оформлення християнських суспільників у рамках УХС і УХНП поглибили кризові явища в їхньому середовищі та негативно вплинули на їх подальшу ідейну поляризацію. Малочисельні та організаційнослабкі галицькі клерикали в нових умовах втратили будь-який вплив на суспільно-політичні процеси в краї.

3.3 Інституалізація українського християнсько-суспільного руху Галичини (1925–1935 рр.)

Організаційне становлення християнсько-суспільного руху Галичини в середині 20–30-х рр. ХХ ст. відбувалося на тлі їх поляризації в межах різних ідеологічних течій.

Першими активну інституційну діяльність розпочали консерватори-окцеденталісти. У травні 1924 р. на з'їзді вчених-богословів трьох галицьких єпархій професор Львівської духовної семінарії Й. Маркевич актуалізував ідею створення нової консервативної католицької структури [2, арк. 1]. Використовуючи міжнародний досвід, оскільки католицькі партії діяли у багатьох країнах світу, Й. Маркевич спільно з ректором духовної семінарії о. доктором Т. Галущинським приступив до випрацювання організаційного статуту. Після тривалих дебатів з приводу політичного чи аполітичного статусу товариства, на 1925 р. ними було підготовлено план створення християнської організації як першого етапу на шляху заснування католицької політичної партії латинської орієнтації [2, арк. 2]. Одночасно робилися спроби максимально завуалювати її антивізантійську спрямованість і, тим самим, ліквідувати опозиційність з боку українського національного табору.

4 серпня 1925 р. у Львові в приміщенні духовної семінарії за участю окцидентально спрямованих осіб з числа духовенства Львівської, Станіславської та Перемиської дієцезій відбулися установчі збори нової католицької структури. Враховуючи розмежування галицьких клерикалів, присутні відкинули пропозицію Й. Маркевича назвати її “Українська християнська єдність”. Натомість за ініціативою Т. Галущинського окцидентальне об'єднання отримало назву “Українська християнська організація” (УХО) [2, арк. 2]. У роботі установчих зборів взяли участь 10 чоловік. Серед них – о. Й. Маркевич, о. Т. Галущинський, крилошанин станіславської капітули Д. Стек,

директор приватної гімназії Українського педагогічного товариства в Золочеві о. М. Хмільовський та ін. [95, арк. 2]. Підсумком першого дня діяльності цих зборів стало створення Тимчасового організаційного комітету (ТОК) УХО на чолі з Т. Галущинським [9, арк. 3].

Високий духовний сан не дозволив єпископам Г. Хомишину та Й. Коциловському стати повноправними членами УХО. Однак вони із радістю сприйняли факт її утворення. Г. Хомишин став, по суті, неформальним лідером УХО [329, с. 38 – 39].

Провід християнської організації, спираючись на власні програмні засади, сподівався на тісну співпрацю з тими українськими політичними партіями та національними установами, які діяли “згідно з духом і наукою католицької церкви” [60, арк. 34]. Зберігаючи аполітичний статус, УХО не була вузьким релігійним товариством, намагалася об’єднати всіх українців греко-католиків без огляду на їх партійну чи професійну приналежність і, тим самим, утворити певну “зоровану силу” для поширення католицизму у всіх сферах життя краю [60, арк. 34]. Беручи на себе функції формування “суцільного світогляду, наскрізь перейнятого християнськими засадами й духом католицької Церкви”, УХО претендувала на роль масової організації [234].

Максимальну дієвість УХО повинна була забезпечити відповідна структурна побудова організації, що базувалася на системі “мужів довір’я” і організаторів. Керівним ядром став Організаційний Комітет із Секретаріатом як своїм виконавчим органом. Комітет обирався на зборах організаторів. Підчиняючись безпосередньо Секретаріатові, організатори були його заступниками в своїй місцевості, очолювали повітові, районні та місцеві осередки, виступали посередниками між членами організації і Секретаріатом. До їх обов’язків входило організація роботи в регіонах, ознайомлення членів УХО з розпорядженнями Секретаріату, обговорення актуальних питань та перспектив організаційного розвитку тощо [161, с. 10–16]. Важлива роль належа-

ла “мужам довір’я”, яких собі на допомогу, з числа найбільш свідомих місцевих жителів, обирав сам організатор [91, арк. 25].

Поява УХО не викликала значного резонансу всередині національного табору. Клерикальна, аполітична структура не сприймалася за серйозного конкурента в боротьбі за маси. Тому жодна із існуючих партій не продемонструвала свого ставлення до факту її виникнення. Орієнтально настроєна частина української громадськості та греко-католицького духовенства, враховуючи латинізаційну спрямованість членів християнської організації, сприйняла УХО як пропольську угодову організацію [202]. Однак, це не вплинуло суттєво на, загалом мовчазну, реакцію до УХО з боку національного табору.

Важливу роль в організаційному становленні УХО Г. Хомишин та Т. Галущинський відводили католицькій пресі. На думку станіславського єпископа, преса це “велика школа для дорослих”, вона “заступає учителя, священика й техніка” [329, с. 39]. Спочатку для поширення своїх ідей, УХО з листопада 1925 р. видавала неперіодичну інформаційну газету – “Наші Вісти”. Протягом другої половини 1925 р. вийшло два номери кількістю понад 2 тис. примірників [14, арк.18]. На пропозицію Т. Галущинського, ТОК 6 жовтня 1925 р. прийняв рішення видавати, починаючи з 7 січня 1926 р., пресовий орган УХО газету “Нова Зоря”. Її першим редактором став А. Лотоцький. За короткий час газета стала досить популярною і нараховувала 5 тис. примірників [118, с. 213]. Як уже зазначалося, з січня 1928 р. головним редактором “Нової Зорі” був О. Назарук. Ще раніше на засіданні проводу УХО 24 листопада 1927 р. його, завдяки високим професійним якостям та світоглядом, співзвучному ідейним засадам християнської організації, обрано членом ЦК [14, арк. 38]. На тлі переважно непрофесійного редагування української преси “Нова Зоря” під керівництвом О. Назарука становила “справжнє журналістичне досягнення”, по праву вважалася “найкраще редагованою українською газетою” [395, с. ХСV]. Зусиллями нового головного

редактора навколо газети вдалося об'єднати відомих діячів УХО – І. Кривецького, А. Лотоцького, М. Муха, Р. Гайдука. Крім “Нової Зорі”, яка розповсюджувалася здебільшого серед інтелігенції, з червня 1927 р. почав виходити ілюстрований тижневик для народу – газета “Правда”. УХО перебрала на себе також видавництво журналу для молоді “Поступ”, який, починаючи з січня 1927 р., видавала у формі літературно-наукового місячника. У травні 1928 р. християнська організація заснувала двотижневик “Бескид”. Значну фінансову допомогу видавничій спілці УХО надавали єпископи Й. Коциловський та Г. Хомишин. Останній, зокрема, передав 1000, а Й. Коциловський 400 доларів на її функціонування [60, арк. 68].

Однак в цілому, попри дедалі зростаючу популярність “Нової Зорі”, УХО, навпаки, не користувалася підтримкою в краї. На це впливала як “реальна політика” християнської організації, яка викликала досить негативну реакцію з боку значної частини української громадськості, так і фінансові проблеми та низький інтелектуальний рівень широкого загалу ухистів. В листі до В. Липинського від 5 грудня 1927 р. О. Назарук писав: “Тут у всіх органах нашого УХО ... держать “нездар”, бо вони бідні, платять бідним... Стан страшний” [142, с. 427–428]. В іншому листі 26 грудня 1927 р. О. Назарук стверджував: “В ЦК УХО... крім о. Галущинського нема... ні одної індивідуальності” [22, арк. 17].

Спираючись на пресову підтримку, ухисти розпочали кампанію поширення християнської організації на терені Галичини. Спочатку вона діяла тільки у Львівському воєводстві. Серед вірогідних причин, очевидно, зіграла свою роль слабка матеріальна база організації, а також те, що саме Львів, який по праву вважався політичним та культурним центром галицьких українців, став місцем перебування керівних органів УХО. У порівнянні з віддаленою Станіславщиною, повіти Львівського воєводства і, зрештою, саме місто Львів, на думку ухистів, краще підходили на роль випробовувального полігону житте-

здатності християнської організації. Саме до 58 священників Львівської архієпархії адресована відозва ТОК від 5 серпня 1925 р. взяти активну участь у роботі організації [2, арк. 9–10]. 6 грудня 1925 р. ЦК УХО організував збори групи студентів львівських навчальних закладів, а 10 грудня – нараду з учнями духовної семінарії. Найбільшого поширення християнська організація набула у Львівському, Сколівському, Жидачівському повітах. Значним осередком діяльності УХО став Сокаль [60, арк. 68]. 6 грудня 1927 р. тут відбулася повітова нарада християнської організації, в якій взяли участь всі греко-католицькі священники повіту, близько 200 селян та значна частина світської інтелігенції [245].

Одночасно робилися спроби вийти за рамки суто клерикальної організації. З цією метою наприкінці 1925 р. керівництво УХО реорганізувало ТОК в Ширший Організаційний Комітет (ШОК) у складі 12 членів. Крім власне священників у ШОК увійшли старший радник суду З. Лукавецький, адвокат д-р О. Надрага, учитель державної семінарії О. Бачинська, студент права Р. Гайдук. Весною 1926 р. в складі УХО під головуванням І. Гладиловича виникла Українська студентська християнська організація (УСХО) як окрема студентська група. Вивчалися можливості об'єднати в складі християнської організації світську інтелігенцію. Про це йшлося, зокрема, на засіданні комітету УХО 12 березня 1926 [14, арк. 20, 23].

Прагнучи мати сильні організаційні центри в сусідніх єпархіях, голова УХО Т. Галущинський 3 грудня 1925 р. провів у Станіславі нараду з числа окцидентально спрямованої частини духовенства та інтелігенції. Активну участь у її роботі взяв Г. Хомишин. На терені підвладної йому єпархії серед духовенства широко пропагувався заклик об'єднати в УХО всіх священників, а в першу чергу прихильників celibату. На нараді обрано організаторів місцевих осередків УХО. Ними стали: суддя О. Гординський (Богородчани), оо. О. Русин та М. Капустянський (Коломия), Й. Проць (Снятин), В. Комарин-

ський (Городенка) [14, арк. 20, 23]. Загалом, протягом першого року діяльності УХО в Галичині було створено представницьку мережу в кількості 30 осіб [213, с. 4–5]. У січні 1926 р. місцевий відділ християнської організації на чолі з Д. Стеком та судовим радником о. І. Ковалем виник у Станіславському повіті. Станом на серпень 1926 р. кількість його членів складала близько 100 осіб. Здебільшого це були представники греко-католицького духовенства [60, арк. 70]. Агітаційна пропаганда прихильників УХО мала особливий успіх у Станіславському, Снятинському, Коломийському повітах, містах Тлумачі, Печеніжині, Тисмениці [60, арк. 7, 23, 70]. Успішною була інституалізація УХО в Делятині [246].

Організаційне становлення християнської організації, щоправда нижчими темпами, відбувалося також у Тернопільському воєводстві [60, арк. 4].

Загалом, згідно підрахунків Т. Галущинського, у 1927 р. до УХО входило 1500 священиків [381, с. 104]. Разом з тим, християнська організація, що на 50% складалася з греко-католицького духовенства, була малочисельною серед української громадськості краю [329, с. 41].

Питання збільшення кількості місцевих осередків християнської організації обговорювалося на засіданні комітету УХО 4 жовтня 1927 р., на першому з'їзді організаторів 2 листопада 1927 р. [14, арк. 5, 35].

Активною участю станіславського духовенства в УХО Г. Хомишин намагався не тільки розповсюдити серед кліру латинські впливи, але й вибити ґрунт з-під ніг в тієї частини священослужителів, які стояли на орієнтальних позиціях або тяжіли до інших форм об'єднання. Саме на терені Станіславщини молодими священиками була заапробована акція утворення станової “Організації греко-католицького духовенства Галіції”. Зусиллями єпископа Г. Хомишина діяльність керівника організації о. Р. Береста не увінчалася успіхом [59, арк. 47, 56].

Намагання християнських суспільників окцидентального спрямування посилити свій вплив на політичне життя краю вкотре активізувало ідейні дискусії в їхньому середовищі щодо доцільності заснування міцної консервативної партії. Про це йшла мова на з'їзді УХО 3 листопада 1927 р. “Народ, у якого нема зорганізованих консерватистів, – писала газета “Правда”, – це неначе зборище крикливих і сварливих дітей без проводу старших”[231]. 29 травня 1928 р. Г. Хомишин організував збори священників Станіславщини, на яких висунув заклик перетворити християнську організацію в політичну партію [34, арк. 16]. Але християнсько-суспільне середовище на той час ані кадрово, ні організаційно не було готове до створення клерикальної партії.

Практична реалізація рішень станіславських зборів відтягувалася критичним ставленням С. Томашівського. Підтримуючи в принципі ідею утворення клерикально-католицької політичної партії, ідеолог УХО звертав увагу на передчасність таких спроб. “Католицька політична партія, – писав С. Томашівський, – може вирости і розвиватися тільки на тривкім і реальнім католицьким ґрунті, а не на хиткім і формальнім” [177, с. 83]. Виникнення католицької партії, на його думку, остаточно розколело б духовенство на “клерикалів” і “лібералів”, внесло б напруженість у національний табір, зашкодивши при цьому самій католицькій ідеї [177, с. 38].

На тлі пацифікації та погіршення польсько-українських стосунків 12–13 липня 1930 р. в Микуличині за участю єпископів Г. Хомишина, Й. Коциловського, священників Т. Галуцинського, І. Лятишевського, а також С. Томашівського та О. Назарука відбулася нарада керівництва УХО. У прийнятій резолюції наголошувалося, що “жодна з дотеперішніх політичних партій не проводила своєї політики в католицькому дусі” [87, арк. 5]. Микуличинська нарада прийняла рішення про перейменування УХО на Українську католицьку організацію (УКО), продемонструвавши намагання окциденталістів посилити католицькі впливи в українському суспільстві [219].

У зв'язку з цим, керівництво УХО розпочало підготовку щодо створення католицької політичної партії і з її допомогою намагалося відірвати від УНДО значну частину греко-католицького духовенства та світської інтелігенції [285]. У листі до О. Назарука від 8 вересня 1930 р. Т. Галущинський повідомляв, що Г. Хомишин погодився на створення такої партії під назвою “Католицьке українське об'єднання” (КУО). Місцем перебування проводу КУО повинен був стати Станіслав [25, арк.23]. На прохання голови УХО О. Назарук розпочав підготовку над створенням проекту програми католицької партії. Замість Т. Галущинського, який планував довготривалу поїздку до Риму, провід КУО готувався перейняти в свої руки прихильник Г.Хомишина – греко-католицький священник із Хрипліна (Станіславська дієцезія) Й. Раковський [25, арк. 25].

Однак подальші події відбувалися дещо іншим шляхом, не змінюючи при цьому суті процесів, що охопили окцидентальне крило християнсько-суспільного руху Галичини. 24 вересня 1930 р. у Львові відбулася нарада за участю прихильників політичної платформи “Нової Зорі”. Серед присутніх були представники світської інтелігенції: О. Назарук, А. Говикович, Є. Гвоздецький, О. Саляк, а також священники Й. Раковський, П. Голинський, О. Мельникович та ін. [284]. Учасники наради проголосили створення Української католицької народної партії. У склад організаційного комітету УНКП, місцем перебування якого був Станіслав, увійшли судовий радник О. Саляк (голова), д-р М. Галущинський (заступник), Р. Гайдук (секретар), члени – Й. Раковський, П. Голинський, О. Мельникович і М. Янович [305, с. 46].

Виникнення католицької політичної партії засвідчило намагання окцидентальних консерваторів перебрати на себе провід клерикальної політики в Галичині і з його допомогою посилити вплив греко-католицької церкви на всі сфери суспільно-політичного життя. Водночас, здебільшого з тактичних мотивів, у склад керівництва УНКП

ввійшли маловідомі політичні постаті. Однак, реально провід католицької партії очолювали Г. Хомишин, О. Назарук, С. Томашівський.

Поява УКНП не викликала значного резонансу в суспільно-політичному житті краю. Загалом український політикум виразним мовчанням протиставив себе новій клерикальній структурі, підтримавши позицію УНДО. Тільки газета “Діло” рішуче виступила проти католицької партії, критично оцінювала політичний досвід її “ідейних керманічів” [284].

Неоднозначну реакцію щодо виникнення УКНП продемонстрували представники греко-католицького духовенства. Переважна більшість священиків відмежувалася від нової політичної католицької партії. Своєрідним виразником їхніх задумів став А. Шептицький, який 22 жовтня 1930 р. виступив із закликом до української громадськості утворити Український католицький союз [148]. 29 жовтня в святоюрських забудовах відбулася розширена нарада представників духовенства та світської інтелігенції (близько 40 осіб), на якій створено ініціативний комітет для заснування УКС, його очолив єпископ І. Бучко. У склад комітету ввійшли відомі галицькі релігійні та громадські діячі: брат митрополита К. Шептицький, д-р М. Чубатий, В. Децикевич, Є. Тишинська, В. Кузьмович. Члени ініціативного комітету на 3 грудня підготували остаточний варіант проекту статуту УКС [224].

1 січня 1931 р. у Львові в приміщенні духовної семінарії понад 200 прихильників митрополита взяли участь у роботі установчих зборів нового католицького об'єднання. Серед присутніх були К. Левицький, професор гімназії І. Бабій, посол М. Галущинський, директор Центробанку М. Кисілевський, син засновника першої консервативної католицької партії Галичини – Б. Барвінський. Збори відкрив А. Шептицький, повідомивши присутнім про результати діяльності ініціативного комітету. В. Децикевич виступив із розгорнутою характеристикою проекту статусу УКС, який після короткої дискусії був прийнятий без змін [304, с. 13]. УКС створювався як об'єднання

українців-католиків з метою поширення християнської етики на всі сфери національного життя і сприяння “всебічному розвитку українського народу в християнському розумінні здобуванням для нього повноти національних і громадянських прав” [169]. Першими вступили до УКС 152 “члени-основники” [381, с. 137].

Факт створення нової католицької структури продемонстрував намагання клерикалів-орієнталістів протистояти ворожим церкві впливам шляхом зміцнення власних позицій. Разом з тим, виникнення УКС було своєрідною реакцією значної частини галицьких клерикальних консерваторів, незадоволених як роз’єднаністю національного табору на тлі пацифікаційної політики властей, так і організаційними заходами хомишинців, що знайшли свій вияв у заснуванні УКНП [408, с. 146].

Нове католицьке об’єднання, загалом, не відповідало основним параметрам, що їх можна застосувати до поняття “політична партія”, оскільки не висувало конкретної політичної програми та шляхів її реалізації. Зберігаючи організаційні форми партії, УКС, за задумом А. Шептицького, “в усіх тих політичних справах, у яких ненарушена віра та мораль і загально всіми католиками прийняті національні й суспільні принципи”, дозволяв своїм членам належати до існуючих вже партій або творити нові [216].

Структурна побудова католицького об’єднання базувалася на системі місцевих і окружних організацій під керівництвом Головної Ради. Головою УКС обрано В. Децикевича, однак фактично провід очолив митрополит А. Шептицький. У склад Головної Ради увійшли 12 членів, серед них – практично всі діячі ініціативного комітету, а також В. Сінгалевиц, М. Творидло, О. Гординська, М. Галібей, М. Каратницький, Є. Гвоздецький, М. Козак. Місцем перебування керівних органів католицької організації став Львів [224].

Друкованим органом УКС була газета “Мета”(редактор В. Кузьмович). Крім неї католицька організація видавала журнали “Христос

– наша сила”, “Поступ”, “Українське юнацтво”, літературний часопис “Дзвони”. Видавничу діяльність УКС фінансував А. Шептицький. Зокрема, у червні 1933 р. лише на потреби журналу “Христос – наша сила” митрополит пожертвував 3 тис. злотих. Загальна сума грошових асигнувань греко-католицької митрополії становила 267 тис. злотих [328, с. 109].

Таким чином, на початку 1931 р. у Галичині виник абсолютно інший тип католицького об’єднання, що скоріше був своєрідною надпартійною християнсько-національною структурою консерваторів-орієнталістів, ніж політичною партією. Аполітичний УКС претендував на особливу консолідуючу роль серед західноукраїнської суспільності, намагався об’єднати навколо католицьких та національних гасел широкі верстви громадськості, нейтралізувавши при цьому крайні націоналістичні, прокомуністичні та латинізаційні впливи в українському таборі.

Поява УКС викликала певний відгук у суспільно-політичному житті краю. Націонал-демократи розглядали утворення католицької організації як результат розширення об’єднавчої платформи національних сил за рахунок кіл, близьких до греко-католицької церкви та її митрополита, тому відкрито висловили свою підтримку УКС. У зв’язку з цим, газета “Діло” писала: “Як на інших ділянках нашого життя проявились консолідаційні змагання, також і на церковному полі найвідповідальніші чинники цілком природно мусіли призадуматись над засобами оборони моральних цінностей прадідної віри та Церкви”[302].

Ліве крило українського політичного табору негативно оцінювало УКС, сприймало його як “угодову, фашистську партію”, що представляла інтереси “капіталістів, дідичів і попів” та виношувала плани нападу на СРСР [107, с. 204]. Ставлення УКНП до УКС продемонструвала “Нова Зоря”, яка, зокрема, писала: “...справді конечний нам крім “УКНП”, яка має бути партією людей, що не належали б до жодної іншої партії й якої завданням було би вести практичну політику

на католицьких засадах – щей “Католицький Союз”, заснований Їх Екск. Митрополитом”[236]. У зв’язку з цим, “Нова Зоря” орієнтувала клерикально-консервативні кола української громадськості на повне взаєморозуміння між двома католицькими структурами, закликаючи прихильників УКНП ставати членами УКС [235]. Однак, зважаючи на дещо відмінні умови виникнення та програмні засади УКНП і УКС, можна поставити під сумнів виключно толерантний характер відносин між їх прихильниками. Реальна позиція католицької партії щодо виникнення УКС висвітлена в особистій переписці О. Назарука та Г. Хомишина. Зокрема в листі від 25 грудня 1933 р. редактор “Нової Зорі” констатував, що “весь УКС з редакцією “Мета” є ундівська інституція”[23, арк.48]. В іншому листі 27 жовтня 1936 р. О. Назарук, стверджував, що “УНДО зорганізувало УКС як організацію напів-релігійну та напівполітичну” і, тим самим, унеможливило ефективну боротьбу з ним УКНП [23, арк. 167].

На поч. 1930-х рр. новостворені католицькі консервативні структури поширили організаційну діяльність. Однак малопривабливість програмних засад УКНП на терені Галичини зумовила її опозиційність як з боку широких кіл української громадськості так і греко-католицького кліру. Перші два роки існування католицької партії засвідчили не тільки “вправді мале число членів”, а й відсутність у зв’язку з цим будь-якої формальної реєстрації загальної кількості прихильників УКНП [29, арк. 35]. По суті діяв тільки провід партії, основу якого склали станиславська та львівська групи. Вказані обставини активізували діяльність організаційного комітету католицької партії. На його засіданні 18–19 квітня 1931 р. О. Назарук ініціював створення Центрального Комітету (ЦК) на чолі з О. Саяком. ЦК розпочав підготовку щодо створення місцевих комітетів УКНП, насамперед у Станиславському повіті [88, арк. 8]. Але в силу згаданих вище обставин перший повітовий осередок виник у Станіславі лише у січні 1932 р. [237].

Потрібно відмітити також, що на організаційний стан УКНП вплинула передчасна смерть С. Томашівського та В. Охримовича в 1930 р.

Натомість зовсім іншою, з точки зору масовості, була католицька організація А. Шептицького. Консолідаційна платформа УКС отримала схвалення з боку української громадськості. Крім того, греко-католицький митрополичий ординаріат у Львові підтримав католицьку організацію, направивши свого делегата в склад Головної Ради. Ці заходи пошвидко привели до переходу духовенства на сторону УКС [36, арк. 1]. Зовсім іншим був також рівень популярності А. Шептицького порівняно з Г. Хомишиним. Вже 1 січня 1931 р. поряд з головним проводом УКС, обрано місцевий комітет католицької організації у Львові. У його склад увійшли С. Федак (голова), священники Ю. Дзерович, А. Каштанюк, д-р П. Мінко, М. Стефанівський, М. Чапельський та ін. [300]. На 1932 р. УКС нараховував 80 повітових організацій, 416 організаційних комітетів і 558 довірених осіб [427, с. 331]. Окружні ради католицької організації успішно діяли у 18 повітах краю. Найбільше місцевих осередків було в Скалаті (15), Рогатині (8), Калуші (6), Стрию (6) [314, с. 222]. Ареал впливу УКС поширився також на Тернопільське воєводство [92, арк. 1,4–5].

Своєрідною реакцією проводу УКНП стало засідання організаційного комітету 16 травня 1932 р., на якому змінено назву партії (замість УКНП – Українська народна обнова) та прийнято нову редакцію програми. Серед головних причин названо те, що “в останніх часах почали в публичнім українському життєві виступати під фірмою “католицькою” особи, відомі зі своїх націоналістичних і ліберальних переконань. Через те, в новій назві пропущено прикметник “католицький”, з рівночасним зазначенням в тексті, що організація і далі стоїть на католицькому ґрунті та що буде боронити прав Католицької Церкви...” [29, арк. 11]. Змінивши назву партії, УНО насамперед “позиціонувала себе не як вузьку політичну структуру, а як

всенародну католицьку організацію, що намагалася об'єднати своєю програмою ціле галицьке українське суспільство” [354, с. 270]. Зміна назви обумовлювалася, очевидно, ще й тим, що УКС послідовно виступав на підтримку А. Шептицького, а не Г. Хомишина [354, с. 270].

Певні зміни відбулися також у керівництві католицької партії. Замість померлого 28 жовтня 1932 р. О. Саяка, 18 листопада 1933 р. на зборах УНО обрано нову управу у кількості 12 членів. Головою католицької партії став адвокат із Станіслава І. Волянський, заступниками – відомі станіславські діячі – суддя Є. Баранович та купець С. Снігурович [263].

Реорганізація проводу УКНП (УНО) не вплинула суттєво на її організаційний стан. Як стверджував В. Косик, УКНП (УНО) у 1930-х рр. була четвертою (після УНДО, УСРП та УСДП) легальною політичною партією краю [378, с. 32]. Разом з тим, вона не стала класичною політичною партією. За час свого існування не було проведено жодного партійного з'їзду та не створено розгалуженої мережі місцевих осередків. На середину 1930-х рр. станіславський партійний осередок був найчисельнішим, нараховував 293 члени [72, арк. 72, 91]. Разом з тим, за свідченням польських властей католицька партія мала вплив лише на 10% української громадськості [67, арк. 41]. На думку Ю. Каліберди “клерикальний консерватизм вищого керівництва Української католицької народної партії-Української народної обнови не дав можливості національній релігійній еліті використати у повному обсязі духовний потенціал греко-католицької церкви і перетворити цю організацію на потужну національну силу на теренах Західної України у міжвоєнний період” [359, с. 76].

Процес організаційного становлення спостерігався також у середовищі прихильників УКС. 26 травня 1932 р. на загальних зборах католицької організації В. Децикевич оголосив про відставку членів Головної Ради, мотивуючи таке рішення тим, що її склад було сфор-

мовано виключно тільки львівською групою УКС. Новий (загально-галицький) провід католицької організації очолили радник суду З. Лукавецький (голова), Й. Сліпий, інспектор “Рідної Школи” і редактор газети “Мета” В. Кузьмович, проф. В. Радзикевич, проф. М. Чубатий, д-р К. Чехович, селянин О. Мацьків, радник суду М. Каратницький, Є. Тишинська та ін. [262]. Починаючи з 1933 р., УКС, на відміну від УНО поширив свій вплив за межі Галичини, зокрема на Волинське воєводство [429, с. 8]. З метою розширення соціальної бази консерваторів-орієнталістів 9 березня 1934 р. у Львові відбулися установчі загальні збори Центрального жіночого гуртка при УКС, головою якого обрану А. Конрадову [328, с. 111]. На кінець 1935 р. католицька організація нараховувала у Львові 411 членів, 21 Окружний відділ і 261 місцевий гурток [206].

Подальший процес організаційного становлення УКС був призупинений польською владою. Виконуючи вимогу властей, Загальні збори УКС 26 грудня 1935 р. прийняли новий статут, за яким католицька організація отримала статус релігійного товариства і обмежила свою діяльність Львівською архієпархією. Тим самим УКС не лише фактично, а й юридично підпорядковувався митрополичому ординаторіатові. Пріоритетним завданням релігійного товариства залишалася конструктивна консолідаційна політика в середині українського табору з метою “ідейного об’єднання всіх національних установ” [206].

На Загальних Зборах УКС обрано новий склад Головної Ради. Замість З. Лукавецького, який добровільно відмовився від головування, католицьку організацію очолив суддя М. Каратницький. Крім нього керівництво УКС здійснював провід із 12 членів: Й. Сліпого, проф. М. Чубатого, посла і ред. “Мети” В. Кузьмовича, проф. М. Конрада, д-ра К. Чеховича, відомих галицьких громадських діячів Є. Тишинської, С. Фіголевої та ін. [93, арк. 1].

Таким чином, ідейна поляризація християнських суспільників у середині 1920-х рр. вплинула на їх подальшу інституалізацію. Вона відбувалася на тлі загострення польсько-українських стосунків та зменшення комуністичних впливів у Галичині. Загальне поправління суспільних настроїв сприяло зміцненню клерикально-консервативних сил, а їхнє структурне розмежування відбувалося в межах аполітичної організації – УХО, клерикальної політичної партії – УКНП (УНО) та надпартійного об'єднання – УКС. З їх заснуванням завершився процес ідейно-організаційного становлення двох течій християнсько-суспільного руху – окциденталізму (УХО, УКНП-УНО) та орієнталізму (УКС). Консервативні християнсько-суспільні структури претендували зайняти особливу нішу, репрезентовану релігійним політичним рухом українців Галичини. На відміну від окцидентальних організацій УКС мав високий організаційний рівень та значний вплив у Галичині.

РОЗДІЛ 4

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ КАТОЛИЦЬКИХ ПАРТІЙ І ОРГАНІЗАЦІЙ

4.1 Український клерикально-консервативний табір у політичних процесах Галичини (1896–1919 рр.)

Політичну діяльність в підавстрійській Галичині християнські суспільники розпочали зі своєї участі у виборчій кампанії 1897 р. до австрійського парламенту. Як стверджує Р. Лехнюк, вибори 1897 р., по суті, були першою й останньою активною акцією КРНС [391, с. 108–109]. Самі ж вибори до Державної Ради Австро-Угорщини увійшли в історію як “криваві баденівські”, оскільки влада (уряд К. Бадені), задля вигідного їй результату, активно використала силові засоби. У результаті гострих протистоянь 9 осіб було вбито, 29 поранено, понад 800 заарештовано. За участь у заворушеннях властями проведено 24 політичних процеси, на яких засуджено 149 осіб [369, с. 161].

На час виборчих перегонів український національний табір був розпорошеним. Частина народовців під проводом Ю. Романчука ще наприкінці 1896 р. уклали з москвофілами політичний союз – “консолідацію”, тому виступали єдиним блоком. Йому та радикалам протистояли новоерівці-новокурсники – прихильники О. Барвінського, яких активно підтримувала крайова польська адміністрація. За таких обставин КРНС, пропагуючи себе опозиційною партією, викликав, як уже зазначалося, гостру критику з боку українського політикуму Галичини.

Загострення міжпартійних взаємин в українському таборі негативно позначилося на політичному іміджі КРНС. В умовах, що склалися, християнсько-суспільні лідери ініціювали відмову КРНС від участі у виборах як політична партія. Відповідне рішення було прий-

няте на партійних зборах 24 лютого та 8 березня 1897 р., підтверджене заявою проводу КРНС. У ній, зокрема, зазначалося, що через зловживання польської крайової влади та радикалізм певних українських кіл партія католицьких консерваторів не зуміла досягти покращення взаємин поляків і українців у Галичині. Офіційно відмовившись від участі у парламентських виборах 1897 р. КРНС продовжував підтримувати кандидатури своїх кандидатів [368, с. 64–65].

Внаслідок виборів до парламенту з 10 обраних українських депутатів 2 представляли блок народовців-москвофілів, 2 – радильну партію, 6 – КРНС. Серед них – О. Барвінський, А. Вахнянин, І. Гробельський, М. Каратницький, Є. Мандичевський та К. Охримович. Присутність в українському депутатському корпусі представників протилежних ідейних течій, зокрема навіть в межах народовського табору (групи Ю. Романчука та О. Барвінського), робили його малодієвим [463, с. 228]. Також кількісний склад українського депутатського представництва не відповідав тогочасним реаліям та потребам. Українці становили 13,2% населення Австро-Угорщини, а у парламенті, що нараховував 353 депутати мали мізерну частку – 2,5% від загальної кількості [325, с. 4].

У Державній Раді група О. Барвінського 17 березня 1897 р. створила фракцію “Руський клуб”, яка парламентську трибуну насамперед намагалася використовувати для захисту економічних прав та свобод галицьких українців. Зокрема, 2 березня 1900 р. О. Барвінський ініціював запит до австрійського уряду щодо необхідності проведення заходів з метою протидії явищам лихварства на Гуцульщині. Ще раніше, 12 січня 1899 р., депутати від КРНС підтримали законопроект про створення обов’язкових хліборобських спілок, але він, з вини поляків, не набрав відповідної підтримки [369, с. 162]. А. Вахнянин у своїй парламентській діяльності послідовно відстоював необхідність проведення економічних реформ в Галичині з метою пере-

творення краю з аграрного придатку Австро-Угорщини на розвинений промисловий регіон [253].

Поряд з соціально-економічними питаннями депутатська група О. Барвінського розгорнула активну діяльність з розгляду культурно-освітніх проблем краю, зокрема стану національної освіти та української мови. У цьому руслі були успішно реалізовані вимоги О. Барвінського до міністра освіти Австро-Угорщини Біянда з приводу відкриття української гімназії у Тернополі 14 жовтня 1898 р. [361, с. 77–78]. Діяльність лідера християнських суспільників належним чином була оцінена тернополянами. Міський голова В. Лукачівський надіслав подяку, скріплену підписами декана о. С. Навроцького та головами місцевих українських товариств. Також А. Вахнянин у своєму парламентському виступі 27 жовтня 1899 р. звернув увагу депутатського складу на важливості справедливого вирішення мовного питання у Галичині [367, с. 143–144]. 16 січня 1898 р. Руський сеймовий клуб підтримав його проект щодо врегулювання проблеми функціонування української мови в судах та адміністрації краю. Для розгляду проекту створено комісію, яка визнала українську та польську мови урядовими і рівноправними [41, арк. 8–10]. Загалом, за час депутатської каденції А. Вахнянина (до 1900 р.) відкрито українські школи при семінаріях в Станиславові, Тернополі, Львові, українські класи в Коломиї та Перемишлі, кафедру історії Східної Європи у Львівському університеті, видано розпорядження про навчання поляків української мови в гімназіях [367, с. 144].

Паралельно з діяльністю в австрійському парламенті, християнсько-суспільні депутати галицького сейму (у каденції 1895–1901 рр. їх було 13) активно виступали на захист економічних інтересів галицьких селян. Показовим у цьому плані був виступ О. Барвінського 12 лютого 1897 р. [5, арк. 7]. Протягом 1897–1898 рр. А. Вахнянин вніс пропозиції заснувати позичкові каси та виділити з крайового

фонду 200 тис. корон на організацію у Галичині кредитних спілок В. Райффайзена з метою надання доступних кредитів [367, с. 143].

Депутатська діяльність християнських суспільників у Державній Раді та Галицькому Краєвому Сеймі, з огляду на угодний характер КРНС, викликала здебільшого негативну реакцію в українському політикумі Галичини. Не маючи підтримки в галицької спільноти, українське консервативне представництво налагодило тісну співпрацю з слов'янськими депутатами суспільно-християнського спрямування. 1 квітня 1897 р. у Державній раді створено парламентський клуб (фракцію) “Слов'янський християнсько-національний союз” (СХНС) у складі 35 депутатів. Крім галицьких християнських суспільників до СХНС входили 11 хорватських, 16 словенських та 1 чеський представник. О. Барвінський брав активну участь у підготовці статуту парламентського клубу. Його ж було обрано одним з трьох співголів СХНС [254].

У своїй діяльності парламентський клуб ставив перед собою наступні завдання: “Змагати до уладження публичного життя в релігійнім, культурнім, соціальнім і економічнім взгляді на позитивно-християнській основі і буде встоювати з всякою рішучістю за безусловно рівноправністю славянських народів на основі національних прав і християнської справедливости, як і за повну свободу Церкви” [276].

На думку А. Кліша, СХНС упродовж 1897–1900 рр. був єдиною фракцією австрійського парламенту, що перебувала на позиціях національної рівноправності та захищала інтереси слов'янських народів Австро-Угощини. Зокрема у текст звернення до цісаря парламентський клуб 6 травня 1897 р. включив вимогу забезпечення національної рівноправності у суспільному житті, школі та владі, зменшення видатків на владні інституції, підтримку галицького селянства [374, с. 126].

Але відмова офіційного Відня вирішити актуальні питання, що їх ставив перед владою СХНС та загострення на цьому тлі супе-

речностей в стані парламентської коаліції унеможливили ефективну діяльність слов'янської християнської фракції. Розпуск нижньої палати австрійського парламенту, ініційований цісарським декретом 8 вересня 1900 р., припинив діяльність СХНС [364, с. 175].

Наступні парламентські вибори відбувалися на тлі загострення польсько-українських відносин. Зростання міжнаціональної напруги обумовлювалося насамперед перерозподілом впливів у польських політичних колах. Як відомо, польський табір був представлений трьома великими угрупованнями – краківськими консерваторами (“станьчиками”), подільськими консерваторами (“подоляками”) і націонал-демократами. Найбільш толерантними та відносно поступливими до українців були “станьчики”. Але наприкінці ХІХ ст. їхнє тривале лідерство у галицькій політиці закінчилося. Ставленник краківських консерваторів Є. Сангушко поступився місцем намісника Галичини “подоляку” Л. Пінінському. У 1901 р. краківські консерватори втратили ще дві важливі посади – віце-президента Крайової шкільної ради М. Бобжинського і маршалка сейму С. Бадені [392, с. 93].

За таких обставин послами Х-ої каденції австрійського парламенту (1900–1906 рр.) від українців обрано 8 осіб. Серед 78 депутатів від Галичини їх було лише 2%. На відміну від попередніх виборів КРНС зазнав втрат. Його парламентське представництво з 6 депутатів зменшилося до 4. Від КРНС до Державної Ради обрано О. Барвінського, К. Мандичевського, Є. Гладишевського та І. Джуланського. Християнсько-суспільні депутати увійшли до Слов'янського центру і належали до групи т. зв. “Проурядових русинів”, а представники УНДП та москвофіл М. Василько створили Руський клуб. Його головою обрано Ю. Романчука [325, с. 5].

У новообраному парламенті християнсько-суспільне представництво протягом 1900–1901 рр. продемонструвало зміну своєї позиції у питанні польсько-української співпраці. На думку Р. Лехнюка це сталося через зростання антиукраїнських настроїв у польській пресі

[392, с. 96]. Постійне ігнорування поляками умов “нового курсу” формувало в середовищі прихильників КРНС переконання, що розбиття народовського табору принесло більше шкоди, ніж користі [469, с. 91]. На іншу причину, пов’язану з політичною тактикою, вказує О. Аркуша. Вірогідні наміри поляків відмовитися від підтримки угодової групи О. Барвінського як надміру коштовної штовхало християнських суспільників на пошук порозуміння з націонал-демократами [324, с. 70, 75].

У зв’язку з цим у християнсько-суспільному русі Галичини відбулася політична еволюція, в результаті якої нечисельні, організаційно слабкі клерикальні консерватори відмовилися від угодовства і підтримали політику консолідації національних сил. Протестуючи проти намірів польських політичних кіл прийняти закон про рентові господарства, що “має бути ухвалений проти руського народу”, українські послы, в тому числі й представники католицької партії, 8 липня 1901 р. здійснили сецесію (вихід) із сейму [421, с. 73].

Під час нових сеймових виборів у вересні 1901 р. представники КРНС підтримали націонал-демократів. Всього українських послів нараховувалося 13. Серед них – від клерикальних консерваторів – О. Барвінський, К. Мандичевський, К. Охримович [244].

Новий склад української посольської репрезентації діяв у сеймі об’єднаним табором. Підтвердженням цьому стали боротьба за український університет у Львові та захист учасників селянського страйку 1902 р. [137, с. 357].

Полонізаторська політика місцевої адміністрації, яка, зокрема, проявилася у небажанні відкрити українську гімназію у Станіславі, викликала 30 жовтня 1903 р. другу сецесію українських сеймових послів. Лідер християнських суспільників О. Барвінський зачитав резолюцію, у якій зазначив: “Від 1883 р. виступають руські послы соймові з домаганнями поступенного заспокоювання культурно-національних, економічних та політичних потреб руського народу. Дома-

гання їх на тому полі були завсіди мінімальні і обмежувалися до найконечних і найбільше пекучих потреб” [372, с. 57]. КРНС спільно з іншими українськими політичними партіями розпочав агітацію за негайну автономію всіх українських земель в Австрії, запровадження справедливої виборчої реформи на основі загального, рівного і таємного голосування, “заспокоєння культурних і економічних потреб руського народу” [211].

Солідаризаційна політика християнських суспільників поширилася також на австрійський парламент. У листопаді 1904 р. О. Барвінський та О. Гладишевський вступили до Руського клубу [325, с. 6]. У Державній Раді вони брали активну участь у підготовці виборчої реформи.

Депутати від КРНС були учасниками першого загального з’їзду українських послів до австрійського парламенту та Галицького і Буковинського сеймів, що відбувся у серпні 1903 р. В оприлюдненій заяві порушувалися актуальні теми – запровадження загального виборчого права, трансформація державного організму Австрії “на основах автономії народів”, що мало бути здійснене заходами парламенту та уряду. Представники КРНС були також активними учасниками другого з’їзду парламентських та сеймових українських депутатів з Галичини та Буковини [463, с. 253–254].

Разом з тим спільна діяльність католицьких консерваторів у складі українського політичного табору не сприяла зміцненню позицій КРНС та “Руської громади”. Група послів під проводом О. Барвінського опинилася між двома опозиційними до себе рухами: з боку поляків, які не могли пробачити новокурсникам зради угодової політики, та – представників українського національного табору, що не могли забути угодовства КРНС. Під час сеймових виборів 1904 р. О. Барвінський втратив посольський мандат, а в 1907 р. також мандат до Палати послів Державної Ради. Парламентські вибори 1907 р. продемонстрували політичний параліч КРНС. Провід християнських су-

спільників був змушений знімати своїх кандидатів на користь інших українських партій. Серед 27 новообраних галицьких послів не було жодного представника клерикальної партії [255]. У зв'язку з цим КРНС припинив свою діяльність. Ще раніше, в 1905 р., було розпущено “Руську громаду”.

Криза українського християнсько-суспільного руху зумовила вступ представників кліру в склад найбільш впливової та релігійно-толерантної Національно-демократичної партії. У результаті парламентських виборів 1907 р. послами від НДП обрано оо. С. Онишкевича, Т. Войнаровського, Й. Фолиса. Членами палати панів у Відні стали митрополит А. Шептицький, єпископи К. Чехович, Г. Хомишин [255].

Разом з тим, припинення політичної діяльності КРНС та “Руської громади” сприяло налагодженню виборчого компромісу між націонал-демократами і радикалами. Це викликало занепокоєння серед греко-католицьких священиків, перешкоджало встановленню більш тісного співробітництва клерикальних консерваторів з представниками української національної демократії. На знак протесту духовенство через парохіяльні читальні ініціювало бойкот газети “Діло”. Одночасно, в церковних колах готувалися конкретні заходи щодо заснування клерикального журналу “Нива” [469, с. 299].

Наступник КРНС та “Руської громади” – ХСС не вирізнявся активною політичною діяльністю. Малочисельні та невливові християнські суспільники не зуміли взяти участь у парламентських виборах 1911 р. і одержали поразку на виборах до галицького сейму 1913 р.

Загроза війни, наступ антиукраїнських сил з метою знищення національно-визвольного руху в Галичині актуалізували проблему консолідації українських політичних партій. Християнські суспільники також підтримали консолідаційний процес. Під час зборів активу ХСП у грудні 1912 р. клерикальні консерватори солідаризувалися з іншими українськими партіями в справі виборчої реформи, виступивши за впровадження загального виборчого права [124, с. 43].

Важливим консолідаційним фактором в діяльності ХСП стала проблема австролялізму. Репресивна політика царської Росії на Наддніпрянській Україні в умовах загострення австро-російських відносин спонукала українських політиків до активної підтримки Австрії [471, с. 132]. 7 грудня 1912 р. ХСП взяла участь у нараді представників українських політичних партій, на якій засвідчила австрофільську орієнтацію. На четвертих довірочних партійних зборах 2 лютого 1914 р. християнські суспільники знову підтвердили свою відданість “австрійській державній ідеї”. Як заявив у своєму виступі проф. Я. Гординський: “ХССоюз виступає однодушно з т. зв. австрійською орієнтацією як єдиноспасительною для нашого народу” [471, с. 132].

З початком світової війни провід ХСП виступив із закликом до галицьких українців підтримати цісаря [198]. Разом з тим, християнські суспільники не увійшли в склад Головної Української Ради (ГУР), утвореної 1 серпня 1914 р. представниками НДП, УРП і УСДП. О. Барвінський звертався з відповідною пропозицією до К. Левицького. Але з огляду на низький рівень популярності ХСП йому було відмовлено [136, с. 13]. Ю. Романчук безрезультатно пропонував О. Барвінському розформувати ХСС і приєднатися до націонал-демократів у якості правого крила НДП [97, арк. 45 зв.] Християнські суспільники також не мали своїх представників у створеній в травні 1915 р. на базі ГУР Загальній Українській Раді [318, с. 708]. Як стверджує В. Яремчук, ХСС фактично “випадав” з системних дій українських партій Галичини [463, с. 348].

З початком російської окупації Галичини ХСП припинила свою діяльність. Разом з іншими категоріями українського населення християнські суспільники відчували на собі весь тягар сваволі нових властей. Відкрита антиросійська спрямованість ХСП стала вагомим аргументом у проведенні особливо жорстокої репресивної політики окупаційної влади щодо діячів консервативної партії. Багато з них, розділивши долю митрополита А.Шептицького, були заарештовані та відправлені в тюрми Росії [415, с. 57].

Натомість лідер християнських суспільників О. Барвінський під час війни намагався проводити активну діяльність. Він брав участь у роботі Конституційної комісії, обстоював потребу поділу Галичини, критикував поляків за антиукраїнську політику. Важливими були його намагання популяризувати українську справу серед урядових кіл Австро-Угорщини та Німеччини. Цій меті слугувала його праця “Світова війна і українська проблема”, видана в січні 1915 р. під псевдонімом “Verax” [391, с. 118].

Світова війна, до крайності загостривши весь вузол політичних та соціально-економічних проблем воюючих країн, викликала значне піднесення національно-визвольного руху. Проголошення Української Народної Республіки в Києві стимулювало активність галицьких українців. 25 березня 1918 р. Українська парламентарна репрезентація на чолі з Є. Петрушевичем скликала у Львові з’їзд представників усіх українських політичних партій з метою об’єднання національного табору і утворення “українського державного органу в Австрії”. За даних обставин ХСП відновила свою діяльність. Лідер християнських суспільників О. Барвінський підтримав позицію учасників з’їзду домагатися утворення з усіх державних земель Галичини і Буковини національно-територіальної автономії, в якій би представники всіх національностей мали політичну рівноправність [135, с. 10].

Передбачаючи близький кінець існування єдиної Австро-Угорщини, політичні кола поневолених нею народів готувалися до захоплення влади. Прагнення поляків зробити Галичину частиною новоствореної Польщі, підштовхнуло український національний табір до активних дій. На поч. жовтня 1918 р. у Львові відбулися таємні збори представників усіх політичних партій Галичини (в тому числі ХСП), на яких були визначені відповідальні особи у повітах, що мали обійняти адміністративну владу та силові структури [463, с. 422–423]. 18 жовтня 1918 р. Українська парламентарна репрезентація скликала у Львові нараду за участю українських послів австрійського

парламенту, галицького і буковинського сеймів, делегатів усіх політичних партій Галичини і Буковини, представників духовенства на чолі з А. Шептицьким, який після лютневої революції в Росії повернувся до Львова. Результатом наради стало утворення політичного представництва українського народу в Австро-Угорщині – Української Національної Ради (УНРади) [451, с. 18]. ХСП делегувала до її складу 6 членів: голову партії О. Барвінського (в якості члена більшості палати панів), Б. Барвінського, Я. Гординського, Ю. Дзеровича, К. Студинського і С. Кархута. Оскільки осідком Ради став Відень, де все ще діяв старий парламент, а у його складі український парламентський клуб на чолі з Є. Петрушевичем, у Львові створено філію Національної Ради. Головою її галицького представництва став К. Левицький, функції контролера виконував О. Барвінський [135, с. 127].

1 листопада 1918 р. в результаті національно-демократичної революції на західноукраїнських землях УНРада перебрала всю повноту влади. ХСП підтримала утворення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). О. Барвінський як представник християнських суспільників увійшов у склад першого уряду ЗУНР – Державного Секретаріату і очолив міністерство освіти і віросповідань [467, с. 75]. Цю посаду він займав до 7 січня 1919 р. Основні освітні закони ЗУНР було ухвалено в лютому 1919 р., вже за нового очільника міністерства А. Артемовича. Але, як стверджує О. Аркуша, участь О. Барвінського у їх випрацюванні була надважливою [323, с. 64].

Разом з тим, в суспільно-політичному житті ЗУНР ХСП відіграла другорядну роль. По суті, весною 1918 р. відновив свою діяльність тільки провід партії. Фінансові проблеми перешкодили християнським суспільникам заново розпочати видавництво газети “Руслан”, яка не виходила з початку світової війни. Низький організаційний стан ХСП та мінімальний рівень її впливу на маси унеможливив проведення будь-якого самостійного політичного курсу. Християнські суспільники повністю підпорядковували свою діяльність

тісній співпраці з НДП, яка залишалася найбільш впливовою українською політичною партією краю. Негативно вплинуло на становище ХСП відхід О. Барвінського від активного політичного життя, який намітився після вимушеного переїзду уряду ЗУНР 22 листопада 1918 р. до Тернополя, а згодом до Станіслава. Партія християнських суспільників продовжувала свою діяльність тільки через посередництво у Міжпартійній Раді, що була створена у Львові в 1919 р. з метою координації і активізації легальних методів боротьби проти польської окупації. Крім ХСП в її склад входили УНДП (з березня 1919 р. змінила назву на Українську народно-трудова партію), УРП та УСДП [316, с. 1573]. Залишаючись керівником християнських суспільників, О. Барвінський спрямовував діяльність партії на підтримку політичного курсу трудовиків.

Отже християнсько-суспільні структури, зокрема КРНС, наприкінці XIX – на початку XX ст. проводили активну діяльність через своє представництво в Державній Раді та Галицькому Сеймі. Попри те, що парламентська та сеймова репрезентація християнських суспільників послідовно захищала економічні права та культурно-освітні запити галицьких українців в Австро-Угорщині, угодовий КРНС залишався опозиційною партією в національному політикумі. Найслабшою інституцією в християнсько-суспільному середовищі Галичини була “Руська громада”. Загострення міжнаціональних суперечностей в краї та антиукраїнська політика польської еліти зумовила ідейно-політичну еволюцію християнських суспільників на початку XX ст., в результаті якої відбулася зміна угодовської пропольської орієнтації на пошук взаємовигідного польсько-українського порозуміння. Але пропаговані ними гасла автономії краю суттєво відставали від ідеї політичного суверенітету України, з якою виступали провідні українські партії. Разом з тим, зміна ідейно-політичних пріоритетів галицьких християнських суспільників створила умови для їх участі в консолідації українського національного табору. Особливо це проявилось в діяльності ХСП.

4.2 Українські політичні партії та організації католицького спрямування в умовах поляризації клерикально-консервативних сил (1920–1929рр.)

Поразка національно-визвольних змагань українського народу зумовила встановлення на 1920 р. польського окупаційного режиму в Східній Галичині. Ризький мирний договір 18 березня 1921 р., що завершив війну між радянською Росією та Польщею, закріпив окупацію краю. Польська влада проводила комплексну програму побороювання українства. Важливими заходами в цьому плані стали колонізаційна політика польських урядових чинників, заборона вживання назви “Галичина”, “Україна”, апробація терміну “Східна Малопольща”. Інкорпораційна концепція народових демократів (ендеків), які з 1923 р. посіли провідне місце в уряді, передбачала примусову асиміляцію українського населення. Невизначеність у міжнародно-правовому аспекті статусу Східної Галичини не вплинула суттєво на антиукраїнську спрямованість польської державної політики. За Севрським мирним договором від 10 серпня 1920 р. сувереном прав Східної Галичини виступали держави Антанти. Однак це не завадило Польщі продовжувати окупацію краю. Польська конституція, прийнята сеймом 17 березня 1921 р., позбавляла галицьких українців права на автономію своїх земель у складі Польщі [348, с. 104].

Всенародну визвольну боротьбу очолили партії національно-державницького табору: УНТП, УРП, УСДП та ХСП. У порівнянні з іншими, християнські суспільники залишалися малочисельною, організаційно слабкою політичною силою.

За даних обставин прихильники О. Барвінського були не в змозі проводити будь-який самостійний політичний курс. Християнські суспільники не виробили власної, чітко окресленої ідейно-політичної платформи. Провід ХСП обмежив свою діяльність беззастережним виконанням через Міжпартійну Раду вказівок уряду Є. Петрушевича та Національної Ради [388, с. 53].

Міжпартійна Рада, об'єднавши трудовиків, радикалів, соціал-демократів та християнських суспільників, виконувала роль суспільно-політичного фундаменту уряду ЗУНР. Вона проводила свою діяльність на основі принципів невизнання окупаційної влади, бойкоту польських урядових розпоряджень та відновлення західноукраїнської державності.

Лідер християнських суспільників О. Барвінський підтримав ідею злиття всіх українських політичних партій у єдиний національний фронт боротьби проти польської окупації. В поєднанні з дипломатичними заходами таким способом передбачалося вплинути на уряди Антанти визнати державну незалежність Галицької Республіки [116, с. 277]. Але Міжпартійна Рада не стала місцем монолітного згуртування українських політичних партій. Комуністична партія Східної Галичини виступила ініціатором утворення “єдиного пролетарського фронту” у боротьбі за возз'єднання з радянською Україною. Соціал-демократи підтримали таку позицію [432, с. 12].

Наявність в українському таборі двох фронтів – національного та пролетарського – свідчила про появу кризових явищ в українському суспільно-політичному житті Галичини.

3–4 червня 1921 р. за участю трудовиків, радикалів та християнських суспільників, колишніх парламентських і сеймових послів, а також представників господарських та культурно-освітніх установ у Львові відбувся перший міжпартійний з'їзд. У склад президії від ХСП ввійшли Олександр та Богдан Барвінські. Крім них, християнських суспільників представляли доктор Я. Гординський, о. В. Лициняк [46, арк. 4].

ХСП повністю підтримала позицію Міжпартійної Ради щодо політики соціал-демократів, які вели до “розбиття одноцілого національного фронту”. “Політико-орієнтаційна резолюція” з'їзду відкидала “всякі спроби відновлення... народного життя при допомозі Польщі чи Москви, кожду т. зв. “польську” чи “московську” орієнтацію як

неведучу до цілі і шкідливу” [46, арк. 4]. Одночасно, християнські суспільники виступили з осудом будь-якої співпраці з представниками москвофілів [37, арк. 5].

Особливу увагу християнських суспільників привернув комплекс економічних та культурно-освітніх проблем краю. Резолюції з економічних питань закликали “протидіяти всіма допускаємими способами протизаконній експлуатації, ... прямувати до підвищення народного господарства з теперішньої руїни”, утворюючи фінансові, торгові та промислові підприємства і кооперативи [298]. Осудивши існуючу систему колонізації українського шкільництва, міжпартійний з’їзд розробив заходи щодо створення нових початкових та середніх приватних шкіл, а також Українського університету в Львові [106, с. 208].

Університетське питання, яке значно актуалізувалося восени 1921 р., стало основним у роботі другого міжпартійного з’їзду. 3 вересня 1921 р. О. Барвінський виголосив реферат про стан освіти в Галичині. Лідер християнських суспільників звернув увагу, “що в тій справі наш уряд не поробив за границею ніяких заходів” [37, арк. 25]. О. Барвінський виступив із закликом бойкотувати польський університет у Львові і підтримав таємний український університет. На знак солідарності з головою ХСП греко-католицькі священники проводили збір коштів для його фінансування [32, арк. 17].

Боротьба українського табору проти окупаційного режиму набрала ще більшого розмаху під час перепису населення наприкінці вересня – початку жовтня 1921 р. Сфальсифікованими його результатами урядові кола намагалися офіційно ствердити польську етнічну більшість і назавжди покінчити з “неспокійним українським питанням”. Це давало можливість Польській державі не лише обґрунтувати законність своїх прагнень щодо анексії Східної Галичини, а й “виправдати шовіністичний курс асиміляції непольського, в першу чергу українського, населення краю” [440, с. 85–86].

Разом з іншими українськими політичними партіями ХСП бойкотувала перепис [47, арк. 66]. Такий курс підтримала абсолютна більшість греко-католицьких священиків [80, арк. 6]. Сколівський староста 12 жовтня 1921 р. повідомляв воєводу, що “катехит в Сколе М. Притуляк напередодні перепису агітував проти участі в нім населення. Через ту агітацію українське населення 1 жовтня заховалося в навколишніх лісах і участі в переписі не взяло... Знайдено два антипереписні листи-заклики, автором одного з них є М. Притуляк” [51, арк. 12].

Прикладом поширення антипольських настроїв у середовищі духовенства стала діяльність адміністратора Львівської митрополії о. Л. Куницького, який переховував у забудовах св. Юра Д. Палієва – учасника замаху 25 вересня 1921 р. на Ю. Пілсудського та воєводу О. Грабовського [49, арк. 26].

Взірець самовідданого служіння національній справі подавав А. Шептицький. Вийшовши в 1921 р. з власної ініціативи на Захід, митрополит проводив активну діяльність на захист суверенних прав галицьких українців [398, с. 11–12].

Антипольська діяльність греко-католицького духовенства викликала їх масове переслідування з боку властей. В одному лише Рогатинському повіті з 36 священиків у 1921 р. залишилося 4 [55, арк. 44]. У цілому, за опір, організований духовенством проти перепису населення в Галичині, було заарештовано понад 30 священиків [38, арк. 12].

Національно-патріотичну позицію зайняли християнські суспільники в союзі з радикалами та трудовиками на третьому міжпартійному з’їзді 28 січня 1922 р. У прийнятих з’їздом політичних резолюціях підкреслювалося, що “єдиною легальною владою Східної Галичини є уряд ЗУНР з Президентом Української Національної Ради доктором Петрушевичем на чолі і тільки цей уряд є управлений репрезентувати населення Сх. Галичини і заступати його інтереси перед державами і народами світа” [27, арк. 184]. Учасники з’їзду виступили проти

“варварського режиму польської окупаційної влади”, піддали критиці політику держав Антанти, які “не рішили праводержавного становища Сх. Галичини,... не положили кінця безконтрольній, дикій і варварській окупації” [27, арк. 184].

За таких обставин польський уряд намагався відшукати різні способи для остаточного вирішення питання Східної Галичини на свою користь. Одним із шляхів його розв’язання було поширення угодства серед впливового в краї греко-католицького кліру. У червні 1921 р. на засіданні католицьких єпископів у Кракові вирішено провести спільний з’їзд з представниками греко-католицького духовенства для подолання існуючих незгод і втілення в життя ідеї польсько-українського порозуміння. Цю думку підтримав станіславський єпископ Г. Хомишин [385, с. 153]. Орган митрополичої курії журнал “Львівські Архиєпархіальні Відомості” закликав “нав’язати порозуміння з тими поляками, які щиро прагнуть помирити оба братні народи” [43, арк. 5].

Намагаючись усунути галицьку проблему з міжнародних форумів, поляки звернулися у серпні 1921 р. до о. Т. Войнаровського стати посередником у діалозі. Розпочинаючи переговори про автономний статус Галичини, власті не мали жодних намірів втілювати його в життя. Заява міністра закордонних справ Скірмунта про те, що Польща може вести з українцями переговори з усіх питань, в тому числі про широку автономію краю, за винятком проблеми незалежності Галичини, викликали різку протидію з боку уряду ЗУНР. У зв’язку з цим члени УНРади відмежувалися від закликів Т. Войнаровського підтримати переговорний процес [200].

Більшість греко-католицьких священників, солідаризуючись із широким загалом української громадськості, який прагнув повної незалежності Галичини, не підтримала цих намірів. З цієї ж причини безрезультатно закінчилися спроби властей організувати спільний з’їзд польського та українського духовенства [385, с. 153]. Разом з тим,

наявність у середовищі греко-католицьких священників угодових настроїв поглибило розмежування кліру. Це негативно впливало на християнсько-суспільний рух, оскільки вносило напругу в основну його соціальну базу – духовенство.

Тим часом Польська держава намагалася посилити окупаційний режим. Важливою складовою частиною анексіоніської політики уряду стало рішення провести на окупованих українських землях вибори до сейму і сенату 5 та 12 листопада 1922 р. За задумом властей, участь українського населення у виборах мала продемонструвати польську суверенність над цією територією, а також прояснити позицію Антанти. Однак населення Східної Галичини масово бойкотувало вибори [106, с. 254–255]. Українські політичні партії, за винятком Української хліборобської партії (УХП), відмовилися брати в них участь. Це рішення було ухвалене на партійних конференціях УНТП, УРП, УСДП та ХСП, які відбулися 25–27 серпня 1922 р. [48, арк. 73–74]. Незважаючи на урядовий терор, у виборах до сейму не голосувало 60% – до сенату – 63% виборців [81, арк. 1]. Властям вдалося провести лише п'ятьох кандидатів – представників УХП. Слід зауважити, що греко-католицьке духовенство у своїй більшості відмежувалося від угодовців, вважало їх “зрадниками українського народу” [52, арк. 73]. За участь у бойкоті виборів восени 1922 р. було заарештовано 77 галицьких священників [422, с. 19].

Неможливість національно-державницького табору реалізувати ідею незалежності Східної Галичини та зволікання Антанти у справедливому вирішенні “української проблеми”, викликали нове зростання суперечливих тенденцій у суспільно-політичному житті краю. На рубежі 1922–1923 рр. склалися напружені стосунки між закордонним урядом ЗУНР на чолі з Є. Петрушевичем і Міжпартійною Радою. Вихідним пунктом конфлікту стала зміна політичного курсу Є. Петрушевича. Якщо закордонна група УНТП, зневірившись у реальності справедливого вирішення долі Східної Галичини державами Антанти,

дедалі сильніше проявляла прорадянські симпатії, то краєвий провід в особі голови Міжпартійної Ради і Народного Комітету УНТП В. Бачинським схилився до автономістичної концепції. На січень 1923 р. конфлікт досяг свого апогею. Всередині Народного Комітету УНТП частина членів підтримала закордонний провід. Це дало підстави Є. Петрушевичу заявити про розрив стосунків з Міжпартійною Радою доки її очолюватиме В. Бачинський [389, с. 41].

Провід ХСП рішуче осудив прихильників автономістичної концепції. На знак солідарності з урядом Є. Петрушевича керівництво партії прийняло рішення не брати участі в засіданнях Міжпартійної Ради, вимагаючи відставки В. Бачинського [50, арк. 12–13]. Слід особливо наголосити, що в той час, коли в церковних колах існували група прихильників розумного компромісу з Польщею, яку репрезентували Т. Войнаровський і Г. Хомишин, та священники – противники польсько-українського діалогу, ХСП підтримала останніх.

Становище ускладнювалося глибокою кризою українського суспільно-політичного руху, спричиненого рішенням Ради послів держав Антанти від 14 березня 1923 р. приєднати Галичину до Польщі. Міжпартійна Рада розпалася. У найбільш впливовій УНТП чітко окреслилися три напрями: угодовців-автономістів, радянофільської Незалежної групи на чолі з о. Стефановичем і провісників націоналістичного руху в Галичині. Угодовське крило трудовиків спочатку мало значну перевагу. Його лідера В. Охримовича на першому повоєнному з'їзді УНТП обрано головою партії. Однак посилення антиукраїнської спрямованості державної політики Польщі, що знайшло свій вияв у замаху на українське шкільництво, обумовленого “кресовими законами” 1924 р., спричинило поразку угодовців. Народний з'їзд УНТП 21 квітня 1924 р. остаточно відкинув автономістичну платформу, підтримав прорадянську орієнтацію Є. Петрушевича [444, с. 12–13, 15].

У зв'язку з цим у таборі християнських суспільників поглибилася поляризація сил. Група, очолювана Г. Хомишином та Т. Войнаров-

ським, орієнтувалася на трудовиків-автономістів. Натомість прихильники О. Барвінського виступили на боці Є. Петрушевича та о. Стефановича, тому підтримали ідею незалежності українських земель. Під час засідання Української Національної Ради 21 березня 1923 р. О. Барвінський, демонструючи підтримку політики Є. Петрушевича, заявив, “що нам рішучо не вільно зрікатися прав державности” [40, арк. 7]. У листі до президента Західно-Українського Товариства Ліги націй Р. Перфецького 11 червня 1923 р. лідер ХСП підкреслив: “Наше сторонництво, обстоюючи від засновання УНРади ідею української державности і далі непохитно стоїть на сім становищі і вважає існування Уряду і УНРади кінцевою потребою, отже, не може входити на яку – небудь дорогу, котра би вела а признання польської державности” [40, арк. 7]. Поряд з О. Барвінським значне місце у проведенні консолідаційної політики ХСП із закордонним урядом ЗУНР належало активному діячеві партії, голові Наукового Товариства ім. Т. Шевченка К. Студинському [472, с. 57].

На ґрунті заперечення автономістичного курсу 6 липня 1924 р. відбулася нарада керівництва УНТП, ХСП, УРП, Українського Селянського Об’єднання “Селянський Союз”, Української партії соціалістів-революціонерів, Української партії національної роботи. Християнських суспільників представляли Олександр та Богдан Барвінські. В прийнятій заяві учасники наради засудили насильницьке приєднання західно-українських земель до Польщі, закликаючи “дорогою свободного плебісциту” практично реалізувати право на самовизначення [39, арк. 6–7].

Однак криза українського суспільно-політичного руху та, у зв’язку з цим, розмежування в клерикально-консервативних колах негативно позначилися на становищі ХСП. Нарада 6 липня 1924 р. стала останнім політичним кроком ХСП. Роз’єднані християнські суспільники, дезорієнтовані перегрупуванням національно-державницького табору, зійшли з політичної арени.

Натомість основна соціальна група християнсько-суспільного табору – греко-католицькі священики продовжували брати активну участь у національному українському русі. Сферою діяльності духовенства стали практично всі сторони громадського життя. Станіславський староста 19 лютого 1923 р. повідомляв воєводу, що “неприятнь духовенства до Польської держави переходить у ненависть” і поширюється серед українського населення краю [54, арк. 15]. 28 липня 1923 р. у всіх трьох галицьких воєводствах розповсюджено розпорядження Міністерства внутрішніх справ встановити нагляд за діяльністю священиків. Проте, це не завадило значній частині кліру продовжувати антидержавну діяльність [45, арк. 8, 16–17].

Восени 1923 р. під гаслом “боротьби за національні інтереси” виступило духовенство на захист митрополита. Польські урядові кола намагалися зробити все для того, щоб перешкодити А. Шептицькому повернутися із-за кордону на Західну Україну. 26 вересня 1923 р. хворий митрополит був затриманий на польсько-чеському кордоні і переправлений до Познаня. Українська громадськість підтримала позицію духовенства. Активну діяльність на захист А. Шептицького проводили трудовики. 29 вересня 1923 р. відбулося надзвичайне засідання Тіснішого народного комітету УНТП, на якому прийнято резолюцію протесту проти репресивних заходів польських властей [106, с. 336–337]. Орган УНТП газета “Діло” писала: “Митрополит належить до найбільш популярних людей на Україні. Знищення його авторитету було би підкошенням не тільки греко-католицької Церкви, воно крайно шкідливо відбилося би взагалі на українській справі... Бо значіння греко-католицької Церкви не обмежується виключно фактом існування греко-католиків у Східній Галичині, бо греко-католицька Церква – це фактор загально української ваги” [288]. Духовенство очолило масову протестаційну кампанію [68, арк. 24]. На захист митрополита виступила світова громадськість. Польський уряд

був змушений видати дозвіл на звільнення глави української католицької церкви. 5 жовтня 1923 р. А. Шептицький повернувся до Львова.

На середину 1920-х рр. в українському суспільно-політичному русі відбувалося чергове перегрупування сил. Замість УНТП в 1925 р. виникло Українське національно-демократичне об'єднання. Нова центристська партія стала провідною національно-політичною силою краю. З ліво-центристських позицій виступала УРП, з 1926 р. – Українська соціалістична радикальна партія (УСРП). Ліве крило українського політичного спектру представляли Комуністична партія Західної України (КПЗУ) та Українське селянсько-робітничє соціалістичне об'єднання “Сельроб”. Праворуч знаходилася Українська військова організація (УВО). Окреме місце займали пропольський Український національний союз (УНС) та москвофільська Руська народна організація (РНО) [443, с. 16].

В українському політичному таборі із зміною статусу Галичини в складі Польщі посилюється протиборство автономістичної та самостійницької течій. Під впливом політики українізації, яку проводила з 1923 р. радянська влада на Наддніпрянщині, значного поширення в краї набуло радянофільство [436, с. 19–20].

Нові політичні обставини вплинули на галицьких клерикалів. Стурбовані радикалізацією суспільних настроїв, що проявилася у зростанні крайніх течій – радянофільства та націоналізму, поширенням атеїстичних гасел і морального запустіння вони активізували свою діяльність в рамках Української християнської організації.

З ряду питань ухисти солідаризувалися із орієнтованою частиною галицької інтелігенції та духовенства. Це особливо проявилось у поборюванні комунізму. Через місцеві осередки УХО на поч. 1926 р. розповсюдила брошуру “Демони над Європою. Большевізм демонічна сила”. Видана польською мовою в кількості 6 тис. екземплярів, вона стала програмним документом всіх священослу-

жителів у боротьбі з комуністичною ідеологією. Одночасно “Нова Зоря” висунула завдання місцевим комітетам УХО оволодівати читальнями, кооперативами, “Рідною Школою”, “щоби... просвітні чи економічні установи не попали в руки найбільше деморалізуючого й деструктивного елемента, яким є більшовики” [243].

Греко-католицькі священники різних орієнтацій взяли активну участь у роботі національних установ. Представники кліру включилися в кооперативний рух, нерідко власними силами створюючи в парохіях кооперативи [62, арк. 196]. На заклик галицького єпископату серед місцевого населення проводився збір коштів на розвиток Товариства “Рідна Школа”, “Просвіти”. Цим рухом було охоплено Станіславський, Тлумацький, Львівський, Жидачівський повіти Галичини [57, арк. 35-36, 52]. Загальні Збори “Просвіти” 25 грудня 1925 р. “за заслуги на полі освітньої праці” обрали почесними членами товариства священника-орієнталіста з Рогатина С. Городецького та члена УХО пароха Босир з Гусятинщини С. Матковського [232].

Співпраця УХО із священниками-“візантійцями” відбувалася також у боротьбі з полонізаторською політикою ендеків. На практиці це проявилось у намаганні греко-католицьких парохіяльних урядів вживати українську мову в переписці з урядовими державними установами та у збереженні рідної мови в школах. На рубежі 1925/1926 рр. у Галичині спостерігалось масове притягнення греко-католицьких священників до відповідальності, в основному у вигляді штрафів, за ведення метрик українською мовою [83, арк. 13, 16–17, 28–30]. На початку 1926 р. відбулися збори священників Сколівського, Станіславського, Снятинського, Калуського та інших повітів, на яких духовенство стало на захист рідної мови в школі [58, арк. 6, 12–13, 24, 27, 61].

У пошуках союзника УХО підтримала УНДО. Причини такої орієнтації пояснювалися широко продекларованою націонал-демократичною позицією щодо релігії і церкви. У проекті програми, схваленому на засіданні Народного Комітету УНДО 24 квітня 1926 р., за-

значалося: “УНДО стоїть на становищі, що найтривнішою підвалиною духовного розвою нації являється християнська етика і мораль. Тому УНДО пособлятиме, щоби церква греко-католицька в Галичині, православна на других українських землях – мала змогу виконувати як слід свою традиційну місію – тобто поглиблювання і утвердження християнського світогляду” [1, арк. 75]. Аналогічна релігійна платформа знайшла своє відображення в остаточній редакції програми партії, прийнятій II з’їздом УНДО 19–20 листопада 1926 р. Слід особливо наголосити, що, з числа всіх українських політичних партій, тільки УНДО однозначно виступила на захист церкви. Це не могло не позначитися на взаєминах галицьких клерикалів різних напрямків з націонал-демократами. Тісному співробітництву сприяло також рішуче відмежування ундистів від ворожих УХО лівих та москвофільських партій [1, арк. 82–83].

Практично по всій території Галичини греко-католицькі священники взяли активну участь у діяльності УНДО, формуючи важливу складову частину соціальної опори партії. Членами ЦК УНДО стали оо. Д. Лопатинський, О. Стефанович, Л. Куницький. У склад Народного Комітету УНДО ввійшло 24 священники. Серед них – “хомишинці” оо. Ю. Гірняк, І. Проць, П. Городецький, з числа прихильників Г. Костельника – оо. Д. Лопатинський, Л. Куницький, Т. Войнаровський. Л. Куницький зайняв одночасно посаду заступника голови УНДО [1, арк. 77–78, 135]. Активна участь кліру в УНДО дала змогу радикалам назвати Об’єднання “партією попів” [62, арк. 172]. У контексті взаємовідносин УХО-УНДО серед широкого загалу формується уявлення про значний вплив націонал-демократів на діяльність християнської організації. Сама ж УХО сприймалася як надійний союзник та “прибудова” УНДО [69, арк. 29].

Таким чином, у початковий період діяльності УХО, що охоплював 1925–1927 рр., відбувалася співпраця ухистів з священниками-орієнталістами та громадськістю Галичини. Цьому сприяла також

певна консолідуюча платформа християнської організації, в якій не знайшли своє відображення латинізаційні прагнення окциденталістів. Взаємодія УХО з найбільш впливовою партією Західної України піднесла авторитет УНДО, особливо серед тієї частини греко-католицького населення Галичини, яке підтримувало ідейні засади ухистів. УХО одержала можливість, хоч і опосередковано, через націонал-демократів, брати участь в політичному житті краю.

Проблема пошуку союзників зумовила провід християнської організації звернути увагу на ще одне праве угруповання – гетьманський рух. Діячі цього консервативного напрямку, що об'єднувалися навколо П. Скоропадського, після падіння Української Держави в грудні 1918 р. емігрували в Німеччину. За ініціативою відомого історика, публіциста та політичного діяча В. Липинського літом 1920 р. була створена політична організація гетьманців – Український союз хліборобів-державників (УСХД) з друкованим органом “Хліборобська Україна”. Очоливши Раду Присяжних УСХД, В. Липинський у “Листах до братів-хліборобів”, опублікованих у “Хліборобській Україні” протягом 1920–1925 рр., розробив ідеологічну концепцію гетьманського руху [140]. Консервативно-монархічні погляди В. Липинського знайшли поширення також на терені Галичини. Релігійний постулат В. Липинського, згідно якого “без віри в Бога нема і не може бути віри гетьманської”, знайшов значну підтримку з боку УХО [207, с. 94].

Сподіваючись одержати допомогу з боку впливових діячів про-гетьманської орієнтації, ухисти прагнули до тісних контактів з УСХД. З цією метою Т. Галущинський вів переговори з відомим популяризатором гетьманської ідеї доктором історії С. Томашівським [60, арк. 30].

Тим часом у Польській державі відбулися важливі зміни. В травні 1926 р. прихильники Ю. Пілсудського здійснили державний переворот, внаслідок якого в країні встановлено режим, відомий під наз-

вою “санація”. Однією з причин захоплення влади пілсудчиками став провал національної політики ендеків і пошуки нових методів зміцнення окупаційного режиму. Замість “інкорпораційної” програми ендеків пілсудчики виступили із федералістською програмою державної асиміляції, відомої в 20–30-х рр. ХХ ст. ще як доктрина польського прометеїзму. Метою внутрішньої національної політики проголошувалось об’єднання держави шляхом максимального зближення її інтересів з інтересами окремих національностей [444, с. 28].

Щодо українців у Польщі, то пілсудчики пропагували “створення таких умов співжиття з польським народом, в яких українці могли б і хотіли б стати на ґрунт політичної співпраці в рамках Польської держави” [441, с. 148].

Національна політика пілсудчиків, загалом, нічим не відрізнялася від політики ендеків. Різниця лише більш гнучкими методами поневолення національних меншостей. Однак, вона одержала значну підтримку з боку УХО. Ідейна спорідненість галицьких окциденталістів із домінуючим у Польщі католицизмом латинського обряду в умовах широко продекларованих Ю.Пілсудським обіцянок покращити становище українського народу, формувала серед ухістів переконання важливості польсько-українського порозуміння. Своєрідною відповіддю на федералістську програму пілсудчиків стала ухістська концепція “реальної політики”, яка забезпечила б Галичині національно-територіальну автономію в складі Польщі.

Однак на 1926 р. контури “реальної політики” залишалися ще досить розмитими. В розробці автономістичної стратегії ухісти опиралися на певні сили в УНДО. Як відомо, націонал-демократи не були політично однорідними. Центр, репрезентований постатями Д. Левицького, В. Целевича, Д. Палієва, В. Мудрого, гуртувався навколо газет “Діло”, “Свобода”, “Новий Час”, мав найбільше число прихильників в УНДО і висував ідею опори на власні сили. Група автономістів, очолювана В. Бачинським, об’єдналася навколо часопису

“Політика”. Третій напрям, який представляв Є. Петрушевич, орієнтувався на Радянську Україну. Його пресовим органом став часопис “Рада” [444, с. 30–31].

Зрозуміло, що саме прихильники В. Бачинського отримали значну моральну підтримку з боку УХО. Тісна співпраця ухистів з націонал-демократами залежала, в першу чергу, від вагомості в УНДО автономістичної групи. Нова програма УНДО, прийнята на II з’їзді партії 19–20 листопада 1926 р., відкидала всякі орієнтири на Польщу, натомість висувала гасла соборності, державності та антикомунізму. Самого керівника автономістичної групи 12 грудня 1926 р. виключено з членів Об’єднання. Прихильники порозуміння з Польщею покинули ряди УНДО або перейшли на сторону більшості [473, s. 55]. Тим самим УНДО, відмежовуючись від автономістичної концепції, втрачало підтримку з боку УХО.

Орієнтовано настроєна частина греко-католицького духовенства з насторогою поставилася до угодовських симпатій ухистів, вбачаючи в них загрозу полонізації Галичини. Митрополит А. Шептицький також не підтримав клерикалів-автономістів, тому відмовився надати С. Томашівському матеріальну допомогу для підтримки часопису “Політика” [4, арк. 2].

У таких складних умовах УХО вступила в період підготовки та проведення виборів у польський сейм і сенат 1928 р. Польські урядові кола намагалися використати виборчий процес для утвердження територіальної цілісності держави і підтримки уряду Ю. Пілсудського. У свою чергу всі українські політичні партії також брали участь у виборах. Один з лідерів УНДО В. Загайкевич таким чином обґрунтував цю необхідність: “1). щоби перед цілим світом засвідчити характер українських земель під Польщею, 2). щоби здобути повноправну загальним голосуванням вибрану репрезентацію українського народу і 3). щоби здобути вільну трибуну, з якої б лунало важне слово в обороні природних насущних прав українського народу” [128, с. 3].

УХО, як позапартійна організація і союзник націонал-демократів, підтримала у виборчій кампанії УНДО. Ще у липні 1926 р. єпископ Г. Хомишин закликав священників, членів УХО, формувати серед української громадськості опору націонал-демократам [82, арк. 14]. “Нова Зоря” закликала саме їм “віддати свій голос..., щоби недопустити хоча б своєю байдужістю до вибору іншої мети, з яких кожда... є ворогом Церкви” [267].

Черговим кроком, що значно загострив стосунки, стала організація ундистами одноцілого національного фронту. З таким закликом виступив голова партії Д. Левицький ще 13 травня 1926 р. на засіданні Народного Комітету. Керівництво УНДО намагалося об’єднати всі національні сили в єдиний антипольський табір, утворивши спільний виборчий блок українських національних сил. На пленумі ЦК УНДО 7 травня 1927 р. в присутності 28 членів 18 виступили проти ведення будь-яких переговорів з Польщею. Натомість всі присутні підтримали ідею співробітництва з радикалами. Радянофільська група в кількості 8 чол. проголосувала за переговори з КПЗУ. Найменш чисельні праві (3 чол.), продовжуючи підтримку УХО, опинилися в ізоляції [1, арк. 82]. 12 листопада 1927 р. керівництво націонал-демократів безпосередньо звернулося до інших партій державницької орієнтації: УСРП, “Селянського Союзу” та колишніх діячів УСДП із пропозицією утворення єдиного виборчого фронту [1, арк. 35, 58]. Незважаючи на те, що така політика не увінчалася успіхом, перш за все з вини радикалів, які, поставивши ряд вимог, відмовилися від співпраці з націонал-демократами, був зведений нанівець весь попередній позитивний досвід співробітництва УХО-УНДО.

УХО через газету “Нова Зоря” розпочала широкомасштабну критику УНДО. Налякані ймовірною консолідацією націонал-демократів з ворожими для УХО українськими політичними партіями, прихильники християнської організації виступили проти тих кандидатів, які, на думку ухістів, тяжіли до атеїзму. “Обов’язком христия-

нина, – писала “Нова Зоря”, – є віддати свій голос на кандидата, що сам має християнський світогляд та що у своїй посольській діяльності буде поступати по лінії інтересів католицької Церкви” [264]. Одночасно газета вимагала від “неможливих кандидатів приречення, хоч би приватного, що у своїй посольській діяльності не будуть виступати проти релігійних принципів та настанов католицької Церкви” [176, с. 6].

З числа греко-католицького духовенства тільки священники-“візантійці” залишалися беззастережними союзниками УНДО [308, с. 57].

Під час виборів до польського сейму і сенату 4 і 11 березня 1928 р. українське населення проявило високу активність, віддавши національно-державницьким силам більше 2/3 голосів. Від УНДО проголосувало 602 тис. чоловік. Націонал-демократи отримали найбільшу кількість місць – 24 мандати у сейм і 9 у сенат. Серед них – 3 послы і один сенатор обрані з числа священників-орієнталістів [34, арк. 3].

Однак, в цілому, вибори посилили контроверсійність всередині українського національного табору, привели до розмежування та перегрупування політичних сил. Підтвердженням цьому стали поляризаційні тенденції в середовищі духовенства, які поглибили прірву між ухїстами та прихильниками Г. Костельника.

Після виборів боротьба між націонал-демократами та членами християнської організації розгорілася з новою силою. Ухїсти звинувачували провід УНДО в тому, що “подобирав” у деяких округах таких головних кандидатів, що й ворог не міг би був дібрати до неї “лучших” [196].

Проблема стосунків з УХО після парламентських виборів 1928 р. стала предметом активного обговорення в середовищі націонал-демократів. Ряд членів ЦК на чолі з послом В. Целевичем наполягали на публічній дискусії з цього приводу. Націонал-демократи з числа священників-орієнталістів виступили проти. Їх ставленник о. Л. Куницький став посередником в пошуках розумного компромісу [63, арк. 10].

Однак конфлікт, що зачепив глибинні основи ідеології УХО та УНДО, переговорами розв'язати було вже неможливо. Напрругу посилила також проблема особистої неприязні між керівництвом націонал-демократів та ухистів. Серед членів УХО поширювалася думка О. Назарука про те, що УНДО – це “найбільш хаотична партія” Галичини, а націонал-демократи – “се купа галицьких плосколобів і крикунів” [142, с. 389–390].

Отже, на кінець 1928 р. у взаємовідносинах УХО-УНДО остаточно запанували контрверсійні тенденції. Їх гострота особливо проявилась у поглядах на виборчу та парламентарну політику. Небажання співпрацювати, що було результатом сприймання історичних реалій тільки через призму власних вузькопартійних інтересів, унеможливили будь-який конструктивний діалог між УХО та УНДО. Особисті неприязні стосунки лідерів християнської організації та націонал-демократів поглиблювали напруженість у взаєминах.

У силу згаданих обставин 1928 р. став переломним періодом в діяльності УХО. Втративши всіх своїх союзників, християнська організація відкрито виступила на захист окциденталізму. У зв'язку з цим, знову активізувалася проблема целібату. Латинізаційній платформі УХО сприяла конференція священників станіславської єпархії 22 липня 1929 р. Резолюції конференції, випрацьовані за активною допомогою Г. Хомишина, пропагували уявлення, “що зокрема повільний органічний перехід нашого греко-католицького духовенства до стану безженности не є вислідом насильного... насаджування в нашій церкві устроєвих форм латинського обряду – тільки впливає з внутрішньої життєвої необхідности самої нашої церкви” [218].

14 вересня 1929 року у Станіславі відбулися збори священників-целібсів. Прийняті резолюції свідчили про наростання антагоністичних тенденцій між прихильниками орієнтальної та окцидентальної ідеї [131]. Цьому сприяло також звернення 8 грудня 1928 р. станіславського єпископа до духовенства підвладної єпархії. У ньому він

вимагав від священників покинути ті українські національні установи, “де є напрям ворожий церкві і вірі, наколи не можливо ворожого напрямку змінити” [64, арк. 4]. Одночасно Г. Хомишин закликав створювати парохіяльні читальні, бібліотеки і церковні кооперативи. Можна припустити, що саме ці установи під контролем станіславського єпископа і УХО повинні були пропагувати окцидентальні ідеї на терені Галичини.

Таким чином з початком польської окупації краю християнсько-суспільний рух, репрезентований маловпливою ХСП, здійснював політичну діяльність в рамках Міжпартійної Ради та міжпартійних з'їздів, тісно співпрацював з націонал-демократами (трудовиками). Християнські суспільники солідаризувалися з іншими українськими національними партіями в справі бойкоту перепису населення та парламентських виборів 1922 р. Розмежування в лавах УНТІ та поразка національно-визвольних змагань галицьких українців спричинили глибоку кризу українського суспільно-політичного руху, наслідком якої в середовищі християнських суспільників посилювалися поляризаційні тенденції, що в кінцевому підсумку привели до саморозпуску ХСП. У середині – другій половині 1920-х рр. християнсько-консервативний табір був роз'єднаний, а представники його ідейних течій брали активну участь в суспільно-політичних процесах краю в складі найбільш впливової партії – УНДО та позапартійної організації – УХО. З огляду на обставини вони виступали ситуативними союзниками або ідеологічними супротивниками.

4.3 Активізація суспільно-політичної діяльності галицьких християнських консерваторів (1930–1939 рр.)

На початку 1930 р. західноукраїнські землі в складі Польщі стали об'єктом посиленої уваги з боку урядових чинників. Санаційний режим Ю. Пілсудського посилював політику ополячення і колонізації

щодо українського народу. Її важливою складовою частиною стали законопроекти, які в лютому 1930 р. вніс на розгляд сейму уряд К. Бартеля [458, с. 112].

Антиукраїнська спрямованість польських правлячих кіл викликала нове напруження у взаєминах обох народів. Польсько-українські суперечності наростали на тлі загального загострення внутрішньополітичної ситуації у Польщі в умовах поглиблення економічної кризи та наступу авторитаризму. У серпні 1930 р. фактичний глава режиму Ю. Пілсудський розпустив сейм і сенат, розпочав фізичну розправу над політичною опозицією [397, с. 159].

Погіршення польсько-українських стосунків стимулювало активність українського національного табору та викликало літом 1930 р. масову протестаційну кампанію на терені Галичини, яка проявилася у підпалах господарств польських поміщиків і осадників, різноманітних терористичних актах. У відповідь на саботажну акцію українського населення власті розпочали широкомасштабну пацифікацію (умиротворення). Застосувавши принцип колективної відповідальності населення за вияви саботажу, поліція і війська нищили осередки українських культурних та господарських установ, будинки селян [456, с. 18–20].

Конфліктний характер польсько-українських взаємин підштовхнув роз'єднаний національний табір до пошуку шляхів порозуміння. Провід українських політичних партій УНДО, УСРП і УСДП у вересні 1930 р. виступив із спільним комюніке, в якому осудив як протестаційні дії ОУН, так і пацифікаційні контрзаходи властей [294]. Одночасно велися переговори щодо створення спільного блоку на час парламентських виборів 16 і 23 листопада.

У свою чергу, крайні течії українського політичного спектру виступили із звинуваченнями на адресу УНДО, УСРП та УСДП. Провід Організації українських націоналістів (ОУН) розкритикував діяльність цих партій за “нерозуміння справжніх шляхів визволення” [289, с. 247]. Натомість комуністичне крило національного табору в особі

КПЗУ розглядало діяльність українських політичних партій в руслі політики польської буржуазії і закликало до боротьби з ними [103, с. 287–288].

За даних обставин знову активізували свою діяльність галицькі клерикали. Як відомо, за результатами перепису 1931 р. кількість греко-католиків у Польській державі становила 3 млн. 336 тис. чол. [12, арк. 32]. Із них священиків було 2 тис. 428 [199]. Незважаючи на роз'єднаність українських клерикально-консервативних сил, греко-католицька церква мала значний вплив у Галичині. 13 жовтня 1930 р. Галицький Єпископат звернувся із пастирським листом до населення краю. Послання розцінювало “роботу підпалів за морально злу, противну Божому заповіді, а через це і... шкідливу, що промощує дорогу комунізмові”[157]. Греко-католицьке духовенство виступило проти каральних акцій властей і нерідко само ставало жертвами урядового терору. На початку жовтня 1930 р. було заарештовано 32 священики [306, с.145]. Польська репресивна політика щодо греко-католицької церкви спонукала А. Шептицького звернутися із листом до папи, в результаті якого Ватикан висловив свій протест діям офіційної Варшави [65, арк. 46, 58, 146].

Одночасно митрополит виступив ініціатором польсько-українського порозуміння. Після звернення до Львівського воєводи припинити пацифікацію, А. Шептицький 1 жовтня прибув до Варшави. У столиці Польщі він зустрівся з міністром внутрішніх справ Славой-Сладковським та заступником прем'єр-міністра Ю. Беком. Однак, заходи митрополита були даремними. Режим не сприйняв його позицію і намагався використати пацифікацію для придушення українського національного руху [216].

У контексті таких суспільно-політичних реалій християнські суспільники проводили свою діяльність. Як відомо, протягом кінця 1930 – початку 1931 рр. ідеологічно роз'єднаний християнсько-суспільний рух структурно інституалізувався в межах окцидентальної УКНП-УНО та орієнтального УКС. Відносини між двома християн-

сько-суспільними течіями протягом 1930-х рр. будувалися на хиткому ґрунті співпраці та протистояння. Ці два протилежні стани їхніх взаємовідносин визначали рівень толерантності у спілкуванні.

Поляризований християнсько-консервативний табір не брав безпосередньої участі у парламентських виборах 1930 р. Але представники орієнтального крила християнсько-суспільного руху підтримували на виборах УНДО. Серед двох парламентських партій УНДО та УСРП націонал-демократи мали найбільше представництво – 17 послів і 3 сенаторів (радикалів представляли 1 сенатор і 3 послы) [397, с. 160].

Натомість важливим спільним кроком українських католицьких об'єднань стала участь у святкуванні 40-ліття соціальної енцикліки папи Пія XIII “*Regum novarum*”. УКНП та УКС організували в травні 1931 р. паломництво галицьких робітників та селян до Риму [268]. Складовою частиною соціальної політики українських католицьких структур була харитативна діяльність. Її орієнтири знайшли свій вияв у спільному пастирському листі керівництва греко-католицької церкви від 13 грудня 1931 р. і передбачали утворення у Львові Українського Комітету допомоги безробітним і вбогим під головуванням А. Шептицького [230].

Спільна діяльність українських католицьких структур створила сприятливі умови для консолідації галицьких клерикальних консерваторів. Наприкінці березня 1932 р. велися активні переговори між представниками трьох греко-католицьких єпархій, керівництвом УКНП та УКС з метою “узгіднення праці як у краю так і на Ватиканському терені”. Католицьку партію представляв О. Назарук, УКС – Є. Тишинська. Передбачалося об'єднати “Нову Зорю” і “Мету” в один орган з двотижневим інтервалом виходу [279]. Однак діалог було перервано, оскільки у середовищі українських консерваторів-католиків залишалися принципові відмінності у поглядах на суспільно-політичне, громадське та релігійне життя Галичини. Обидві християнсько-консервативні структури залишалися ситуативними союз-

никами. Читач “Нової Зорі” М. Городецький із Кутів у листі до редакції газети 6 травня 1932 р. писав: “Я... виробив собі погляд, що Редакція веде постійну кампанію проти основаного через нашого Преосвященого Митрополита Католицького Союзу. Та постійна акція католицького часопису спрямована проти Католицького Союзу та його членів, прозиваних іронічно на сторінках “Нової Зорі” восточними католиками викликає у мене підозрінне, що в редакції часопису “Нова Зоря” співпрацюють люде, котрі свідомо серед нашої суспільності підкопують авторитет Католицького Союзу, а посередньо також і авторитет нашого Преосв. Митрополита, основателя і фактичного голови УКС” [34, арк. 25].

Напругу у відносини вносила традиційна орієнтація галицьких консерваторів-окциденталістів на пошук шляхів польсько-українського порозуміння навіть в умовах пацифікаційної політики властей. Керівництво католицької партії розпочало діалог з представниками польських консервативних кіл – прихильників угоди. У роботі конференції, яка відбулася 20 лютого 1932 р. у Станіславі, поряд з Г. Хомишиним, О. Назаруком, Р. Гайдуком та І. Волянським взяли участь відомі польські політичні діячі – С. Лось, М. Бобжинський, П. Дунін-Барковський [286].

Незважаючи на те, що УКНП виступила з критикою антиукраїнського курсу польських урядових чинників, національний табір різко негативно поставився до угодовської орієнтації католицької партії і назвав її полонофільською [304, с. 134]. Особливо непримиренну позицію щодо УКНП та Г. Хомишина зайняла ОУН. У листі до А. Шептицького від 2 травня 1932 р. станіславський єпископ констатував: “... психічне наставлення українських терористів проти мене стало ще остріше” [16, арк. 10–11].

Таким чином, на травень 1932 р. намітилося нове загострення стосунків серед галицьких клерикальних консерваторів. Українська

громадськість у своїй більшості підтримала релігійний та політичний курс УКС.

Тим часом у суспільно-політичному житті Галичини поглибився розкол між легальними і нелегальними структурами українського табору. Молодше покоління віддавало перевагу революційним шляхам розв'язання української проблеми, масово вступала до лав ОУН. Відносини легального партійного представництва з ОУН набули характеру конфлікту поколінь. Крайова ексекютива ОУН на чолі з С. Бандерою, проповідуючи тактику індивідуального терору, спрямувала в 1933 р. вістря боротьби проти польських властей та прихильників радянофільства [34, с. 218–219].

З іншої сторони, суперечливе ставлення проведуту націонал-демократів щодо планів автономізації українських земель у Польщі зумовило вихід з УНДО у 1933 р. представників націоналістичної групи під керівництвом Д. Палієва. Завдяки підтримки частини членів ОУН та гетьманців, вони утворили легальну партію – Фронт Національної єдності (ФНЄ). Орієнтуючись на фашистські держави Європи, керівництво ФНЄ з позицій “творчого націоналізму” виступило з осудом як терористичної тактики ОУН, так і прорадянської спрямованості лівих сил українського табору [403, с. 359].

УКС та УНО підтримала позицію українських політичних структур у ставленні до ОУН. Католицька преса виступила з розгорнутою критикою терористичної діяльності українських націоналістів [220]. Вбивство директора української гімназії у Львові І. Бабія 25 липня 1934 р. “за специфічні вияви лояльності до Польщі” викликало новий спалах антиоунівської кампанії. “Нема розумного українця, – писав А. Шептицький, – який не противився би такій злочинній акції... Нема одного батька ані матері, які не проклинали би провідників, що зводять молодих на бездоріжжя злочину” [188].

Разом з тим, необхідно розділити непримиренну позицію Г. Хомишина та УНО до ідеології і практики ОУН із ставленням клери-

калів-орієнталістів, об'єднаних в УКС та підтриманих А. Шептицьким. Вони намагалися “гальмувати розвиток екстремістського націоналістичного руху або принаймні впливати на нього”[358, с. 67].

Особливістю християнсько-суспільного руху, як і громадсько-політичного життя в цілому на західноукраїнських землях з поч. 30-х рр. ХХ ст., була всезростаюча антикомуністична спрямованість. Вона обумовлювалася політикою геноциду, яку проводив комуністичний режим на радянській Україні. Там українська інтелігенція зазнала масових репересій, набули поширення русифікація і російський шовінізм. Крім того, примусова колективізація на селі спричинила винищення українського селянства, довершене голодомором 1932–1933 рр. Трагічне становище українського народу на Наддніпрянщині мобілізувало громадські та політичні сили Галицької України на захист нації [387, с. 20–21, 28]. Підтримавши критичне ставлення громадськості щодо комуністичної ідеології та практики, газета “Нова Зоря” назвала більшовицький світогляд “матеріалістичною релігією спасення людськості”, при допомозі якої комуністичний режим “не лише не наближається до здійснення своєї утопії т.є. “раю на землі”, але й віддаляється від неї так, щоб ту землю... перемінив в дійсне пекло” [198].

Особливо значний резонанс в українських консервативно-католицьких колах викликав голодомор 1932–1933 рр. 24 липня 1933 р. весь галицький єпископат на чолі з А. Шептицьким звернувся до населення краю з пастирським листом. “Україна в предсмертних судорогах, – відзначалося у пастирському зверненні, – населення вимирає голодовою смертю. Перед цілим світом протестуємо проти переслідування малих, убогих, слабих і невинних, а гнобителів обвинувачуємо перед судом Всевишнього”[299]. Наступного дня 48 громадських організацій Західної України утворили Громадський комітет рятунку України (ГКРУ). УКС представляли В. Кузьмович та А. Трач [273]. За короткий час були утворені місцеві відділи ГКРУ, які роз-

горнули активну діяльність по збору коштів, продуктів, організації протестаційних демонстрацій тощо. У порозумінні з галицьким єпископатом ГКРУ оголосив 29 жовтня 1933 р. днем національної жалоби і протесту. Разом з тим УНО, спільно з іншими українськими політичними партіями, на нараді 26 грудня 1934 р. виступила з осудом антиукраїнської спрямованості комуністичного режиму [247].

На ґрунті боротьби за побудову соборної самостійної демократичної Української держави відбувалася консолідація національних сил. Більшість західноукраїнських, а також емігрантських політичних партій підтримали ідею скликання Всеукраїнського Національного Конгресу (ВНК). 20 вересня 1934 р. у Львові відбулося засідання Підготовчої Комісії Конгресу. У ньому взяли участь 4 галицькі політичні партії: УНДО, УСРП, УСДП та УНО, а також 4 закордонні осередки наддніпрянських партій – Української соціал-демократичної партії, Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), Української радикально-демократичної партії (УРДП) і угруповання гетьманців. Католицьку партію представляли О. Назарук, редактор “Правди” Р. Гайдук та співробітник редакції “Нової Зорі” І. Дурбак. Керівництво УКС запрошення не отримало, у зв’язку з “невиразним політичним обличчям” католицької організації. Підтримавши ідею скликання ВНК, О. Назарук у своєму виступі наголосив: “Конгрес самим фактом зібрання піднесе на дусі всіх, що почувають себе приналежними до нещасної української нації, а се буде мати добрі наслідки для оживлення всяких наших організацій і установ” [29, арк. 15].

Разом з тим, під час підготовки Конгресу проявилися концептуальні відмінності різних течій українського політичного спектру щодо стратегічних та тактичних перспектив національного державотворення. Зокрема, представництво УНО виступило з рядом критичних зауважень, які умовно можна розділити на три групи. У першу чергу це стосувалося автономістичних планів католицької партії щодо західноукраїнських земель у складі Польщі. Не

відкидаючи, в принципі, ідею соборності та незалежності України, УНО надалі захищала доцільність боротьби за національно-територіальну автономію як важливий і першочерговий крок у її реалізації. Полемізуючи з цього приводу з радикалом М. Стахівим, О. Назарук зазначав: “Ми не можемо зараз виступати з лозунгом “Все або нічого”. Ідеал соборности маємо, ходить про етапи його здійснювання”[30, арк.6].

Католицька партія не могла прийняти обов’язковий принцип демократизму майбутньої соборної Української держави. Залишаючись вірною власним консервативним засадам, УНО “годилася на зміст того, що розуміється під словом “демократія”, однак, вважала, що існують також інші, не менш ефективні, форми державної побудови. Як приклад, католицькі представники наводили Англію, де “монархія уживається з демократією”[30, арк.6].

Крім того, УНО виступила ініціатором запросити гетьманців для участі у ВНК. Як відомо наприкінці 20-х рр. ХХ ст., відбувся розрив у стосунках прихильників двох течій української консервативної думки. 9 лютого 1930 р. Гетьманська Управа оприлюднила звернення, в якому засудила конфронтаційну діяльність О. Назарука у відношенні до гетьманців і виключила його з списку членів організації. Однак на цьому внутрішні чвари та суперечки у гетьманському таборі не припинилися. У результаті поглиблення конфлікту між П. Скоропадським та В. Липинським виникли дві самостійні організації: Український союз хліборобів-державників (УСХД) на чолі з гетьманом та, очолюване В. Липинським, “Брацтво українських клясократів-монархістів гетьманців”. Після смерті В. Липинського налагодилися взаємини між УСХД та УНО, про що засвідчило анулювання 28 травня 1932 р. вищезгаданої ухвали стосовно О. Назарука [66, арк.10–11].

Відстоюючи думку про необхідність участі прихильників П. Скоропадського у роботі Конгресу, католицька партія намагалася розширити праве крило ВНК. Під час зустрічі з керівником львівської групи

гетьманців І. Гладилевичем 14 жовтня 1934 р. О. Назарук продемонстрував готовність УНО посилити тиск на представників інших партій аж до відмови українських консерваторів-католиків взяти участь у консолідаційних заходах, оскільки “лишитися на Конгресі зі соціалістами, радикалами і всякого рода лібералами – річ під оглядом релігійним і політичним абсолютно неможлива” [28, арк.100]. Проте провід УСХД, належним чином оцінивши позицію католицької партії, з ідейних мотивів відмовився співпрацювати з лівими структурами національного табору [28, арк. 100].

Залишивши розв’язання багатьох суперечливих питань на майбутнє, 7 українських політичних партій 24-28 грудня 1934 р. провели у Львові передконгресову нараду. Від УНО в ній взяли участь О. Назарук, Р. Гайдук, І. Дурбак, С. Годований і П. Кравець. Нарада підготувала загальну схему відновлення соборної самостійної Української держави з столицею в Києві. Термін скликання ВНК визначено на вересень 1935 р. [287]. Але створення Українського соціалістичного блоку, що відбулося 30 грудня 1934 р. з партій ліворадикального спрямування звело нанівець такі перспективи [345, с. 86].

Разом з тим, у контексті загального посилення консолідаційних тенденцій українського табору навколо ідеї ВНК зростає вагомість клерикально-консервативних сил. Підтвердженням цьому стало запрошення голови УНО І. Волянського взяти участь у міжпартійній нараді з приводу чергового наступу польських властей на українську кооперацію. 18 жовтня 1934 р. представники УНДО, УСРП, УСДП та УНО висловили свій протест намірам Польщі обмежити діяльність Ревізійного Союзу Української Кооперації трьома галицькими воєводствами, оцінивши дії офіційної Варшави такими, що “можуть розбити єдність і суцільність українського народу в межах Польщі” [310, с. 613–614].

Тим часом криза парламентсько-демократичної системи, що в 20–30-х рр. ХХ ст. охопила ряд європейських країн, поширилася та-

кож на Польщу. Нова конституція 1935 р. різко обмежила права сейму. Виборчий закон практично позбавляв можливості українські політичні партії висувати своїх незалежних кандидатів, оскільки створював умови, з допомогою яких правлячі кола могли відсіювати небажаних кандидатів у послы на окружних передвиборних зборах. Президент одержав право призначати третину сенаторів. Інша частина обиралася колегіями виборців, що склалися із “заслужених” громадян – кавалерів польських орденів, представників органів самоврядування тощо. За таких умов українські політичні партії парламентського типу не мали жодних шансів сформувати значне представництво у сеймі та сенаті [355, с. 79].

У зв'язку з цим, середина 1930-х рр. ознаменувалася черговим переломом у суспільно-політичному русі Галичини. Найбільш впливова в краї партія – УНДО – започаткувала нову спробу польсько-українського порозуміння. Орієнтири політичного курсу націонал-демократів визначалися не тільки умовами поступової ліквідації демократичного парламентарного устрою в Польщі, а й масштабами антиукраїнського терору в СРСР, що нанівець поховало надії на ймовірність національної державності радянської України.

Угодова концепція УНДО офіційно була проголошена лідером націонал-демократів Д. Левицьким 6 лютого 1935 р. під час його виступу у сеймі. Для всіх українських земель у Польщі він вимагав “територіальної автономії з власним соймом і власною територіальною краєвою обороною” [311, с. 54–55]. 29 травня 1935 р. представники УНДО, під керівництвом виконуючого обов'язки голови партії В. Мудрого, закріпили з урядовими колам курс на “нормалізацію”. Крім вимог автономії Західної України, ундівці наполягали на заснуванні українського університету, збільшенні пільг фінансово-господарським установам. З іншого боку, УНДО визнало пріоритетність інтересів Польської держави і зобов'язалося разом з урядовим блоком взяти участь у виборах до парламенту та голосувати за новий бюджет [312, с. 274, 282].

Нормалізаційна політика нового керівництва націонал-демократів викликала гостре заперечення українських партій від ОУН до КПЗУ, а також опозицію в самому УНДО [433, с. 53–54].

Натомість зовсім інше ставлення продемонстрували українські католицькі структури. Розчарувавшись у можливості реалізації в недалекому майбутньому ідеї соборності всіх українських земель, УКС підтримав курс на нормалізацію, однак принципово виступив за досягнення дійсно справедливої конструктивної угоди. Нові акценти у взаєминах обох народів прозвучали на зустрічі голови львівського відділу польсько-українського об'єднання “Згода” Р. Вейде і А. Шептицького 1 липня 1935 р. Митрополит, зокрема, зазначив, що “таке співжиття є не лише можливе, але й необхідне” [15, арк. 59].

Політика нормалізації викликала зрозумілу зацікавленість у представників католицької партії, оскільки відповідала угодовій платформі УНО. У зв'язку з цим, Г. Хомишин 5 серпня звернувся до духовенства станіславської єпархії “освідомлювати народ, щоби брав участь у теперішніх виборах”, поборювати “всілякими способами прихильників бойкоту, бо тут йдеться про національне добро українського народу” [71, арк. 444].

Але виборча кампанія 1935 р. внесла певну напруженість у взаємини О. Назарука і Г. Хомишина. Редактор “Нової Зорі” наполягав на тому, що УНО повинна використати сприятливий момент і взяти участь у виборах. На думку О. Назарука, відмова від виборів позбавить католицьку партію шансів стати реальною політичною силою Галичини, і, у зв'язку з цим, УНО не зуміє реалізувати власні програмні засади. У свою чергу станіславський єпископ наголошував на передчасності таких спроб. Г. Хомишин побоювався, що організаційно слабка УНО змушена буде об'єднатися у спільне парламентське представництво з УНДО, а це неминуче привело б до втрати власного “ідеологічного обличчя”. “Засади, на які опирається УНДО і УНО, – констатував станіславський єпископ, – є такі далекі як небо від землі”

[21, арк. 56]. Все ж, перемогла позиція О. Назарука. 12 серпня провід УНО офіційно оголосив про спільну участь представників католицької партії та націонал-демократів у майбутніх виборах, висунувши кандидатами від УНО голову партії І. Волянського і крилошанина єпископської капітули у Станіславі Р. Лободича [446, с. 281].

Розкол в українському політичному таборі, викликаний нормалізаційним курсом керівництва УНО та УНДО, вкрай негативно позначився на загальнонаціональних консолідаційних процесах. Підтвердженням цьому стало рішення другої підготовчої конференції ВНК, що відбулася 15–16 червня 1935 р., перенести скликання Конгресу з вересня 1935 р. на першу половину 1936 р. [30, арк. 132].

За таких обставин 8 і 15 вересня 1935 р. відбулися вибори до сейму і сенату, в яких взяли участь лише 48,5% виборців Галичини. Від УНДО було обрано 13 послів і 4 сенатори. У новому парламенті Польщі УНО представляли посол І. Волянський та сенатор Р. Лободич. 18 вересня Головна Управа католицької партії ухвалила рішення утворити спільну з націонал-демократами Українську Парламентарну Репрезентацію (УПР). Разом з тим, представники УНО залишали за собою право “вільної руки в справах, зв’язаних з ідеологією католицької партії та у виборі парламентської тактики”. Очолив УПР провід у складі В. Мудрого (голова) і В. Целевича (заступник) [29, арк. 40].

Негативну реакцію в українському таборі отримала політика УПР, зокрема її зближення з правлячими колами. Українське парламентарне представництво вперше з 1923 р. голосувало за урядовий бюджет, за надання президенту І. Мосціцькому надзвичайних повноважень у господарських та фінансових справах. У зв’язку з цим, УСДП у прийнятій 10 листопада 1935 р. резолюції засудила “політику, яку проводить гурт ундівсько-клерикальних послів”. Підкреслювалося, що вони не виражали інтересів “цілого українського народу, а тільки двох буржуазних клерикальних партій: УНДО й УНО єп. Хомишина” [282]. Подібне становище зайняли всі політичні

сили краю [104, с. 117]. Опозиційні настрої щодо УПР посилилися також через вперте небажання польських урядових чинників досягти взаємовигідної конструктивної угоди, розгортання широкомасштабної колонізаційної кампанії в Галичині тощо. На засіданні УПР 4–5 квітня 1936 р. В. Мудрий ствердив, що “незважаючи на далекойдучі декларації УПР в сеймі і сенаті, справа нормалізації польсько-українських стосунків і реалізація польським урядом українських постулатів, стала на мертвому пункті” [305, с. 20].

За даних обставин зростала популярність опозиційної групи УНДО під проводом Д. Левицького і – навпаки – спостерігалось падіння авторитету УПР та політичних сил, що її формували. Показовим моментом ізоляції католицької партії з боку українського табору стало переобрання у листопаді 1935 І. Волянського з посади голови повітового осередку “Рідної Школи” [78, арк. 188], що, ймовірно слід трактувати як небажання місцевих українських діячів підтримати репрезентований ним політичний напрям.

З самого початку УПР проводила свою діяльність в атмосфері гострих внутрішніх протистоянь, які передбачав Г. Хомишин. У першу чергу, це проявилось у відмінностях програмних засад УНДО та УНО. Крім того, організаційно сильніші націонал-демократи претендували в УПР на роль лідера. У ситуації, що склалася, парламентарне представництво УНО опинилося перед загрозою повного політичного диктату з боку УНДО. О. Назарук намагався протистояти невизначеності католицьких парламентарів. У листуванні з Г. Хомишином редактор “Нової Зорі” зазначав, що перешкодити об’єднанню двох партій можна шляхом випрацювання соціальної платформи УНО, відсутньої у націонал-демократів. В основу програмних засад католицької партії, на думку О. Назарука, необхідно покласти “принцип монархічного легалізму (не гетьманського, а монархічного взагалі)”. З цією метою він пропонував Г. Хомишину вплинути на керівництво УНО, включити в програму католицької партії наступну тезу: “Зі всіх форм

державного правління найдоцільнішою вважає УНО форму легального монархізму” [24, арк.59–60].

Але реалізація цієї ідеї була перекреслена так званою волинською справою, в результаті якої католицькі представники вийшли з УПР. Вже на першому засіданні українського парламентарного представництва голова УНО І. Волянський, виконуючи настанови Г. Хомишина, який у свою чергу перебував під впливом О. Назарука, заявив про необхідність об’єднання в УПР також українських волинських парламентарів [19, арк.21]. Як відомо, УПР Волині нараховувала 5 послів і 1 сенатора, її очолював П. Певний. Мотиви консолідаційної політики УНО ґрунтувалися на тому, що тільки спільне парламентарне представництво з усіх українських земель в складі Польщі зуміє протистояти польським урядовим антиукраїнським чинникам. Крім того, група П. Певного демонструвала співзвучні клерикальним консерваторам угодовські тенденції.

Спочатку заява І. Волянського не викликала заперечень ундівського крила УПР. Проте 5 січня 1936 р. голова УНДО та УПР В. Мудрий в інтерв’ю редактору газети “Неділя” Р. Голяну виступив з гострою критикою ідеї вірогідного співробітництва з групою П. Певного. Серед причин називалися “непоборимі моральні перешкоди для об’єднання”: відсутність найменшого зв’язку УПР Волині з місцевим українським громадянством, капітулянтська позиція волинських парламентаріїв, які залишалися “рабськи послушним” зряддям воєводи І. Юзефського [29, арк. 61–62].

Всупереч власним заявам щодо співпраці з волинськими парламентаріями, І. Волянський і Р. Лободич підтримали позицію В. Мудрого. Про це заявив голова УПР у вже згаданому інтерв’ю редактору газети “Неділя”. Крім того, В. Мудрий стверджував, що згідно повідомлення І. Волянського Головна Управа УНО вислала у волинській справі спростування редактору “Нової Зорі”, в якому відмежувалася від ідеї об’єднаної УПР, а О. Назарук його не опублікував [20, арк.2–3].

Незважаючи на те, що Р. Лободич виступив з гострою критикою дій В. Мудрого, заявивши, що не уповноважував голову УПР повідомляти що-небудь про відносини всередині УНО, значно загострилися відносини між націонал-демократами та католицькими парламентаріями з одного боку, і широким загалом клерикальних консерваторів, очолюваних Г. Хомишиним – з друго [249]. Про складність ситуації вказувала невдала спроба І. Волянського згладити напруженість шляхом оприлюднення власної заяви. У ній голова УНО визнав, що ввів українську громадськість в оману стосовно згаданого спростування Головної Управи УНО у волинській справі, запевнивши при цьому “нічого подібного більше не робити” [29, арк. 39]. Натомість Г. Хомишин закликав католицьких парламентаріїв дотримуватися партійної дисципліни, оскільки “їх дії знизили авторитет УНО” [73, арк. 3].

24 січня 1936 р. провід католицької партії, відмежувавшись від І. Волянського та Р. Лободича, за ініціативою О. Назарука прийняв резолюцію про відношення до волинської справи. У ній, зокрема, зазначалося: “Головна Управа УНО одобрює змагання до того, щоб українська парламентарна репрезентація Галичини получила з УПР Волині в одно національне представництво” [252].

Згідно рішень Головної Управи католицької партії від 31 січня – 1 лютого 1936 р. істотно обмежувалися права клерикальних парламентаріїв. Вони зобов’язувалися перед кожним публічним виступом провести нараду проводу УНО та виробити єдину лінію поведінки [251]. На вимогу Г. Хомишина, більшість членів Головної Управи висловилися за несумісність поєднання посади голови католицької партії та посольського мандату. І. Волянський змушений був відмовитися від керівництва УНО. Тимчасово функції голови перебравли на себе два його заступники і два секретарі [29, арк.59].

Крім того, О. Назарук вимагав виключення католицьких парламентаріїв не тільки з УПР, а й з УНО. У листі до Т. Галущинського 6 квітня 1936 р. він писав: “Найгірших наслідків передчасного виступу

нашої групи на політичній арені ще представити не можемо” [29, арк. 59]. Г. Хомишин підтримав редактора “Нової Зорі”. 1 березня 1936 р. він звернувся до І. Волянського і Р. Лободича із заявою. У ній станіславський єпископ наголошував: “Для ухилення всяких непорозумінь і прикростей, які до тепер виринули і які ще можуть виринути, я раджу Вам... вступити як формальні й дійсні члени до УПР УНДА так, що відтепер будете репрезентантами в соймі партії УНДА, а не УНА” [130].

Своєрідним підсумком ліквідації кризи у середовищі клерикалів-окциденталістів стала станіславська нарада 1 квітня 1936 р. Структурна побудова католицької партії зазнала суттєвих змін. Ліквідовувалася посада голови УНО. Загальне керівництво католицькою партією здійснювала Головна Управа, а в ній, поряд з Г. Хомишином, зросла роль О. Назарука [280]. Використовуючи свій вплив, редактор “Нової Зорі” проводив активну агітацію за перенесення керівних органів УНО у Львів. Сенатор Р. Лободич, повністю відмежувавшись від станіславського єпископа та УНО, у липні 1937 р. переїхав на постійне місце проживання до Львова [73, арк. 10]. На поч. 1937 р. І. Волянський офіційно вийшов із складу керівництва католицької партії, склавши повноваження голови станіславського окружного комітету УНО на користь С. Снігуровича [76, арк. 5].

Таким чином, католицька партія із втратою власного парламентарного представництва вийшла з УПР і, тим самим, позбавлялася можливості проводити активну політичну діяльність. Головною причиною таких змін О. Назарук вважав низький професійний рівень проводу УНО, про що свідчила непослідовна політика І. Волянського та Р. Лободича. У листі до Г. Хомишина 27 жовтня 1936 р. редактор “Нової Зорі” писав: “Ціла трагедія в особах... Уявіть собі якби там були В. Охримович і С. Томашівський, яку повагу мало б УНО тепер” [23, арк. 167]. Однак на стан УНО очевидно впливали також внутрішні чвари і суперечки, особливо між католицькими парламентаріями та широким загальним клерикальним консерваторів,

об'єднаних навколо станіславського єпископа. У результаті цієї боротьби, посилилися позиції О. Назарука, який після Г. Хомишина став найбільш помітною фігурою в партійній ієрархії УНО.

Вийшовши з УПР, провід УНО демонстрував своє розчарування у ймовірності справедливої польсько-української угоди [180]. Тим самим створювалися передумови для співпраці клерикалів-хомишинців з широкими колами української громадськості.

Відмежувався від збанкрутілого політичного курсу також УКС. Підтвердженням цьому стала відмова А. Шептицького вступити в склад УНДО, на чому наполягали прихильники українсько-польської угоди В. Мудрий і В. Целевич [15, арк. 8]. Дотримуючись аполітичного статусу, митрополит разом з тим різко негативно поставився до чергової контрверзи національних сил. Газета “Мета” виступила проти розгортання взаємної ворожнечі між УНО та УНДО. Закликаючи українську громадськість до суспільної консолідації, орган УКС підтримав Д. Левицького, який пропонував “спам’ятатися, призадуматися і заперестати соромну боротьбу своїх проти своїх” [240].

Велику стурбованість християнсько-суспільного представництва українського табору викликала ідея створення єдиного народного фронту лівих сил, з якою літом 1935 р виступив Комінтерн. Галицькі клерикали розглядали її як чергову спробу зміцнення комуністичної ідеології. “Хто помагає комуністам у переведенні їх плянів, – наголошував А. Шептицький, – той зраджує свій нарід, Церкву й Батьківщину” [146, с. 275]. У іншому пастирському посланні митрополит писав: “Сумно подумати, що в хвилі, коли найзавзятіші вороги людства, жадні християнської крові, винищують наш нарід на Наддніпрянській Україні, деякі з наших людей до цього ступня засліплені, що піддаються їх проповіді й від них приймають науку” [145]. Виконуючи заклик глави греко-католицької церкви “Одним фронтом проти комуні”, УКС організував курс інструкторів. Його слухачі отримали практичні навички поборювання комунізму.

Незважаючи на те, що УСДП і УСРП відмежувалися від комуністичного табору, вони негативно оцінювали діяльність консервативно-клерикального крила українського суспільно-політичного спектру. Як ствердив соціал-демократ В. Темницький, “темні хмари клерикалізму”, що закрили “сонце правди, знання, поступу та вільної думки, окутують щораз густішим туманом усе суспільне життя українського народу в Польщі” [295]. Підтримуючи його, відомий діяч УСРП М. Стахів піддав різкій критиці найбільш чисельну частину християнсько-суспільного руху – духовенство, за використання “релігії, церкви і проповіді” у політичних цілях [172, с. 29]. Характерно, що саме з середовища радикалів активні члени спортивного товариства “Луг” 12 березня 1937 р. вчинили напад на О. Назарука за образу Лугової організації у газеті “Нова Зоря” [33, арк. 1].

Тим часом гітлерівська Німеччина розпочала реалізацію загарбницьких планів. Окупація Австрії та Мюнхенський зговір 1938 р., за яким під владою рейху опинилася частина Чехословаччини, наблизили Другу світову війну. Політика західних держав, спрямована на потурання домаганням А. Гітлера, загострила ситуацію.

Складна міжнародна обстановка, трагічне становище українства в Радянському Союзі посилили в краї тенденцію до об’єднання національно-державницьких сил. На хвилі цих прагнень у грудні 1937 р. у Львові представники УСРП, ФНС, УСДП, опозиційної групи УНДО та УНО (О. Назарук) утворили Український контактний комітет (УКК) [455, с. 81]. Члени Комітету пропагували ідею створення загальнонаціонального проводу для пошуку шляхів порозуміння серед українського громадянства. Метою УКК було також утворення анти-угодового блоку українських партій і груп та заперечення збанкрутілого нормалізаційного курсу. Активне втручання Комітету в громадсько-політичне життя сприяло поступовому подоланню кризи в середовищі націонал-демократів, зближення політичних позицій керівництва УНДО з опозиційною групою.

Найвагомішим здобутком УКК стали спільні наради представників українських суспільно-політичних пресових органів, проведені у кінці березня – першій половині квітня 1938 р. у Львові. Досягнута конструктивна угода відкривала нові консолідаційні перспективи. Однак, якщо орган УКС газета “Мета” беззастережно підтримала курс на співробітництво, – “Нова Зоря” залишалася в опозиції. За свідченням О. Назарука, таке рішення прийняв Г. Хомишин, не бажаючи співпрацювати з радикальними часописами [76, арк.3]. Тільки активне втручання та безкомпромісна позиція редактора “Нової Зорі” змусили станіславського єпископа змінити думку. На другу пол. травня 1938 р. пресовий орган УНО приєднався до угоди [76, арк.4].

Тим часом Польща посилила антиукраїнські акценти державної політики. Цього разу удар був спрямований проти глави греко-католицької церкви А. Шептицького. 3 лютого 1938 р. посол Б. Войцехівський виступив у парламенті з різкою критикою діяльності митрополита. Формальною причиною виступу стала заборона церковної влади Львова брати участь польським військовослужбовцям у загальному святкуванні Йордану. Як відомо, до цього часу Водохрестя відбувалося окремо для населення, і для війська. Свої дії А. Шептицький пояснював небезпекою ймовірного загострення польсько-українських відносин у Львові [297]. Однак, фактично позиція посла Войцехівського обумовлювалася послідовною лінією митрополита на захист українства в Польщі, що, на думку офіційних чинників, було свідченням “протипольської і протидержавної політики” А. Шептицького, спрямованої проти нормалізації. “Очевидно, ясна річ, – наголошував Б. Войцехівський, – звідки йде ця антинормалізаційна течія. Йде з гори св. Юра у Львові. Там є антипольська кузня. Там збираються засоби на боротьбу з польською державою і творяться пляни акції” [271]. Показово, що, не зважаючи на участь хомишинської УНО в антиугодовому блоці українських партій і груп, ставлення польської влади до станіславського єпископа залишалося незмінно

прихильним. Як заявив посол Войцеховський: "... в Станіславській дієцезії, де... владу виконує лояльний громадянин, а зрештою український патріот, о. Єп. Хомишин, там посилення антипольських рухів дуже слабе, або їх не було зовсім" [271]. На захист митрополита виступив широкий загал української громадськості. По всій Галичині пройшли масові маніфестації під гаслом "Руки геть від наших релігійних і національних святощів!" [266]. Виступаючи в парламенті від імені УПР, В. Целевич заявив: "Протестуємо як найбільш рішуче проти форми промови пос. Войцехівського і образ, кинених ним під адресою не лише Найвищого Достойника Греко-Католицької Церкви, але і під адресою у теперішніх часах найбільшого авторитету всієї української Нації" [297].

У вересні 1938 р. президент І. Мосціцький розпустив парламент, призначивши нові вибори на листопад. Усі опозиційні партії, в тому числі УНО, а також група Д. Левицького, бойкотували їх. Представники УНДО і Волинського українського об'єднання пішли до виборів разом з проурядовим табором національного об'єднання. Однак у новій УПР, очолюваній надалі В. Мудрим, посилювалося розчарування нормалізаційним курсом [114, с. 272].

У відповідь на розпуск сейму і сенату 14 вересня у Львові відбулася нарада представників українських опозиційних партій. На якій прийнято рішення утворити "загально-український парламент" – Всеукраїнську Національну Раду (ВНР). Новий консолідаційний центр повинен був стати "передовсім осередком взаємної інформації, порозуміння та координації праці в таких ділянках національного життя, щодо яких нема основних розходжень між українськими групами та партіями"[29, арк. 91, 94–95]. УНО представляв О. Назарук. Учасників наради цікавила вірогідність відновлення політичної діяльності католицької партії, призупиненої в результаті волинської справи. У листі до Г. Хомишина 15 вересня 1938 р. О. Назарук писав: "В разі, коли б УНО вирішило, що хоче відновити свою діяльність, тоді її одноголосно запросили б зібрані до участі в Національній Раді" [24,

арк.135]. Але сподівання редактора “Нової Зорі” на позитивне вирішення даного питання були даремними. Г. Хомишин виступив проти співпраці УНО з представниками ліворадикального крила українського табору. Під тиском станіславського єпископа прийнято рішення утриматися від участі у ВНР [24, арк.36].

Разом з тим, провід УНО різко негативно поставився до спроб задіяти в Національній Раді митрополита А. Шептицького, мотивуючи своє рішення тим, що церква відокремлена від політики. “Нема іншого способу, – зазначав О. Назарук, – як представити, що до таких справ емінентно політичних надаються політичні установи, то є партії” [24, арк. 152]. У контексті загального поглиблення міжпартійної напруги, УНО виступила проти участі духовенства у “ворожих для Церкви” партіях, у першу чергу – УНДО. У листі до Г. Хомишина 9 листопада 1938 р. редактор “Нової Зорі” писав: “Се правда, що приналежність священиків до партій спричинила багато лиха для Церкви й народу. Вона просто зробила багатьох священиків агітаторами, які так захопилися партійними пристрастями, що цілком на задній план усунули свої обов’язки супроти Церкви” [24, арк.159–160].

Суперечності в українському таборі активізували націоналістичний рух. У лютому 1939 р. новий провідник ОУН А. Мельник виступив з відозвою, в якій назвав себе вождем нації, а український націоналізм – єдиним носієм чинної боротьби.

На тлі поборювання впливу ОУН відбулася консолідація українських партій. Цьому сприяла також повна відмова проводу УНДО від курсу нормалізації і вступ на поч. 1939 р. об’єднаного представництва націонал-демократів до Контактного комітету [114, с. 287]. Члени УКК підготували спеціальну брошуру, спрямовану проти основних положень відозви А. Мельника. Автором тексту праці під заголовком “Підпільний націоналізм” був представник УНО О. Назарук. Позицію католицької партії підтримав УКС. Католицька організація пропагувала ідею “всенародного об’єднання під гаслом захисту основ існування української нації”.

Але війна призупинила консолідаційні процеси в українському таборі. Вступ радянських військ на територію західноукраїнських земель 17 вересня 1939 р. унеможливив діяльність національних партій. Християнсько-суспільні структури Галичини також припинили своє існування.

Таким чином, у др. пол. 1930-х рр. в українському християнсько-суспільному русі відбулися важливі зміни. Політика нормалізації, започаткована в 1935 р., зумовила вступ УНО в склад УПР. У польському парламенті клерикали-хомишинці приступили до реалізації ідеї польсько-українського порозуміння. Провал нормалізаційних планів поглибив розмежування в національному таборі і спричинив загострення міжпартійної боротьби. Криза західноукраїнського суспільно-політичного руху негативно позначилася на УНО, викликала розкол в католицькій партії, звела до мінімуму її вплив. Натомість консолідаційна політика УКС отримала значну підтримку громадськості Галичини. Разом з тим, обмеження польською владою діяльності католицької організації Львівською дієцезією применшило її значимість. Різні структури християнсько-суспільного руху Галичини в кінці 30-х рр. XX ст. брали активну участь у консолідації національних сил. Однак II світова війна перекреслила ці плани.

4.4 Політика християнських суспільників у національно-культурній сфері (1930-ті рр.)

Суперечливий характер взаємин представників різних християнсько-суспільних течій проявився також у їх діяльності в сфері національно-культурної політики.

На поч. 1930-х рр. УКНП та УКС особливою активністю відзначилися у проведенні Католицької Акції (КА) – співпраці світських в апостольській діяльності церковної ієрархії, веденої в католицьких організаціях під наглядом церковної влади. Статут КА, прийнятий на

конференції греко-католицького Галицького Єпископату у Львові 3 січня 1931 р., передбачав проведення низки заходів щодо поширення католицької віри та моралі серед української громадськості. У цьому відношенні важливе значення мав проект “нового подружнього закону”, з яким виступив провід УКС 17 грудня 1931 р., схвалений одночасно також керівництвом УКНП [165]. Як відомо, 25 жовтня 1931 р. польськими урядовими колами розповсюджено текст “подружнього закону”, в якому піддано критиці принцип нерозірваності шлюбу та пропаговано тимчасові подружні зв’язки. Тому УКС виступив проти “сімейної політики” офіційної Варшави, виславши протест прем’єр-міністрові, міністру юстиції та Українській парламентарній репрезентації. Всього католицькою організацією було зібрано 144 тис. 169 підписів-протестів із 559 гмін [314, с. 222].

Важливим напрямом співпраці УКНП та УКС стала культурно-освітня діяльність. Українські католицькі структури взяли активну участь у підготовці та проведенні загальних зборів Товариства “Просвіта”, що відбулися в червні 1931 р. Члени проводу УКНП та УКС входили в склад Головної Управи “Рідна Школа”, яка проголосила 1931 р. – роком 50-ліття освітнього товариства і висунула заклик – “Галицьким українцям – українську школу”. Напередодні шкільного плебісциту (грудень 1932 р.) католицькі об’єднання розгорнули масову пропагандистську діяльність. З цього приводу журнал “Нива” писав: “Зорганізованим масовим вношенням шкільних декларацій за українською школою зазначім, що український нарід ніколи не зречеться свого права на українську школу” [210, с. 407].

Конфліктний характер взаємин УКНП-УНО та УКС гостро проявився у їх боротьбі за вплив на молодь. Греко-католицька церква, намагаючись ізолювати молодіжний рух від націоналістичних та комуністичних впливів, 7 травня 1933 р. організувала з нагоди 1900-річчя смерті і воскресіння Ісуса Христа свято Українська молодь Христові (УМХ). 120-тисячна релігійна маніфестація у Львові засвідчила сконсолідованість значної частини української громадськості навколо

церкви. Беззастережно підтримав це свято УКС. Його прихильники – львівський єпископ-помічник І. Бучко, директор української гімназії І. Бабій та В. Кузьмович – виступили ініціаторами урочистостей. На захист УМХ став А. Шептицький [225]. Провід УНДО проводив агітацію за участь у святкуваннях.

Натомість єпископи Г. Хомишин та Й. Коциловський не підтримали УМХ. Подібну позицію зайняла УНО. У листі до Т. Галущинського від 20 травня 1933 р. О. Назарук повідомляв, що свято проведене з політичною метою для посилення авторитету УНДО. Критикуючи прихильну щодо свята позицію А. Шептицького, редактор “Нової Зорі” писав: “Митрополит навіть по 30 літах побуту між нами не вespів зорієнтуватися, що можна робити на таким ґрунті без негативних наслідків, не вespів – мимо його великого сприту. Се повинно бути для Церкви пам’ятною наукою” [21, арк. 16].

З іншого боку – соціал-демократи сприймали співпрацю УКС та УНДО в організації свята як свідчення поширення “впливу українського клеру” на націонал-демократів [309, с. 218].

Особливо ворожу позицію щодо УМХ зайняла ОУН. У результаті націоналістичної пропаганди тільки в Дрогобичі із 175 бажаючих, взяли участь у святкуваннях лише 15 чоловік [84, арк.143].

Черговим виявом боротьби за молодь представниками різних течій християнсько-суспільного руху Галичини стало заснування у травні 1933 р. на терені Львівської архидієцезії Товариства Католицької Асоціації Української Молоді (КАУМ), яке стало своєрідною “прибудівкою” УКС у реалізації завдань Католицької Акції [86, арк.6].

Метою КАУМ було християнське та національне виховання молоді шляхом організації вистав, бібліотек, видовищ, спортивних змагань тощо. Очолив Раду КАУМ А. Мельник. В українському науковому дискурсі ряд дослідників, зокрема О. Зайцев, О. Беген та ін., пов’язують його призначення з прагненнями митрополита А. Шептицького зменшити впливи ОУН на молодь та посилити християнські ідеа-

ли в молодіжному середовищі [354, с. 256]. На середину 1930-х рр. нараховувалося понад 200 чоловічих та 60 жіночих гуртків Товариства КАУМ [238].

Клерикали-окциденталісти, намагаючись об'єднати навколо себе молодь та нейтралізувати ворожі для УНО впливи, утворили в 1934 р. замість "Просвіти" католицькі читальні "Скала". Цій акції передувала критика Г. Хомишиним українських національно-культурних установ, розгорнута у пастирському листі "Про грозу духової руїни" від 9 квітня 1934 р. [183]. Через рік, 127 членів цього товариства мали осередки вже у 10 селах Станіславського повіту [77, арк.1].

У такій ситуації католицькі структури розгорнули активну діяльність у різних сферах. У випадках, пов'язаних із розглядом проблем морально-етичного характеру та захисту консерватизму, спостерігалася їх тісна взаємодія. УКС та УНО виступили за збереження української сім'ї, родини, національних цінностей, посилення впливу церкви. Про це говорилося у спільному Пастирському листі греко-католицького Єпископату від 7 січня 1936 р., присвяченому завданням Католицької Акції [192]. Особливою активністю відзначався УКС. Провід католицької організації організував для української громадськості Львова цикл лекцій на тему: "Родина і держава в світлі католицької науки". Під егідою УКС діяло протиалкогольне товариство "Відродження" [214].

Однак, що стосується питання культурного розвитку Галичини та впливу на молодь, католицькі структури надалі поборювали одна одну. Загалом на український християнсько-суспільний рух впливали протилежні позиції, що виробилися у середовищі провідних діячів греко-католицької церкви. Перша з них, репрезентована Г. Хомишиним і Й. Коциловським, полягала в тому, що пріоритетним напрямком діяльності церкви у боротьбі з комунізмом та сектанством мала стати робота над творенням нових, підпорядкованих лише ієрархії просвітницьких установ, незалежних від ліворадикальних впливів.

У цьому контексті варто зазначити, що прихильники станіславського єпископа через індиферентне, на їх погляд, ставлення світських культурно-просвітніх організацій до важливих релігійно-церковних проблем уже наприкінці 1920-х рр. були готові розірвати стосунки з ними [353, с. 119]. В той час представники іншої позиції, яку поділяв також і А. Шептицький, виступали за активну участь священників в українських культурно-освітніх установах з метою поборювання ворожих церкви течій [423, с. 11–12]. У зв'язку з цим католицька партія активізувала діяльність товариства “Скала”, масово поширювала католицькі читальні у краї. Доцільність саме такого курсу УНО обгрунтував Г. Хомишин у листі до Т. Галущинського від 30 листопада 1936 р. [21, арк.76]. На середину 1935 р. Головне товариство “Скала” об'єднувало 45 парафіяльних читалень і нараховувало 262 члени [248]. Зусиллями голови католицького товариства д-ра Б. Недільського на 1937 р. засновано 289 читалень, які відвідували 14 тис. 280 чол. [250]. Підсумком діяльності “Скали” став II з'їзд товариства, що відбувся у Станіславі 7 травня 1937 р. Активну участь у роботі з'їзду взяв Г. Хомишин. Як відзначав секретар товариства д-р Л. Голінатий, міцні осередки “Скали” діяли в Станіславі, Коломиї, Єзуполі, Тлумачі, Яремче, Богородчанах [269].

Важливим напрямом культурно-просвітницької діяльності УНО стала кампанія поширення католицької преси. З цією метою Г. Хомишин заініціював у січні 1936 р. на терені Станіславської єпархії “місячник доброї преси”. Прикметно, що духовенство зобов'язувалося розповсюджувати виключно прохомишинські часописи: “Нова Зоря”, “Правда”, “Місіонер”, “Наш Приятель”, “Український Бескид”, ігноруючи при цьому не тільки популярні національні пресові органи, а й католицькі “Мету”, “Ниву”, “Дзвони” [260]. Показовою у цьому плані була заборона священника з с. Хмелева Городенківського повіту Г. Костюка відвідувати місцеву церкву читачам радикальної газети “Громадський Голос” [79, арк. 33].

Такі заходи УНО викликали негативну реакцію з боку національного табору. У листі до Т. Галущинського від 30 листопада 1936 р. Г. Хомишин писав: “Тут боротьба йде безпардонна, клеветами найгіршого сорта. В тій боротьбі беруть участь всі зв’язані з ундизмом елементи” [21, арк.76]. Демонструючи незадоволення позицією широкого загалу української громадськості, станіславський єпископ у листопаді 1937 р. заборонив священникам підвладної єпархії належати до будь-яких світських національних товариств і установ. Такі дії викликали різкий суспільний резонанс, засвідчили, що станіславський єпископ не до кінця зрозумів та оцінив специфіку суспільно-політичної ситуації в регіоні [353, с. 124].

Українська громадськість Галичини критично сприйняла дії Г. Хомишина. У зв’язку з цим газета “Мета” писала: “Майже вся українська преса без різниці переконань поставилася негативно до розпорядку Преосв. Кир Григорія, підкреслюючи головню тії шкоди, які спричинить українським товариствам і установам відтягнення від них українського духовенства” [227]. Уповноважені представники національних організацій виступили із колективним листом-протестом до Г. Хомишина. У ньому усунення духовенства від громадської праці сприймалося через призму ослаблення “національного фронту”, що в свою чергу підривало “прив’язання мас до самої Церкви” [24, арк.192]. За таких обставин, частина священників Станіславської єпархії покинули товариство “Скала”. На католицькі читальні, крім УНО, поширили свій вплив інші українські партії, серед яких виділялося УНДО. На кінець 1935 р. лише у Станіславському повіті 6 із 10 читалень “Скали” перебували під впливом націонал-демократів [77, арк. 10]. У червні 1937 р. Головне товариство “Скала” ліквідувало 4 місцеві організації, що проводили “націоналістичну пропаганду” [74, арк.36]. Зневірившись у ефективності католицьких читалень, Г. Хомишин у 1938 р. припинив їхнє фінансування [74, арк. 25].

Натомість УКС, діючи в руслі консолідації всіх національних сил, виступив із програмою культурного розвитку краю, тісно співпрацював з культурно-освітніми товариствами і установами. Товариство св. Андрея, що перебувало під впливом католицької організації, 20 лютого 1936 р. оголосило конкурс на кращу працю, яка б висвітлювала роль українського католицького духовенства в розбудові національної культури. Головна Рада УКС у лютому 1936 р. виділила кошти (1 тис. зол.) для заснування літературних нагород за “найкращі оригінальні українські твори, що не мають протихристиянських тенденцій”. У склад журі увійшли д-р Г. Костельник (голова), М. Гнатишак, д-р К. Чехович та ін. Першу нагороду за 1936 р. призначено Наталені Королеві за творчість двох останніх років, другу – розділено між Богданом Ігорем Антоничем за “Книгу Лева” і Леонідом Масендзом (“Засів”) [223]. У 1937 р. переможцями конкурсу стали Наталена Королева, Юрій Косач, Галина Журба і Юрій Клен [222, с. 69].

Значний вплив на культурно-просвітню діяльність УКС справила постать А. Шептицького. Меценат українського мистецтва галицький митрополит постійно опікувався “Просвітою”, “Рідною Школою”, розвитком національної культури [185, с. 38–40]. Свідченням всенародної поваги стали масові заходи, присвячені 35-річчю митрополічної діяльності А. Шептицького і 70-річчя з дня народження. Як зазначав Г. Костельник: “Його ювілей цей наш загальний ювілей – ювілей цілого народу... Епоха Митрополита Андрея, в якій так знаменно з’єдналися віра і Церква, наука і культура, піде у мандрівку століть майбутньої історії українського народу й даватиме їм непожиту силу й запал” [226].

З метою посилення свого впливу на молодь УКС утворив 1 квітня 1937 р. на базі КАУМ молодіжне Товариство “Орли” КАУМ [6, арк. 2]. У статуті нової католицької структури наголошувалося: “Ціллю товариства є... згуртувати українську молодь під прапор Христа,

опікуватися нею від найраніших літ її життя та виховати її на засадах Христової науки як під релігійним і моральним оглядом на характерних, мужних та діяльних членів суспільности,... готових ширити Христову науку й християнські засади в усіх ділянках життя” [85, арк. 6]. До 1938 р. Головну Раду “Орли” КАУМ очолював А. Мельник, пізніше – редактор журналу “Українське Юнацтво” В. Глібовицький. У своїй діяльності товариство акцентувало увагу на фізичному вихованні молоді. У зв’язку з цим на терені Галичини появилися наметові табори, які користувалися значною популярністю серед молоді [75, арк.1,4,15]. На 1939 р. нараховувалося 189 гуртків товариства КАУМ “Орли”, що об’єднували 4 тис. 979 чол. [313, с. 118]. Особливо велика їх кількість спостерігалася у Бережанах (6), Кам’янці Струмиловій (10), Скалаті (8), Зборові (18) [94, арк. 9, 21, 26].

Отже, поляризований в межах різних ідейних течій український християнсько-суспільний рух Галичині в 30-х рр. ХХ ст. проводив помітну діяльність у національно-культурній сфері. Основні напрями цієї політики, попри гостре протистояння за суспільні впливи, сприяли значному поширенню моральних цінностей в краї, пропагували доцільність розвитку української культури взагалі та українських культурно-освітніх установ зокрема.

ВИСНОВКИ

Український християнсько-суспільний рух Галичини виник наприкінці XIX ст. в контексті структуризації політичного життя краю, прискореною польсько-українською угодою – “ новою ерою”. Його поява зумовлена виокремленням з поміркованого крила народовців національної релігійно-консервативної течії, що знайшла своє організаційне оформлення у створеному в 1896 р. Католицькому русько-народному союзі.

Ідеологічною основою християнсько-суспільного руху став галицький варіант консерватизму, який сформувався як альтернатива іншим ідейно-політичним течіям і, попри орієнтацію на загальне збереження традиційних духовно-культурних цінностей, захисту національного буття в його історичному, державному та родинному аспекті, обстоював ідею збереження українськості Галичини. На відміну від традиційного напрямку галицького консерватизму, що базувався на москвофільських та полонофільських настроях частини греко-католицького духовенства, поміркований консерватизм був представлений народно-демократичною (націонал-демократи) і християнсько-демократичною (християнські суспільники) гілками. Остання, гармонійно поєднувала цінності консервативного та християнсько-релігійного змісту. У цьому контексті галицький консерватизм визначав зміст основних суспільно-політичних і національно-культурних процесів Галичини досліджуваного періоду, наприкінці XIX – початку XX ст. органічно влився в палітру українських політичних партій і громадських організацій краю.

Ґрунтуючись на ідеях польсько-української угоди, австрофільства та західноєвропейського клерикалізму, християнські суспільники пропагували автономію Галичини в межах Австро-Угорщини. Разом з тим, вони виступали за проведення властями суспільно-господарсь-

ких реформ в дусі християнської етики та папських соціальних енциклік, збереження національно-культурних і релігійних прав галицьких українців.

Угодовство галицьких консерваторів, а також їх намагання зміцнити вплив греко-католицької церкви на громадське життя краю викликали негативну реакцію з боку інших українських партій, що мислили категоріями політичного суверенітету України та світського характеру національного руху. Більшість священників-українофілів теж не підтримала КРНС, оскільки принципово виступала проти розмежування національних сил і створення окремої клерикальної політичної партії.

Внаслідок цих обставин визначилася вузька соціальна база християнсько-суспільного руху в складі чисельно незначної угодовської частини інтелігенції та кліру. Займаючи праве крило українського політичного спектру, КРНС мав слабкий вплив на суспільно-політичне життя краю.

Разом з тим, КРНС та український християнсько-суспільний рух Галичини загалом не слід розглядати як виключно клерикальне явище. Він скоріше нагадував відгалуження західноєвропейського християнсько-демократичного руху, мав яскраво виражене національне спрямування.

Постійне ігнорування поляками умов “нової ери” зумовило на зламі XIX–XX ст. політичну еволюцію галицьких консерваторів, яка трансформувала їх угодовство в ідею взаємовигідного польсько-українського співробітництва та зблизила християнських суспільників з націонал-демократами. Залишившись, у зв’язку з цим, без підтримки властей на тлі опозиції національних сил, КРНС в 1907 р. припинив свою діяльність.

Невдалою була спроба інституалізації християнсько-суспільного руху на прикладі “Руської громади” (1901–1905 рр.). Вона залиша-

лася найслабшою структурою з-поміж усіх осередків християнсько-суспільного руху.

Посилення москвофільських і радикальних впливів на терені Галичини активізувало праве крило українського політикуму, яке напередодні парламентських виборів 1911 р. заснувало нову політичну структуру – Християнсько-суспільну партію. Зберігаючи ідейні засади КРНС та еволюційні тенденції галицьких консервативно-католицьких кіл поч. ХХ ст., ХСП, в силу вже названих причин, залишалася організаційно слабкою політичною силою, позбавленою реального впливу на суспільно-політичні процеси в краї. Завдяки цьому зросла залежність християнських суспільників від націонал-демократів, яка особливо проявилася у їхній тісній співпраці в політичному житті ЗУНР.

Характерною особливістю християнсько-суспільного руху 1920-1929 рр. стала проблема його консолідації. Встановлення польського окупаційного режиму в Галичині викликало об'єднавчий процес в українському таборі. Політика єдиного національного фронту основних політичних сил краю була запорукою успішної їх співпраці в Міжпартійній Раді, проведення бойкоту перепису населення 1921 р. та парламентських виборів 1922 р.

У нових політичних умовах християнські суспільники спочатку сподівалися вийти з-під впливу УНТП (колишньої НДП). З метою посилення власної політичної ролі галицькі консерватори в травні 1920 р. намагалися утворити Український християнський союз, який претендував за допомогою церкви об'єднати національний табір у боротьбі з окупаційним режимом. Опір властей, а також ідейні та організаційні розбіжності серед християнських суспільників, що виявилися під час дискусії про політичний чи аполітичний статус УХС, а також неоднакове ставлення до целібатного курсу Станіславського єпархіального керівництва перекреслили їхні консолідаційні наміри в рамках УХС.

У зв'язку з цим, малочисельні християнські суспільники, що були не в змозі виробити власну ідейно-політичну платформу, виступили беззастережним союзником трудовиків у всіх їхніх політичних акціях.

Криза українського суспільно-політичного руху, спричинена приєднанням Галичини до Польщі 15 березня 1923 р., викликала перегрупування політичних сил. У найбільш впливовій партії УНТП загострилася боротьба автономіської, незалежної та націоналістичної груп.

За даних обставин християнсько-суспільний рух диференціювався. Незначна частина галицьких клерикалів солідаризувалася з автономістичною групою УНТП. Натомість більшість християнських суспільників на чолі з лідером О. Барвінським підтримала трудовиків-незалежників.

Роз'єднаність українських клерикально-консервативних сил в контексті загального розмежування національного табору унеможливила їх спробу заснувати в травні 1923 р. Християнсько-народну партію. У результаті ідейної та організаційної кризи християнсько-суспільного руху ХСП в серпні 1924 р. припинила свою діяльність.

Політична ситуація середини 20-х рр. ХХ ст., що супроводжувалася радикалізацією суспільних настроїв, зростанням радянського та націоналізму, створила сприятливі умови для посилення діяльності християнських суспільників. Однак роз'єднаність галицьких клерикалів, що склалася у першій половині 20-х рр., суттєво загострила конфліктний характер їхніх взаємин. Зовнішнім виявом конфлікту стала обрядова дискусія, в центрі якої була проблема celibату. Під її впливом розкол християнських суспільників за політичною орієнтацією на самостійників і автономістів поглибився їхніми відмінностями релігійно-обрядового характеру. Оформлення в 1925 р. орієнтальної (візантійської) і окцидентальної (латинської) течій було логічним завершенням ідейної поляризації клерикально-консервативного табору.

Захищаючи східну обрядовість в греко-католицькій церкві, орієнталісти виступали за об'єднання всіх українців у соборній незалежній державі, відкидали ймовірність справедливого польсько-українського співробітництва. Цю християнсько-суспільну течію очолив вчений-богослов Г. Костельник. Свою підтримку орієнталізму продемонстрував широкий загаль громадськості та кліру разом з митрополитом А. Шептицьким. Закликаючи до консолідації українського табору, орієнталісти узалежнили свою участь в громадсько-політичному житті краю від дотримання національним рухом принципів християнської моралі. Через це вони не створили власної політичної організації, виступали на боці провідної та релігійно-толерантної партії краю – УНДО.

Клерикали-окциденталісти, очолювані єпископом Г. Хомишиним і священником Т. Галущинським – навпаки – сприймали східний обряд “чисто синодально російським”, намагалися провести латинізаційну реформу греко-католицької церкви та запровадити celibat духовенства. Не відкидаючи існування в майбутньому соборної незалежної Української держави, вони виступали за автономію Галичини, надану властями взамін за лояльний до Польщі курс, що отримав назву “реальна політика”.

Політичне угодовство окциденталістів, попри його взаємовигідну як для поляків так і українців основу, а також релігійно-обрядова орієнтація хомишинців зумовили їх слабкий вплив у краї. Створена в 1925 р. клерикалами-реформаторами аполітична Українська християнська організація, не дивлячись на її антикомуністичну спрямованість та негачію колонізаторської політики властей, мала чисельні місцеві осередки лише у Станіславському і тільки частково у Львівському та Тернопільському воєводствах.

Відмова УНДО під час парламентських виборів 1928 р. стати на ґрунт “реальної політики” та його співпраця з УСРП до крайності загострили стосунки окциденталістів з націонал-демократами. Ідейно-

політичні розходження з гетьманцями, що базувалися на відмінностях у ставленні до Польщі та ролі греко-католицизму в релігійному житті українців позбавили клерикалів-хомишинців останнього союзника. У зв'язку з цим представники окцидентальної течії розпочали підготовку щодо створення міцної католицької партії.

Таким чином політична та релігійно-обрядова поляризація клерикально-консервативного табору, спричинивши їх згуртування в орієнтальних та окцидентальних течіях, унеможливила загальну консолідацію українського християнсько-суспільного руху протягом 20-х рр. ХХ ст.

Загалом у міжвоєнний період окцидентальне крило християнсько-суспільного руху репрезентувало клерикальний, а орієнтальне – християнсько-демократичний напрям галицького консерватизму.

Основний зміст християнсько-суспільного руху 1930-х рр. становили активізація діяльності двох клерикально-консервативних течій і завершення їх ідейної та організаційно-політичної структуризації. Польський пацифікаційний наступ у Галичині, а також винищення українства в Наддніпрянщині викликали зміну політичних концепцій. На тлі різкого поправління суспільних настроїв і занепаду радянофільства відбулося зміцнення політичних позицій християнських суспільників. Підтвердженням цьому стало утворення клерикалами-окциденталістами 24 вересня 1930 р. Української католицької народної партії (з травня 1932 р. – Українська народна обнова) та заснування в орієнтальних колах 1 січня 1931 р. Українського католицького союзу.

Незважаючи на спільну антикомуністичну спрямованість та намагання зміцнити роль греко-католицької церкви у краї, обидва католицькі консервативні об'єднання різнилися відмінними політичними платформами, релігійно-обрядовою специфікою, структурною побудовою та впливом на маси.

УКНП (УНО), що була незадоволена критикою як польською так і українською стороною постулатів “реальної політики” та остерігалася виборчого компромісу між УНДО, УСРП і УСДП, репрезентувала угодовський напрям в українській політичній думці 1930-х рр., виступала за реалізацію польсько-українського порозуміння шляхом запровадження національно-територіальної автономії всіх українських земель в межах Польщі. В якості політичної партії вона брала активну участь у політичному житті краю. На ґрунті поборювання радянофільства та захисту нації УКНП (УНО) солідаризувалася з іншими українськими партіями в організації Всеукраїнського Національного Конгресу та Всеукраїнської Національної Ради. Разом з тим, використання нею трибуни передконгресових нарад для пропаганди своїх програмних засад та захисту окциденталізму стало одним із чинників поразки консолідаційного руху в українському таборі.

Апогеєм політичної діяльності УНО стала її участь у парламентських виборах 1935 р., що проходили в руслі нормалізації польсько-українських стосунків. Незважаючи на створення разом з угодовською групою УНДО Української парламентарної репрезентації, католицька партія не зуміла реалізувати ідею автономії Галичини. Не вдала спроба нормалізувати взаємини обох народів, в першу чергу з вини польських властей, попри падіння авторитету угодовців, спричинила кризову ситуацію в керівництві УНО. Її розв’язання, що супроводжувалося втратою власного парламентського представництва, призупинило активну політичну діяльність клерикальної партії.

Угодовські та окцидентальні акценти в програмних засадах УКНП (УНО) обумовили регіональний характер її впливу в Галичині, перш за все у Станіславському воєводстві, де клерикали-хомишинці традиційно мали міцні позиції. Водночас проти неї виступили як український політикум (крім угодовської групи УНДО), так і широкий загал громадськості краю.

Опозиція до УКНП (УНО) з боку національного табору визначила специфіку культурно-освітньої політики клерикальної партії, виявом якої можна вважати бойкот тих українських культурних установ, де її вплив був мінімальним та заснування власних католицьких читалень “Скала”.

На противагу УКНП (УНО) УКС ставив собі за мету консолідацію всіх верств українського суспільства на національно-християнських (не тільки греко-католицьких) засадах для побудови власної державності. Тому ця аполітична за своїм статусом католицька організація діяла як надпартійна структура, тісно взаємодіяла з УНДО, шукала порозуміння з іншими політичними силами українського табору. Зокрема УКС, попри спільне з клерикалами-хомишинцями несприйняття ідеології та практики інтегрального націоналізму, намагався впливати на ОУН з метою викорінення екстремізму з лав її прихильників та створення сприятливих умов для співпраці, сприймав християнський націоналізм важливим консолідаційним чинником.

У ставленні до Польщі католицька організація відстоювала політику поміркованої опозиції. Підтримка нею нормалізації носила тимчасовий характер. Відмова польської влади стати на ґрунт конструктивного співробітництва обох народів зумовила швидкий перехід УКС у табір противників угоди.

Така політика католицької організації у поєднанні з орієнтальною та культурно-освітньою діяльністю обумовила її масовість та підтримку в краї. Свідченням цьому були широко розгалужена мережа місцевих осередків УКС, а також організовані ним структури – Католицька асоціація української молоді, “Орли” КАУМ, свято Українська Молодь Христові тощо. Разом з тим обмеження властями діяльності УКС Львівською архієпархією визначило локальний характер католицької організації, применшило її впливовість.

У цілому християнсько-суспільний рух Галичини, не зважаючи на внутрішню поляризацію відіграв помітну роль у суспільно-політичному житті краю. Різні християнсько-суспільні течії справили помітний вплив на розвиток української політичної думки, виступивши – з одного боку – репрезентантами ідеї автономії Галичини та – з другого – національної консолідації з метою побудови незалежної соборної Української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

І. Архівні матеріали

Центральний державний архів громадських об'єднань України (м.Київ)

1.Ф. 6 (Центральний Комітет КПЗУ (1917–1936 рр.)), оп. 1, спр. 168 (Протоколи засідань ЦК УНДО (Українське Національно-Демократичне Об'єднання), циркуляри, отчеты и др. материалы о деятельности УНДО (20 окт. 1925 – 14 дек. 1926)), 305 арк.

2.Ф. 6, оп. 1 спр. 192 (Материалы о создании Украинской христианской организации (нач. 30 ноября 1925)), 12 арк.

3. Ф. 6, оп. 1, спр. 265 (Протоколы заседания Центрального Комитета УНДО, статьи, переписка и др. материалы о деятельности буржуазно-националистической партии УНДО (Українське національно-демократичне об'єднання) (май 1926 – 22 марта 1931)), 96 арк.

4. Ф. 6, оп. 1, спр. 278 (Докладные записки о развитии гетьманского движения в Галиции (1926)), 15 арк.

Центральний державний історичний архів України у Львові

5. Ф. 165 (Крайовий комітет м. Львів), оп. 1, спр. 42 (Дело о деятельности правления национального института им. Оссолинских в гор. Львове, т. 32), 62 арк.

6. Ф. 201 (Греко-католицька митрополича консисторія (м. Львів)), оп. 4 б, спр. 2779 (Организационный статут “Орли” (Католическая ассоциация украинской молодежи)), б / д., 4 арк.

7. Ф. 201, оп. 4, спр. 4034 (Сообщение Митрополита Шептицького и Инициативного комитета об сновании “Украинского католического союза”, 1930), 2 арк.

8. Ф. 309 (Наукове товариство ім. Т. Шевченка, м. Львів (1873–1939рр.)), оп. 1, спр. 2572 (Протокол засідань членів Товариства “Український християнський союз” від 19 травня 1921), 5 арк.

9. Ф. 309, оп. 1, спр. 2573 (Протокол засідань членів комітету УХО від 4 серпня 1925 р.), 4 арк.

10. Ф. 309, оп. 2, спр. 170 (Статут політичного товариства “Католицький русько-народний союз” у Львові, 2 листопада 1896), 4 арк.

11. 309, оп. 2, спр. 172, (Статут політичного товариства “Руська громада”, 1901 р.), 4 арк.

12. Ф. 344 (Українське національно-демократичне об’єднання), оп. 1, спр. 555 (Інтерпеляції, скарги, повідомлення про становище греко-католицької церкви, 1917–1938), 79 арк.

13. Ф. 358. (Шептицький Андрей-Олександр, граф, митрополит греко-католицької церкви), оп. 1, спр. 36 (Книги “Жонатий клир а безженство клиру”, “Целибат а права натури”, подаровані авторами Шептицькому), 195 арк.

14. Ф. 358, оп. 1, спр. 42 (Матеріали діяльності УХО (протоколи, звіти), якими користувався А. Шептицький, 4 серпня 1925 – 25 вересня 1929), 63 арк.

15. Ф. 358, оп. 1, Спр. 110 (Листи УНДО, УЦК та інших українських політичних організацій у Львові, Галичині, Польщі про надіслання програм з їх діяльності, надання грошової допомоги і інших питань, 1917 – 1938), 91 арк.

16. Ф. 358, оп. 1, спр. 163 (Листи Хомишина, Т. 1, 9 лютого 1907 – 30 грудня 1930), 235 арк.

17. Ф. 359 (Назарук Осип Тадейович (1883–1940) – адвокат, письменник, громадський і політичний діяч), оп. 1, спр. 18 (Записна книжка, 1922), 26 арк.
18. Ф. 359, оп. 1, спр. 109 (“Монархія, яке її значіння для українців”, б/д), 8 арк.
19. Ф. 359, оп. 1, спр. 120 (“УНДО й УНДО на тлі волинської справи” (Коротка історія УНДО й сучасність, 1936)), 29 арк.
20. Ф. 359, оп. 1, спр. 192 (Лист до організаційного суду Української Народної Обнови (УНО) в м. Станіславі з приводу інтерв’ю тижневика “Неділя” з послом Волянським І., 1936), 7 арк.
21. Ф. 359, оп. 1, спр. 197 (Листи до Галущинського Т., 1929–1938), 95 арк.
22. Ф. 359, оп. 1, спр. 201 (Листи до кореспондентів з прізвищами на букву “Л”(1927–1939)), 34 арк.
23. Ф. 359, оп. 1, спр. 208 (Листи до Хомишина, Т. І, 1929–1939), 183 арк.
24. Ф. 359, оп. 1, спр. 209 (Листи до Хомишина, Т. ІІ, 1929–1939), 207 арк.
25. Ф. 359, оп. 1, спр. 233 (Листи Галущинського Т., 1927–1939), 192 арк.
26. Ф. 359, оп. 1, спр. 266 (Листи Кошіля Т, 1932–1937), 13 арк.
27. Ф. 359, оп. 1, спр. 370 (Матеріали про діяльність ЗУНР (1918–1922)), 253 арк.
28. Ф. 359, оп. 1, спр. 373 (Статут, бюлетені та ін. документи про діяльність Гетьманської Управи об’єднаних хліборобських та інших класових організацій. Т. 1, 1920–1937), 125 арк.

29. Ф. 359, оп. 1, спр. 380 (Статут, резолюції, листи та ін. документи про діяльність партії УНО, 1930–1936), 134 арк.

30. Ф. 359, оп. 1, спр. 381 (Матеріали про діяльність Комісії і Комітету по підготовці і скликання ВНК (Протоколи, інформації, циркуляр та інші документи, які належали Назаруку, 24 вересня 1934 – 22 березня 1937)), 299 арк.

31. Ф. 359, оп. 1, спр. 397 (Звіт, протоколи, листування та інші документи про діяльність УХО у Львові. Лист Назарука О. до управи УХО, 1925–1928), 25 арк.

32. Ф. 362 (Кирило Студинський), оп. 1, спр. 29 (Меморіал, звіти, листи та ін. документи про полонізацію і переслідування польською владою українського населення Галичини 1909–1936 рр.), 147 арк.

33. Ф. 406. (Редакція української газети “Нова Зоря”, м. Львів), оп. 1, спр. 16 (Протокол зізнання Камінського, учасника нападу на редакцію газети О. Назарука, 1937), 5 арк.

34. Ф. 406, оп. 1, спр. 22 (Листи передплатників газети з критикою діяльності УХО і “Нової Зорі”, 1928–1939), 22 арк.

35. Ф. 408. (Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів), оп. 1, спр. 319 (Статут, протокол зборів, листування та ін. документи про заснування та діяльність товариства “Християнсько-суспільний союз”, 1911–1912), 62 арк.

36. Ф. 451 (Греко-католицька Богословська академія (1783–1945 рр.)), оп. 2, спр. 169 (Листування УКС в м. Львові з Греко-католицьким митрополичим ординаріатом про асигнування грошей на видавництво газет “Мета”, “Неділя”, 1931–1932), 10 арк.

37. Ф. 462 (Український горожанський комітет. Комітет допомоги українському населенню (1918–1939 рр.)), оп. 1, спр. 223 (Протоколи, резолюції, тематика доповідей та інші документи про наради

міжпартійних з'їздів представників трудової, радикальної, християнсько-суспільної партій та українських організацій і товариств у Львові, 1921), 28 арк.

38. Ф. 462, оп. 1, спр. 259 (Стаття невстановленого автора про діяльність греко-католицької церкви у Східній Галичині з початку I світової війни, 1922), 31 арк.

39. Ф. 581 (Колекція документів про діяльність урядів і армій УНР та ЗУНР (1914–1939 рр.)), оп. 1, спр. 107 (Резолюції з'їзду Народно-трудової партії, зборів і головної управи та загальних зборів представників українських партій у Львові, 1921, 1923–1924), 8 арк.

40. Ф. 581, оп. 1, спр. 112 (Протоколи засідань Української Народної Ради та Міжпартійної Ради у Львові з протестом з рішенням Послів в Парижі, 1923), 19 арк.

41. Ф. 818 (Вахнянин Анатоль (1841–1908), композитор, письменник, педагог, громадський діяч), оп. 1, спр. 13 (Резолюції, звернення, українські, польські газети та інші документи, зв'язані з діяльністю Вахнянина А. як депутата Галицького сейму, 1897–1917), 130 арк.

Державний архів Івано-Франківської області

42. Ф. 2, оп. 1, спр. 1 (Отчеты Львовского воеводского управления о деятельности политических партий и состоянии безопасности на территории Львовского воеводства за ноябрь месяц 1921 г, 24 декабря 1921 г.), 10 арк.

43. Ф. 2. (Станіславське воеводське управління (1920–1939)), оп. 1, спр. 3 (Циркуляр Министерства внутренних дел о порядке сообщения между Советским Союзом и Польшей, 7 ноября 1921 г.), 22 арк.

44. Ф. 2, оп. 1, спр. 15 (Отчеты Станиславского воеводского управления и поветовых староств о деятельности политических партий и состоянии безопасности в Станиславском воеводстве за 4-й квартал 1921 г., 25 сентября 1921 г. – 13 октября 1921 г.), 50 арк.

45. Ф. 2, оп. 1, спр. 18 (Отчет Тарнопольского воеводского управления о деятельности политических партий и состоянии безопасности на территории Тарнопольского воеводства за сентябрь и ноябрь месяцы 1921 г., 28 октября 1921 г. – 24 декабря 1921 г.), 19 арк.

46. Ф. 2, оп. 1, спр. 29 (Донесение Львовской дирекции полиции о работе съезда Украинской народно-демократической / трудовой / партии, состоявшегося 3 июня 1921 г. во Львове, 24 августа 1921 г. – 18 октября 1921 г.), 6 арк.

47. Ф. 2, оп. 1, спр. 41 (Переписка с полицейскими и административными органами о деятельности националистических организаций в поветах Станиславского воеводства, 16 сентября 1921 г. – 7 октября 1922 г.), 111 арк.

48. Ф. 2, оп. 1, спр. 66 (Месячные отчеты Львовского воеводства о состоянии безопасности, забастовочном движении, безработицы, уголовной преступности и о деятельности коммунистических партий и организаций на территории Львовского воеводства, 23 января 1922 г. – 20 декабря 1922 г.), 94 арк.

49. Ф. 2, оп. 1, спр. 72 (Информация Министерства внутренних дел о деятельности политических партий, о количестве безработных и забастовочном движении в Польше за январь 1922 года, 29 января 1922 г. – 13 января 1922 г.), 37 арк.

50. Ф. 2, оп. 1, спр. 139 (Квартальные отчеты Тарнопольского воеводского управления о деятельности политических партий, профессиональных союзов и забастовочном движении на территории воеводства, 17 февраля 1923 г. – 12 ноября 1923 г.), 192 арк.

51. Ф. 2, оп. 1, спр. 143 (Месячные отчеты Львовского воеводского управления о деятельности политических партий, профессиональных союзов и забастовочном движении на территории Львовского воеводства, 24 января 1923 г. – 8 октября 1923 г.), 116 арк.

52. Ф. 2, оп. 1, спр. 147 (Месячные отчеты информационного отдела Станиславского воеводства о деятельности политических партий, профсоюзов и забастовочном движении Станиславского воеводства май – декабрь месяцы 1923, 4 июня 1923 г. – 29 января 1924 г.), 174 арк.

53. Ф. 2, оп. 1, спр. 148 (Месячный отчет информационного отдела Станиславского воеводского управления о деятельности политических партий, 1 марта 1923 – 16 января 1924 г.), 28 арк.

54. Ф. 2, оп. 1, спр. 180 (Переписка с поветовыми старостами об отношении греко-католического духовенства к существующей власти, 23 февраля 1923 г. – 28 июня 1924 г.), 115 арк.

55. Ф. 2, оп. 1, спр. 181 (Переписка с поветовыми старостами о раследовании факта преследования греко-католического духовенства местными властями, 13 февраля 1923 г. – 9 августа 1923 г.), 73 арк.

56. Ф. 2, оп. 1, спр. 204 (Отчеты Тарнопольского воеводского управления о деятельности политических партий, профессиональных союзов и забастовочном движении в Тарнопольском воеводстве за декабрь месяц 1923 г. и январь 1924 г., 14 января 1924 г. – 13 февраля 1924 г.), 62 арк.

57. Ф. 2, оп. 1, спр. 259 (Месячные отчеты поветовых староств о политической обстановке в поветах за апрель-май 1925, 18 февраля 1925 г. – 11 апреля 1925 г.), 308 арк.

58. Ф. 2, оп. 1, спр. 369 (Переписка с поветовыми старостами о проводимой агитации греко-католическим духовенством и украинским педагогическим товариществом с целью введения преподавания

в начальних школах на українском языке, 16 декабря 1925 г. – 25 декабря 1927 г.), 119 арк.

59. Ф. 2, оп. 1, спр. 372 (Переписка с поветовыми старостами о создании греко-католическим духовенством “Организации греко-католического духовенства Галиции”, 8 октября 1925 г. – 27 марта 1926 г.), 64 арк.

60. Ф. 2, оп. 1, спр. 373 (Переписка с поветовыми старостами о представлении сведений об организации в поветах отделений “Украинской христианской организации”(УХО), 3 октября 1925 г. – 15 ноября 1926 г.), 73 арк.

61. Ф. 2, оп. 1, спр. 410 (Месячные отчеты Львовского воеводского управления о политической обстановке в Львовском воеводстве за апрель – ноябрь месяцы 1926 года, 26 мая 1926 г. – 21 декабря 1926 г.), 141 арк.

62. Ф. 2, оп. 1, спр. 417 (Месячные отчеты поветовых старост о политической обстановке в Станиславском воеводстве за август – сентябрь 1926 г., 2 августа 1926 г. – февраль 1926 г.), 264 арк.

63. Ф. 2, оп. 1, спр. 637 (Переписка с поветовыми старостами и органами полиции о деятельности “Украинского национально-демократического объединения” на территории Станиславского воеводства, 3 января 1928 г. – 22 декабря 1928 г.), 43 арк.

64. Ф. 2, оп. 1, спр. 700 (Воззвание епископа Станиславской епархии к греко-католическому духовенству, 10 января 1929 г. – 10 января 1929 г.), 5 арк.

65. Ф. 2, оп. 1, спр. 733 (Листування з повітовими старостами про діяльність греко-католицького духовенства, 9 вересня 1929 – 23 березня 1931, 209 арк.

66. Ф. 2, оп. 1, спр. 899 (Листування з повітовими старостами про організацію у Станіславським воеводстві Української Католицької

Народної партії, програма цієї партії, 24 лютого 1932 – 3 січня 1933), 11 арк.

67. Ф. 2, оп. 1, спр. 2115 (Политическая монография Станиславского повета Станиславского воеводства, январь 1936 г.), 76 арк.

68. Ф. 68. (Управління державної поліції Станіславського округу, м. Станіслав (1921–1939 рр.)), оп. 2, спр. 52 (Месячный отчет следственного управления госполиции X-го Станиславского округа о деятельности политпартий, профсоюзов, забастовочного движения и преступности на территории воеводства за сентябрь 1923 г 8 октября 1923 г.), 33 арк.

69. Ф. 69 (Станіславське повітове управління державної поліції (1921–1939 рр.)), оп. 1, спр. 3 (Копии приказов и выписки из приказов Главного управления государственной полиции по дисциплинарным вопросам, 27 января 1922 г. – 24 августа 1925 г.), 3 арк.

70. Ф. 69, оп. 1, спр. 29 (Циркулярные распоряжения и инструкции следственного управления Станиславского воеводского управления государственной полиции по вопросам следственной службы в органах полиции, 19 января 1928 г. – 17 июня 1931 г.), 113 арк.

71. Ф. 69, оп. 1, спр. 234 (Переписка с органами полиции Станиславского повета о деятельности украинских националистов в период избирательной кампании в Станиславском повете, 24 августа 1933 г. – 5 августа 1935 г.), 447 арк.

72. Ф. 69, оп. 1, спр. 478 (Переписка со Станиславским поветовым староством о наличии и деятельности профсоюза лесных и сельскохозяйственных рабочих “Сейба” в Станиславском повете, 26 августа 1935 г. – 26 сеньтября 1936 г.), 120 арк.

73. Ф. 69, оп. 1, спр. 592 (Информации о деятельности украинской организации “Українська народна обнова” в Станиславове, 19 марта 1936 – 17 июня 1937), 10 арк.

74. Ф. 69, оп. 1, спр. 730 (Информации постерунков госполиции Станиславского повета о деятельности украинского товарищества “Скала” в повете, 8 февраля 1937 г. – 31 декабря 1938 г.), 50 арк.

75. Ф. 69, оп. 1, спр. 793 (Донесение поветовых староств о деятельности украинской крестьянской партии (УСРП) на территории воеводства, 14 января 1931 г. – 28 декабря 1931 г.), 54 арк.

76. Ф. 69, оп. 1, спр. 859 (Информация секретных осведомителей о деятельности УНО в Станиславском повете, 23 апреля 1938 г. – 18 октября 1939 г.), 8 арк.

77. Ф. 69, оп. 1, спр. 983 (Листи обліку членів “Скала” в Станіславському повіті, 1935 – 1936), 10 арк.

78. Ф. 226 (Прокуратура окружного суда м. Станіслав (1922–1939 рр.)), оп. 1, спр. 417 (Месячные отчеты Станиславского воеводского управления о политической обстановке за 1 квартал 1935 г., 29 января 1935 г. – 14 ноября 1935 г.), 196 арк.

79. Ф. 226, оп. 1, спр. 578 (Месячные отчеты Станиславского воеводского управления о политической обстановке за 2 квартал 1937 г., 1 апреля 1937 г. – 30 июля 1937 г.), 123 арк.

Державний архів Львівської області

80. Ф. 1 (Львівське воєводське управління (1921–1939 рр.)), оп. 52, спр. 11 (Наблюдательные дела за деятельностью греко-католического епископа в Перемышле Коциловского, 10 декабря 1921 – 4 декабря 1924), 182 арк.

81. Ф. 1, оп. 52, спр. 55 (Донесение поветовых староств и уведомления министерства общественного вероисповедания и просвещения о деятельности греко-католического духовенства во

время предвыборной кампании в 1926 г., 15 сентября 1926 – 30 марта 1927), 14 арк.

82. Ф. 1, оп. 52, спр. 552 (Донесение поветовых староств и уведомления министерства общественного вероисповедания и просвещения о дьятельности греко-католического духовенства во время предвыборной кампании в 1926 г., 15 сентября 1926 – 30 марта 1927), 14 арк.

83. Ф. 7 (Львівське повітове староство (1919–1939 рр.)), оп. 1, спр. 593 (Жалобы греко-католических священников воеводскому управлению за привлечение к судебной ответственности административными органами за составление метрических справок на украинском языке), 72 арк.

84. Ф. 110 (Львівське міське староство), оп. 1, спр. 112 (Справа про реєстрацію єврейського благодійного товариства дружин різників у Львові, 24 березня 1933 – 11 березня 1939), 19 арк.

85. Ф. 110, оп. 1, спр. 793 (КАУМ “Орлы” во Львове, 1937 – 1938), 24 арк.

86. Ф. 110, оп. 1, спр. 861 (Наблюдательные дела за Генеральным греко-католическом институтом во Львове, 19 апреля 1934 – июль 1934), 15 арк.

87. Ф. 110, оп. 1, спр. 1110 (Наблюдательные дела за УКО, 27 октября 1929 – 5 октября 1930), 12 арк.

88. Ф. 110, оп. 1, спр. 1117 (Наблюдательные дела за УНО, 20 апреля 1931 – 23 ноября 1933), 12 арк.

89. Ф. 271 (Дирекція поліції у Львові (1918–1928 рр.)), оп. 1, спр. 301 (Донесення Міністерству внутрішніх справ і переписка із Львівським міським управлінням державної поліції про організацію і діяльність Української християнської народної партії у Львові, 27 квітня 1923 – 11 травня 1923), 5 арк.

90. Ф. 271, оп. 1, спр. 389, оп. 1 (Донесення Міністерству внутрішніх справ і переписка із Львівським міським управлінням державної поліції про організацію і діяльність Української християнської народної партії у Львові, 27 квітня 1923 – 11 травня 1923), 5 арк.

Державний архів Тернопільської області

91. Ф. 231 (Тернопільське воєводське управління), оп. 1, спр. 575 (Информация поветовых староств и органов полиции о деятельности Украинской Христианской Организации на территории Тернопольского воеводства, (11.09. – 20.12.1926 р.)), 33 арк.

92. Ф. 231, оп. 1, спр. 1575 спр. 1575 (Копии воззваний Украинского Католического Союза во Львове призывающих к организации таких обществ на территории Тернопольского воеводства 4 марта 1931 – 9 апреля 1931 г.), 8 арк.

93. Ф. 231, оп. 1, спр. 2900 (Информации Тернопольского и Львовских воеводских управлений об отчетно-выборных собраниях украинских католических союзов 16 января 1936 г.), 3 арк.

94. Ф. 231, оп. 1, спр. 3463 (Информации поветовых старост и органов полиции об организационном собрании украинского националистического общества “Орлы” 1938–1939 гг.), 39 арк.

95. Ф. 275 (Тернопільський комісаріат поліції), оп. 1, спр. 266 (Розпорядження повітової команди поліції про підтвердження достовірності відомостей про відкриття у Станіславі конгресу Української народної партії та про створення Української Християнської організації, 22 січня 1926 р.) 3 арк.

II. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів

96. Ф. 11 (Барвінські), спр. 1803 / п. 113 (Маковей Осип. Листи до Барвінського Олександра Григоровича, 1911–1922), 39 арк.

97. Ф. 11, спр. 2242/п. 137 (Романчук Юліан. Листи до Барвінського Олександра Григоровича, 1875–1926), 52 арк.

98. Ф. 11, спр. 2484/п. 149 (Студинський Кирило. Листи до Барвінського Олександра Григоровича, 1906 – 1913), 80 арк.

99. Ф. 11, спр. 4371 / п. 287 (Барвінський Олександр Григорович. “Програма християнських українських народовців” – проект, 1923), 10 арк.

100. Ф. 11, спр. 4416 /п. 290 (Барвінський О. Г. Лист до Шептицького Ан. [1923]), 1 арк.

101. Ф. 11, спр. 5159 / п. 324 (Християнсько-Суспільний Союз у Львові. Поазбучний список членів), 80 арк.

102. Ф. 11, спр. 5292 /п. 329 (Плав’юк Іван, священник. Листи до редакції “Руслана”, 1909–1913), 19 арк.

III. Опубліковані документи і матеріали

103. Боротьба за возз’єднання Західної України з УРСР. 1917–1939. Збірник документів та матеріалів. – К., 1979. – 558 с.

104. Книш З. З таємних документів польської окупації Західної України. – Торонто, 1983. – 288 с.

105. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність: Документи і матеріали 1899–1944. Том II: Церква і суспільні питання. Кн. 2: Листування. – Львів: Місіонер, 1999. – С. 571–1096.

106. Українська націонал-демократія 1918–1929. Документи і матеріали. Т. 2 / Упорядник М. Кугутяк. – Київ – Івано-Франківськ, 2004. – 704 с.

107. Правда про унію. Документи і матеріали. – Львів, 1981. – 447 с.

108. Листування В. Липинського / ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – К.: Смолоскип, 2003. – Т.1. – 960 с.

109. Шептицький Андрей. Пастирські послання 1899–1914.– Львів: Вид-во “Артос”, 2007. – Т. 1. – L+1014 с.

110. Шептицький Андрей Пастирські послання 1905–1944. Т.4:спільні пастирські послання. – Львів: Видавництво “Артос”, 2013. – XIV+1194с.

IV. Мемуарна література

111. Барвінський О. Спомини з мого життя. Т.1 / О. Барвінський / упор. А. Шацька, О. Федорук; ред. А. Винар, І. Гирич. – К.: Смолоскип, 2004. – 526 с.

112. Войнаровський Т. Низка споминів з мого життя / Т. Войнаровський // Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1961. – С. 15–75.

113. Галущинський Т. Мої спомини про Томашівського / Т. Галущинський // С. Томашівський. Історик, політик, публіцист. – Львів, 1931. – 79 с.

114. Кедрин І. Життя – Події – Люди. Спомини і коментарі / І. Кедрин. – Нью-Йорк, 1976. – 724 с.

115. Кедрин І. У межах зацікавлення / І. Кедрин. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1986. – 527 с.

116. Макух С. На народній службі / Іван Макух. – Дітройт, 1958. – 565 с.

117. Мельничук П. Владика Г.Хомишин патріот – місіонер – мученик / П. Мельничук. – Рим – Філядельфія, 1979. – 367 с.

- У. Програмні документи і матеріали християнсько-суспільного руху, праці клерикальних та політичних діячів досліджуваного періоду*
118. Барвінський О. В обороні правди і чести / О. Барвінський // Руслан. – 1911. – Ч.209–211. – 20–23 вересня.
119. Барвінський О. Образець священничого подружжя / О. Барвінський // Український голос. – 1924. – Ч. 37. – 11 вересня.
120. Барвінський О. Страх перед клерикальною партією / О. Барвінський // Руслан. – 1911. – Ч.106. – 16 травня.
121. В обороні прав нашої Греко-католицької церкви. – Львів, 1929. – 15 с.
122. Вь заштиту женатого духовенства. – Львов, 1925. – 27 с.
123. Довірочні збори членів “Християнсько-суспільного Союзу” у Львові 26 грудня 1911 р. – Львів, 1911. – 31 с.
124. Довірочні збори членів “Християнсько-суспільного Союзу” у Львові 26 грудня 1912 р. – Львів, 1912. – 48 с.
125. До Руського народа. – Львів, 1913. – 15 с.
126. Єпископ Гр. Хомишин як “спаситель” народу. Лист Пресвитера до Єпископа. – Львів, 1933.
127. Жонатий клир а безженство клиру. – Станіслав, 1924. – 24 с.
128. Загайкевич В. Одною лавою – спільним фронтом / В. Загайкевич. – Львів –Перемишль, 1928. – 25 с.
129. Загальні збори Християнсько-суспільного Союзу у Львові // Руслан. – 1914. – Ч.25 – 4. лютого.
130. Заява Преосвященного Г. Хомишина, Єпископа Станіславського // Нова Зоря. – 1936. – Ч.20. – 15 березня.
131. Збірна заява безженного клиру // Нова Зоря. – 1929. – Ч.72. – 3 жовтня.

132. Католицька народна партія. Програмова заява. – Львів, 1930. – 2 с.

133. Костельник Г., Лаба В. *Respise finem*. З приводу замірів впровадження обов'язкового целібату в нашому духовенстві / Г. Костельник, В. Лаба // *Нива*. – 1924. – Ч.4. – Квітень. – С.110-128.

134. Левицький И.Е. Александр Барвинский в истории культурного движения русского народа на Прикарпатье / И. Е. Левицький. – Львов, 1901. – 72 с.

135. Левицький К. Великий зрив. (До історії Української державності від березня до листопада 1918 р. На підставі споминів та документів) / Кость Левицький. – Львів, 1931. – 152 с.

136. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918 / Кость Левицький. – Львів, 1928. – 500 с.

137. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів / Кость Левицький. – Львів, 1926. – 738 с.

138. Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907–1914. Ч. 1 / Кость Левицький. – Львів : Діло, 1936. – 139 с.

139. Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907–1914. Ч. 2 / Кость Левицький. – Львів : Діло, 1937. – 108 с.

140. Липинський В. Листи до братів-хліборобів / В. Липинський. – Відень, 1926. – 580 с.

141. Липинський В. “Нова Зоря” і ідеологія гетьманців / В. Липинський // *Діло*. – 1929. – Ч. 159. – 20 липня.

142. Липинський В. Твори. Архів. Студії / В. Липинський.– Філадельфія, 1976. – Т.7. – 530 с.
143. Лозинський М. Галичина в 1918–1929 рр. / М. Лозинський. – Відень, 1922. – 22 с.
144. Мартинюк П. Неподільне серце священника в службі Бога і Церкви / П. Мартинюк. – Жовква, 1935. – 396 с.
145. Митрополит Андрей. Христос раждається! Славить його // Мета. – 1937. – Ч.1. – 7 січня.
146. Митрополит Андрей Шептицький. Твори. – Орега – Рим, 1983. – 548 с.
147. Митрополит Андрей Шептицький. Як будувати Рідну хату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ugcc.sebastopol.ua/sheptycky1.html>.
148. Митрополит Кир Андрей. До українського народу // Мета. – 1931. – Ч.1. – 15 березня.
149. Назарук О. В'ячеслав Липинський – відновитель державної ідеології України і монархізм український і французький / О. Назарук. – Чікаго, 1926. – 32 с.
150. Назарук О. Греко-католицька церква і українська ліберальна інтелігенція / О. Назарук. – Львів: Нова Зоря, 1929. – 148 с.
151. Назарук О. До історії революційного часу на Україні. Українські політичні партії, їх союзи і теорії / О. Назарук. – Вінніпег, 1924. – 19 с.
152. Назарук О. Значіння ідеології на тлі найновішої української політики / О. Назарук // Нова Зоря. – 1937. – Ч.85. – 4 листопада.
153. Назарук О. Значіння партій. Про різницю між партійністю і партійництвом / О. Назарук. – Львів, 1939. – 82 с.

154. Назарук О. Ідеологічні основи Української католицької народної партії / О. Назарук. – Львів, 1931. – 64 с.

155. Назарук О. По перших виборах: На підставі загального рівного права голосування: Огляд сил і тактика українських партій / О. Назарук. – Львів, 1907. – 73 с.

156. Назарук О. Про політичні партії О. Назарук. – Крем'янець на Волині, 1917. – 46 с.

157. Пастирський лист сімох греко-католицьких владик. Божою Милостю і благословенням св. Апостольського Престола // Нова Зоря. – 1930. – Ч. 77. – 9 жовтня.

158. Перші загальні збори “Християнсько-суспільного Союзу” // Руслан. – 1911. – Ч. 145. – 2 липня.

159. Перші загальні збори “Християнсько-суспільного Союзу” // Руслан. – 1911. – Ч. 150. – 9 липня.

160. Поклик Головної ради Українського католицького союзу // Мета. – 1931. – Ч. 1. – 15 березня.

161. Правильник для організаторів і мужів довіря // Наші Вісти: Інформаційне письмо української християнської організації. – Львів, 1925. – Ч. 1. – С. 10–16.

162. Про політичні і соціальні завдання української католицької акції // Нова Зоря. – 1928. – Ч. 43 (145). – 10 червня.

163. *Regum Novarum* – “Нові речі”: Енцикліка Папи Лева XIII про робітниче питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sd.net.ua/2010/01/11/regum_novarum.html.

164. Статут і програма товариства безженних священиків в Станіславові. – Станіславів, 1925. – 63 с.

165. Статут Католицької Акції в Галицькій провінції // Нова Зоря. – 1931. – Ч. 61. – 16 серпня.

166. Статут політичного товариства Католицький руско-народний союз // Народна часопись. – 1896. – Ч.246. – 31 жовтня.
167. Статут Товариства руських священників в Галичині // Нива. – 1907. – Ч.22. – 15 листопада.
168. Статут товариства “Скала”. – Станиславів, 1937. – 24 с.
169. Статут Українського католицького союзу // Мета. – 1931. – Ч.1. – 15 березня.
170. Статут “Християнсько-суспільного Союзу у Львові”. – [б. м., б. р.]. – 10 с.
171. Стахів М. Народні маси в русі. Історія українського політичного руху. V частина / М. Стахів. – Львів, 1939. – 150 с.
172. Стахів М. Релігія, церква, клер та українські соціалістичні радикали / М. Стахів. – Львів, 1936. – 35 с.
173. Стахів М. Українські політичні партії у соціологічному висвітленні / М. Стахів. – Нью-Йорк – Детройт – Скрантон, 1954. – 120 с.
174. Томашівський С. Десять літ українського питання в Польщі / С. Томашівський. – Львів, 1929. – 46 с.
175. Томашівський С. Історія церкви в Україні / С. Томашівський. – Жовква, 1932. – 60 с.
176. Томашівський С. Наша чільна партія у власному зеркалі / С. Томашівський. – Львів, 1929. – 28 с.
177. Томашівський С. Про ідеї, героїв і політику. Відкритий лист до В. Липинського / С. Томашівський. – Львів, 1929. – 39 с.
178. Третій народний з’їзд УНДО в днях 24 і 25 грудня 1928 р. – Львів, 1929. – 154 с.

179. УНО. Українська Народня Обнова. Програмова заява.— Нова Зоря. — 1935. — Ч. 60 (858).

180. Хомишин Г. Моя відповідь УНДОВі згл. Українській Парламентарній Репрезентації / Г. Хомишин // Нова Зоря. — 1937. — Ч. 24. — 1 квітня.

181. Хомишин Г. Пастирський лист до всечесного клира Станіславівської дієцезії про політичне положення українського народу в Польській державі / Г. Хомишин. — Львів, 1931. — 38 с.

182. Хомишин Г. Пастирський лист про візантійство / Г. Хомишин. — Станіслав, 1931. — 40 с.

183. Хомишин Г. Пастирський лист про грозу духової руїни / Г. Хомишин. — Станіслав, 1933. — 47 с.

184. Хомишин Г. Українська проблема / Г. Хомишин. — Станіслав, 1933. — 184 с.

185. Цегельський Л. Митрополит Андрій Шептицький. Короткий життєпис і огляд церковно-народної діяльності / Лонгин Цегельський. — Львів: Видавництво Отців Василіан “Місіонер”, 1995. — 80 с.

186. Чого хоче УНО. Програмова заява УНО // Правда. — 1935. — Ч.33. — 18 серпня.

187. Шептицький А. Всечесному духовенству і вірним Божий мир і архиерейське благословення / А. Шептицький // Мета. — 1936. — Ч.32. — 9 серпня.

188. Шептицький А. “Святій справі не можна служити закрівавленими руками!” / А. Шептицький // Мета. — 1934. — Ч.31. — 12 серпня.

189. Шептицький А. Пастирський лист про обрядові справи / А. Шептицький. — Львів, 1931. — 14 с.

190. Шептицький А. Послання в справі Холмщини / А. Шептицький // Науковий збірник Українського вільного університету. – Т. 15. – Мюнхен, 1992. – С.19–50.

191. Шептицький А. Твори – Opera / А. Шептицький. – Рим, 1989. – 548 с.

192. Шептицький А., Хомишин Г., Коциловський Й. Всечесному духовенству і вірним божий мир і архієрейське благословення / А. Шептицький, Г Хомишин, Й Коциловський // Мета. – 1937. – Ч. 1. – 7 січня.

VI. Періодичні видання

а) преса християнсько-суспільної орієнтації

193. Бабин В. Потреба організації консервативних сил / В. Бабин // Нова Зоря. – 1927. – Ч. 28. – 17 липня.

194. Бабин В. Ще в справі організації української консервативної партії / В. Бабин // Нова Зоря. – 1927. – Ч. 39. – 2 жовтня.

195. Безженність духовенства // Нова Зоря. – 1935. – Ч. 67 (865). – 5 вересня.

196. Вислід виборів // Нова Зоря. – 1928. – Ч. 18. – 11 березня.

197. Відозва // Руслан. – 1914. – Ч. 175. – 7 серпня.

198. Від утопії до тиранії. Критика большевизму // Нова Зоря. – 1932. – Ч.61. – 14 серпня.

199. Віроісповідання в Польщі // Нова Зоря. – 1931. – Ч.21. – 22 березня.

200. Войнаровський Т. Новий жмут світла на польсько-українське замирення в 1921 р. / Т. Войнаровський // Нова Зоря. – 1932. – Ч. 56. – 28 липня.

201. "Всеавстрійський католицький союз" // Руслан. – 1912. – Ч. 150. – 5 липня (21 червня).
202. Галущинський Т. Оснування й початки "Нової Зорі" / Т. Галущинський // Нова Зоря. – 1935. – Ч.1. – 6 січня.
203. Глінка Л. Католицька наука про державу / Л. Глінка // Мета. – 1935. – Ч. 10. – 15 березня.
204. Голос преси про Християнсько-суспільний Союз // Руслан. – 1911. – Ч. 152. – 12 липня.
205. За автономію українських земель при Польщі // Нова Зоря. – 1928. – Ч.22. – 25 березня.
206. Загальні Збори УКС // Мета. – 1936. – Ч. 1. – 7 січня.
207. Залозецький В. Кристалізація гетьманської ідеології в типі гетьманця / В. Залозецький // Поступ. – 1928. – Ч. 3-4.
208. Залозецький В. Націоналістична й патріотична ідеологія / В. Залозецький // Нова Зоря. – 1926. – Ч.37. – 26 вересня.
209. Залозецький В. Християнська релігія і консервативна ідея / В. Залозецький // Дзвони. – 1937. – Ч.3. – березень.
210. За українську школу! // Нива. – 1932. – Ч.11. – листопад.
211. Заява руських послів // Руслан. – 1904. – Ч. 254. – 5 листопада.
212. Заявлене // Руслан. – 1897. – Ч. 45. – 25 лютого.
213. Звіт з діяльності Центрального комітету // Наші Вісти: Інформаційне письмо української християнської організації. – Львів, 1926. – Ч. 2.
214. З життя наших установ // Мета. – 1936. – Ч.18. – 3 травня.
215. Ідім вперед // Руслан. – 1911. – Ч.1. – 1 січня.

216. Інтерв'ю Впреосв. Митрополита Андрея з представниками української преси // Нова Зоря. – 1930. – Ч.84. – 2 листопада.
217. Інтерв'ю Впреосв. Митрополита // Нова Зоря. – 1930. – Ч.77. – 9 жовтня.
218. Комунікат // Нова Зоря. – 1929. – Ч. 54 (28 липня).
219. Комунікат // Нова Зоря. – 1930. – Ч.53. – 17 липня.
220. Конрад М. Націоналізм і католицизм / М. Конрад // Мета. – 1934. – Ч.31. – 12 серпня.
221. Кузьмович В. Завдання УКС / В. Кузьмович // Мета. – 1932. – Ч.24. – 26 червня.
222. Літературні нагороди УКС // Дзвони. – 1938. – Ч.1–2. – Січень–лютий.
223. Літературна нагорода УКС // Мета. – 1937. – Ч.7. – 21 лютого.
224. Мета. – 1931. – Ч.1. – 15 березня.
225. Мета. – 1933. – Ч.14. – 2 квітня.
226. Мета. – 1936. – Ч.4. – 26 січня.
227. Мета. – 1937. – Ч.45. – 21 листопада.
228. Найближчі завдання організаторів // Наші Вісти. – 1925. – Ч. 2.
229. Найважливіша політична задача нашого сучасного покоління // Нова Зоря. – 1928. – Ч.24. – 1 квітня.
230. На поміч безробітним і вбогим // Мета. – 1931. – Ч.40. – 13 грудня.
231. Наші партії // Правда. – 1927. – Ч.30. – 25 грудня.
232. Нова Зоря. – 1926. – Ч. 1. – 7 січня.

233. Нова Зоря. – 1926. – Ч. 33. – 29 серпня.
234. Нова Зоря. – 1930. – Ч. 10. – 9 лютого.
235. Нова Зоря. – 1930. – Ч. 83. – 30 жовтня .
236. Нова Зоря. – 1930. – Ч.87. – 13 листопада.
237. Нова Зоря. – 1932. – Ч.8. – 4 лютого.
238. Нова Зоря. – 1935. – Ч. 63. – 22 серпня.
239. Організації нам потреба // Нива. – 1921. – Ч.1.
240. Осташевський Й. УКС і консолідація українців-католиків / Й. Осташевський // Мета. – 1937. – Ч.28. – 25 липня.
241. Пастирські листи греко-католицьких Владик у дзеркалі чужої преси // Мета. – 1931. – Ч. 9. – 10 травня.
242. Перший з'їзд організаторів УХО // Нова Зоря. – 1927. – Ч. 44. – 6 листопада.
243. Поважна небезпека // Нова Зоря. – 1926. – Ч. 51. – 31 грудня.
244. По виборах з селянської курії // Руслан. – 1901. – Ч.193. – 26 серпня.
245. Правда. – 1927. – Ч. 19. – 18 грудня.
246. Правда. – 1928. – Ч. 36. – 9 вересня.
247. Правда. – 1935. – Ч.1. – 6 січня.
248. Правда. – 1935. – Ч.24. – 16 червня.
249. Правда. – 1936. – Ч.6. – 9 лютого.
250. Правда. – 1937. – Ч. 20. – 16 травня.
251. Резигнація голови УНО // Правда. – 1936. – Ч.6. – 9 лютого.

252. Резолюції Головної Управи УНО // Нова Зоря. – 1936. – Ч. 9. – 6 лютого.
253. Річ А. Вахнянина в урядовій комісії, держана 24 жовтня // Руслан. – 1898. – 2 падолиста.
254. Руслан. – 1897. – Ч.68. – 23 березня.
255. Руслан. – 1907. – Ч.114. – 22 мая.
256. Руслан. – 1910. – Ч.3. – 18 січня.
257. Руслан. – 1911. – Ч. 52. – 7 березня.
258. Руслан. – 1911. – 2 липня.
259. Руслан. – 1911. – Ч. 230. – 17 жовтня.
260. Січень – місяць католицької преси // Правда. – 1936. – Ч. 3. – 19 січня.
261. Собачий куток // Руслан. – 1911. – Ч. 123. – 6 червня (24 травня).
262. УКС. Його звичайні загальні збори // Мета. – 1932. – Ч.41. – 5 червня.
263. УНО. Українська Народна Обнова. Історичний нарис з приводу виборів // Нова Зоря. – 1935. – Ч.60. – 11 серпня.
264. УХО і вибори // Нова Зоря. – 1928. – Ч.6. – 29 січня.
265. УХО та її завдання // Наші Вісти. – 1925. – Ч.1.
266. Цілий край маніфестує // Мета. – 1938. – Ч. 7. – 20 лютого.
267. Ще на тему відношення Українців-католиків до виборів // Нова Зоря. – 1928. – Ч. 15. – 1 березня.
268. Ювілей Енцикліки “*RegumNovarum*” // Нова Зоря. – 1931. – Ч. 18. – 12 березня.
269. Як працювала “Скала” // Правда. – 1937. – Ч. 23. – 6 червня.

270. Яку ціль і які задачі має “Християнсько-суспільний Союз” // Руслан. – 1911. – Ч.217. – 1 жовтня.

б) інша українська преса

271. Безвідповідальна гра // Новий час. – 1938. – Ч. 26. – 7 лютого.

272. Діло. – 1931. – 29 квітня. – Ч. 94.

273. Діло. – 1933. – Ч. 195. – 28 липня.

274. Довірочні збори руського духовенства // Діло. – 1911. – Ч. 272. – 8 грудня.

275. Знеславлення історії нашої церкви. “Вінець” целібатної реформи. // Діло. – 1935. – Ч. 174. – 4 липня.

276. З Ради державної // Народна часопись. – 1897. – Ч. 68. – 25 березня (4 квітня).

277. З табору т. зв. католицького “Союза” // Діло. – 1896. – Ч. 248. – 2 листопада.

278. Католицький руско-народний союз // Народна часопись. – 1896. – Ч.224. – 4 жовтня.

279. Консолідація католицького табору // Діло. – 1932. – Ч.72. – 1 квітня.

280. Ліквідація кризи в УНО // Діло. – 1936. – Ч.73. – 1 квітня.

281. Митрополит Андрей про ревіндикацію церков // Діло. – 1930. – Ч.28. – 6 лютого.

282. Нарада Екзекутиви УСДП // Громадський голос. – 1935. – 7 грудня.

283. На розстайній дорозі // Діло. – 1925. – Ч.254. – 12 листопада.

284. Нова українська партія // Діло. – 1930. – Ч.216. – 30 вересня.
285. Нова українська партія // Рада. – 1930. – № 345. – 5 жовтня.
286. Новий час. – 1932. – Ч. 46. – 2 березня.
287. Передконгресові наради українських політичних партій // Діло. – 1934. – Ч.349. – 27 грудня.
288. Після повороту митрополита // Діло. – 1923. – Ч. 153. – 11 жовтня.
289. Розбудова нації. – 1930. – № 9-10.
290. “Руська громада” // Діло. – 1901. – 29 червня.
291. Свенціцка А. За східний обряд / А. Свенціцка // Діло. – 1931. – Ч. 125. – 9 червня.
292. Свенціцка А. За східний обряд / А. Свенціцка // Діло. – 1931. – Ч. 128. – 12 червня.
293. Свенціцка А. За східний обряд / А. Свенціцка // Діло. – 1931. – Ч. 129. – 13 червня.
294. Солідарний голос політичних партій про події в краю // Діло. – 1930. – Ч.213. – 1 жовтня.
295. Темницький В. Завдання української соціал-демократії / В. Темницький // Робітничий голос. – 1938. – Травень.
296. Tertius gagens. Наслідки celibатщини // Діло. – 1925. – Ч. 59. – 17 березня.
297. У відповідь всяким Войцеховським // Новий час. – 1938. – Ч.27. – 6 лютого.
298. Український Вістник. – 1921. – Ч. 117. – 18 червня.

299. Український Греко-Католицький Єпископат Галицької Провінції в справах подій на Великій Україні до всіх людей доброї волі // Діло. – 1933. – Ч. 197. – 27 липня.

300. Український Католицький Союз // Діло. – 1931. – Ч. 3. – 3 січня.

301. Федорців Ф. В напруженому положенні / Ф. Федорців // Діло. – 1925. – Ч. 28 (15 лютого).

302. Чим є УКС // Діло. – 1930. – Ч.241. – 29 жовтня.

в) польська преса

303. Lubieński H. Kościół Greko-Katolicki w województwach południowo-wschodnich / H. Lubieński // Sprawy narodowościowe. – Warszawa, 1934. – № 5–6. – S. 537–555.

304. Sprawozdanie z życia mniejszości Narodowych za I kw. 1930 r.

305. Sprawozdanie z życia mniejszości Narodowych za II i III kw. 1930 r.

306. Sprawozdanie z życia mniejszości Narodowych za IV kw. 1930 r.

307. Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za II kw. 1931 r.

308. Sprawy Narodowościowe. – 1928. – № 1.

309. Sprawy Narodowościowe. – 1933. – № 2–3.

310. Sprawy Narodowościowe. – 1934. – № 5–6. – Pazdzernik – grudzien.

311. Sprawy Narodowościowe. – 1935. – № 1–2.

312. Sprawy Narodowościowe. – 1935. – № 3–4.

313. Sprawy Narodowościowe. – 1939. – № 1–2.

314. Wszystkie stronnictwa. – 1932 r. – № 24. – 18 czerwca.

VII. Науково-довідкові видання

315. Енциклопедія українознавства: в 10 Т. Т. 1. – Париж – Нью-Йорк, 1955. – 396 с.

316. Енциклопедія українознавства: в 10 Т. Т. 4. – Париж – Нью-Йорк, 1962. – 1600 с.

317. Енциклопедія українознавства: в 10 Т. Т.10. – Париж – Нью-Йорк, 1984. – 4015 с.

318. Енциклопедія Українознавства / голов ред. проф. д-р Володимир Кубійович. – Т. 2. – Львів: Видавництво “Молоде Життя”, 1993. – 800 с.

319. Короткий Оксфордський політичний словник / [авт-уклад. Маклін І., Макмілан А.]. – К.: Вид. Соломії Павличко “Основи”, 2005. – 789 с.

320. Політологічний енциклопедичний словник: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – 942 с.

*VIII. Монографії, статті,
автореферати дисертацій, підручники*

321. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху Галичини (80-ті рр. ХІХ ст. – 1914) / Тарас Антошевський. – Львів, 1997. – 36 с.

322. Аркуша О. О. Барвінський (до 150-річчя від дня народження) / О. Аркуша. – Львів, 1997. – 34 с.

323. Аркуша О. Олександр Барвінський / О. Аркуша // Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923: уряди, постаті / упоряд.: М. Литвин, І. Патер, І. Соляр. – Львів: Тріада плюс, 2009. – 350 с.

324. Аркуша О. Український християнсько-суспільний рух у Галичині на початку ХХ століття: політичне товариство “Руська громада” / О. Аркуша // Шляхами історії: Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. Івана Франка. На пошану професора Костянтина Кондратюка. – Львів, 2004. – С. 63 – 99.

325. Баран А. В. Виборча реформа в Австро-Угорській монархії 1907 р і роль українських депутатів у її проведенні / А. В. Баран // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – №3. – С. 3–12.

326. Баран А. Структура (склад) українського представництва в австрійському парламенті (1897–1918) [Електронний ресурс]/ А. Баран // Юридичний електронний журнал.– 2014. – №2. – С. 11–14. –Режим доступу: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=11>.

327. Батенко Т. Анатоль Вахнянин (1841–1908. Біля джерел національного відродження / Тарас Батенко. – Львів: Кальварія, Каме- няр, 1998. – 140 с.

328. Бліндер Н. Андрей Шептицький і Український католицький союз / Н. Бліндер // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія. – Тернопіль: ТНПУ, 2013. – Вип. 1: у 2 ч., Ч. 2. – С. 108–112.

329. Бліндер Н. М. Українська християнська організація у суспільно-політичному житті Східної Галичини (1925–1930 рр.) / Н. М. Бліндер // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 78. – №11. – С. 37–41.

330. Бурачок Л. В. Громадсько-політична діяльність Осипа Назарука (1883–1940 рр.): автреф. дис. на здобуття наук. ступеня кан.

іст. наук: спец. 07.00.01. – Історія України / Л. В. Бурачок. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.

331. Бурачок Л. В. Громадсько-політична діяльність Осипа Назарука (1883–1940 рр.): монографія / Л. В. Бурачок. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – 191 с.

332. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Макс Вебер / пер. з нім. Олександр Погорілий. – К.: Основи, 1998. – 534 с.

333. Вовк Р. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944) та пошуки порозуміння з православними в контексті ідеї “візантизації” греко-католицької церкви / Р. Вовк, О. Літвяк // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Історія”. Вип. 1 (36). – 2017. – С. 7–14.

334. Гелей С. Василь Кучабський: від національної ідеї до державності. Українська консервативна політична думка першої половини ХХ ст. та її вклад в історичну науку / Степан Гелей. – Львів : Вид-во “Коопосвіта” Львів. комерц. акад., 1998. – 532 с.

335. Гелей С. Консервативна течія в суспільній думці України ХІХ ст. / Степан Гелей. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 1996. – 124 с.

336. Гентош Л. Митрополит Шептицький 1923–1939. Випробування ідеалів / Л. Гентош. – Львів, 2015. – 586 с.

337. Гентош Л. Р. Літургічна реформа митрополита Андрея Шептицького / Л. Р. Гентош // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Історія”. – 2016. – Вип. 1 (34). – С. 31–35.

338. Гладюк Т. Організаційно-видавнича діяльність Тимчасового організаційного комітету Української християнської організації (УХО) 1925–1928 рр. / Тарас Гладюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені

Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – Вип. 3. – С. 94–98.

339. Гладюк Т. Парламентсько-політична діяльність УНО у 1935 р. / Тарас Гладюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – Вип. 2. – С. 110–114.

340. Гомза І. Суспільно-політичні рухи: посібник / І. Гомза. – Київ, 2007. – 205 с.

341. Гонюкова Л. Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз: монографія / Л. Гонюкова; за наук. ред. д-ра політ наук Л. Є. Шкляра. – К.: НАДУ, 2009. – 392 с.

342. Гордієнко М. Процес еволюції та політичні перспективи ідеології консерватизму / М. Гордієнко // Політичний менеджмент. – 2007. – №5 (26). – С. 46–59.

343. Гунчак Т. Україна: перша половина 20 ст. Нарис політичної історії / Т. Гунчак. – К., 1993. – 288 с.

344. Даниленко С.Т. Дорогою ганьби і зради. Історична хроніка / С. Т. Даниленко. – К., 1972. – 340 с.

345. Демчишак Р. Міжпартійні порозуміння в програмах та діяльності легальних українських політичних партій Західної України. 1920–1930-х рр. / Демчишак Р. // Українська національна ідея: реалізації та перспективи розвитку : [збірник наукових праць] / Національний університет “Львівська політехніка” [та інші]. – Львів : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2007. – Вип. 19. – С. 84–89.

346. Демчишак Р. Проблема сутності політичних партій у працях класиків світової та української партіології / Р. Демчишак //

Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку.– Львів : Видавництво національного університету “Львівська політехніка”, 2009. – Вип. 21. – С. 6–10.

347. Дерещук Т. Консервативно-клерикальні моделі державотворення українських християнських суспільників Галичини / Т. Дерещук // Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2014. – Ч. 25–26: 1918–2013. До 95-річчя утворення Західно-Української Республіки. – С. 164–171.

348. Дністрянський М. С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій / М. С. Дністрянський.– Львів: Світ, 1992. – 141 с.

349. Добрецова В. Націоналізм і релігія на службі антикомунізму / В. Добрецова. – Львів: Вища школа, 1976. – 204 с.

350. Довганич В. А. Правова ідеологія християнсько-суспільної течії в Галичині кінця ХІХ – початку ХХ ст. / В. А. Довганич // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – Вип. 2, ч. 2. – С. 8–13.

351. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча / Олег Єгрешій. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 168 с.

352. Єгрешій О. І. Єпископ Григорій Хомишин і питання українсько-польського порозуміння (1904–1939) / О. І. Єгрешій. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 70 с.

353. Єгрешій О. Суперечності між Українським Католицьким Союзом і Українською Католицькою Народною Партією у 1930-х рр.: генезис, зміст, наслідки / Олег Єгрешій // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2006–2007. – № 12–13. – С. 118–125.

354. Зайцев О. Націоналізм і релігія. Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки) / О. Зайцев, О. Беген, В. Стефанів / за заг. ред. О. Зайцева; Український Католицький Університет, Центр досліджень визвольного руху. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. – 384 с.

355. Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.) / О. Ю. Зайцев // Укр. іст. журнал. – 1993. – № 1. – С.72-84.

356. Зотова З. М. Политические партии и избитательный процесс / З. М. Зотова. – М.:РЦОИТ, 2002. – 176 с.

357. Зубар В. Роль сучасних суспільно-політичних рухів у розвитку української державності / Володимир Зубар // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Вип. 26. – 2014. – С. 65–70.

358. Іванишин В. Українська церква і процес національного відродження / В. Іванишин. – Дрогобич, 1990. – 93 с.

359. Каліберда Ю. Ю. Українська католицька народна партія та її діяльність в Західній Україні (1930–1939 рр.) / Ю. Ю. Каліберда // Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції “Образование и наука 21 века. – 2008”. 17–25 октября 2008 г.– София: Наука и образование, 2008. – Т. 7: Право. История. – С. 74–76.

360. Киричук Ю. Уніатський клір – воїнство п'ятьми і фашизму / Ю. Киричук // Жовтень. – 1984. – № 2. – С.82–85.

361. Кліш А. Вплив представників суспільно-християнської течії на відкриття української гімназії в Тернополі / Андрій Кліш // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших

часів до сьогодення)” / [за заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Ч. 1. – С. 77–78.

362. Кліш А. Деякі аспекти діяльності “Руської громади” в Східній Галичині на початку ХХ ст. / Андрій Кліш // Гуманітарний журнал. – 2013. – №1. – С. 99–104.

363. Кліш А. Заснування Католицького Русько-Народного Союзу в “Споминах з мого життя” О. Барвінського / Андрій Кліш // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія “Історія”. – 2016. – Випуск 2 (3). – С. 56–59.

364. Кліш А., Лехнюк Р. Співпраця слов’янських депутатів християнсько-суспільного напрямку в австрійській Державній раді наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (за українськими джерелами) / А. Кліш, Р. Лехнюк // Проблеми слов’янознавства. – 2016. – Вип. 65. – С. 167–177.

365. Кліш А. Організаційні засади та програмні орієнтири Католицько-суспільного союзу в Галичині на початку ХХ ст. / Андрій Кліш // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – 2014. – Вип. 1 (1). – С. 141–145.

366. Кліш А. Осип Маковей та суспільно-християнський рух в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (До 150-річчя від дня народження діяча) / Андрій Кліш // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: Гілея, 2017. – Вип. 123 (8). – С. 13–16.

367. Кліш А. Парламентська діяльність Анатолія Вахнянина (кінець ХІХ – початок ХХ ст. / Андрій Кліш // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. –

Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2015. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 142 – 154.

368. Кліш А. Політична діяльність християнсько-консервативної течії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / Андрій Кліш // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2011. – Вип. 1. – С. 63–68.

369. Кліш А. Реалізація О. Барвінським ідей українського суспільно-християнського руху наприкінці ХІХ на початку ХХ ст. / Андрій Кліш // Українознавчий альманах. – 2015. – Вип. 18. – С. 160–164.

370. Кліш А. Релігія та церква в ідеології та практичній діяльності християнських суспільників у Східній Галичині напр. ХІХ – на поч. ХХ ст. / Андрій Кліш // Гілея: науковий вісник. Історичні науки. – 2015. – Вип. 97. – С.30–34.

371. Кліш А. Суспільно-політична діяльність вищого греко-католицького духовенства на поч. ХХ ст. / А. Б. Кліш // Гілея: науковий вісник. Історичні науки. – 2015. – Випуск 101. – С.125–130.

372. Кліш А. Б. Роль християнських суспільників у відкритті українських шкіл в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / Андрій Богданович Кліш // Історико-культурна спадщина: проблеми збереження і популяризації: тези ІV Міжнародної науково-практичної конференції, 21–22 квітня 2017 року. – Львів, 2017. – С. 55–58.

373. Кліш А. Українська християнська організація: структура, форми та методи діяльності (1925–1930 рр.) / А. Кліш // Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2012. – Випуск 9. – С. 323–326.

374. Кліш А. Фракція “Слов’янський християнсько-народний союз” у Державній раді (1897 – 1900 рр.) / А. Кліш // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – Вип. 14. – Тернопіль, 2014. – С. 123–132.

375. Кліш А. Християнсько-суспільний союз: інституалізація та діяльність /А. Кліш // Етнічна історія народів Європи. – 2015. – Випуск 47. – С. 55 – 62.

376. Козак Н. А. Український консерватизм: історія і сучасність / Н.А. Козак. – 23.00.01. – теорія та історія політичної науки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук. – Львів, 2001. – 21 с.

377. Кондратюк К. Галицький консерватизм: ідеологія і практика (1890–1939 рр. / Констянтин Кондратюк // Мандрівець. – Київ: НУКМА, 2003. – С. 3 – 6.

378. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Володимир Косик. – Париж – Нью-Йорк – Львів, 1993. – 659 с.

379. Кошетар У. П. Роль Української Греко-Католицької Церкви у формуванні галицького консерватизму 1900–1939 рр.: атореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: 07.00.01. – історія України / У. П. Кошетар. – Запоріжжя, 2007. – 22 с.

380. Кошетар У. П. Суспільно-політичні аспекти діяльності української греко-католицької церкви у контексті розвитку галицького консерватизму (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.) / У. П. Кошетар // Вісник Київського національного лінгвістичного університету: Історія, економіка, філософія / гол. ред. Ю. І. Терещенко. – К.: Вид. центр. КНЛУ, 2002. –Вип. 7–8. – С.49–76.

381. Кошетар У. П. Суспільно-політичні та християнські виміри галицького консерватизму (1899–1939): монографія /У.П. Кошетар. – К.: ДАКККіМ, 2007. – 215 с.

382. Кошетар У. П. Українська греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Галичини (1900–1939 рр.): навч. посіб / У. П. Кошетар. – К.: МАУП, 2005. – 128 с.

383. Кравець М. М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині ХІХ ст. / М. М. Кравець. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1964. – 242 с.

384. Кравченюк О. Велетень зо святоюрської гори. Причинки до біографії Слуги Божого Андрея Шептицького на підставі чужомовних джерел / Осип Кравченюк. – Йортон, Саск, 1963. – 156 с.

385. Красівський О. Пилипів І. Митрополит Андрей Шептицький і польська держава (1918–1923 рр.) / О. Красівський, І. Пилипів // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. // Матеріали міжнародної конференції (21–22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 151–155.

386. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.

387. Кугутяк М. Голодомор 1933-го і Західна Україна / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1994. – 64 с.

388. Кугутяк М. Галицькі українці в боротьбі за державну незалежність у 1920–1923 рр. / М. Кугутяк // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 1998. – № 1. – С. 56–66.

389. Кугутяк М. Національно-політичний рух у Галичині в 1890–1939 рр.: атореф. дис. на здобуття наук ступеня д-ра істор. наук / М. Кугутяк. – Київ, 1996. – 47 с.

390. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929) / Микола Кугутяк. – Т.1. – Київ; Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 536 с.

391. Лехнюк Р. Українські консервативні середовища в Галичині у першій чверті ХХ ст.: національно-політичний аспект: дис. ... канд. істор. наук: спец. 07.00.01 – Історія України [Електронний ресурс] / Лехнюк Р.– Львів, 2018. – 301 с. –Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/dis_lekhniuk.pdf.

392. Лехнюк Р. Українсько-польські відносини в Галичині на зламі ХІХ–ХХ ст. у висвітленні газети “Руслан” / Роман Лехнюк // INTERMARUM: історія, політика, культура. – 2015. – Вип. 2. – С. 92–105.

393. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе :в 2 Т. Т.1 / І. Лисяк-Рудницький. – К., 1994. – 573 с.

394. Лисяк-Рудницький І. Консерватизм // Між історією й політикою. Статті до історії та критики української суспільно-політичної думки / Іван Лисяк-Рудницький. – Мюнхен: Вид-во “Сучасність”, 1973. – С. 132–138.

395. Лисяк-Рудницький І. Назарук і Липинський: історія їхньої дружби та конфлікту / І. Лисяк-Рудницький // Липинський В. Твори. Архів. Студії. Т.7. – Філядельфія, 1976. – СХLII.

Литвин М. Науменко К. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Львів: Олір, 1995. – 361 с.

396. Луцкевич М. Західна Україна в багні клерикалізму і політиканства / М. Луцкевич // Комуніст. – 1928. – 28 липня.

397. Макарчук С.А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма / С. А. Макарчук. – Львов, 1983. – 255 с.

398. Марунчак М. Митрополит А. Шептицький на Заході. 1920–1923 рр. / М. Марунчак. – Вінніпег-Едмонтон, 1981.

399. Марчук В. Українська греко-католицька церква. Історичний нарис / В. Марчук. – Івано-Франківськ: Ліра, 2001. – 146 с.

400. Масловський В. І. Жовто-блакитна мафія / В. І. Масловський. – Львів: Каменяр, 1975. – 146 с.

401. Минаев В. Западная Белоруссия и Западная Украина под гнетом панской Польши / В. Минаев. – М. : Воениздат, 1939. – 48 с.

402. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии / Р. Михельс // Диалог. – 1990. – №3. – С. 50–59.

403. Мірчук П. Нарис історії ОУН. Т. 1. 1920–1939 рр. / П. Мірчук / за ред. Степана Ленкавського. – Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк. – 1968. – 641 с.

404. Мірчук П. Перший листопад / П. Мірчук. – Торонто, 1958. – 52 с.

405. Міщук М. Б. Українська радикальна партія–Українська соціалістична радикальна партія: ідеологія, організація, політика (1918–1939 рр.): монографія / М. Б. Міщук. – Івано-Франківськ: НАІР, 2016. – 192 с.

406. Монолатій І. С. Інші свої. Політична участь етнічних акторів пізньогабсбургських Галичини і Буковини: монографія / Іван Сергійович Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. – 432 с.

407. Монолатій І. С. Разом, але майже окремо. Взаємодія етно-політичних акторів на західноукраїнських землях у 1847–1914 рр.: монографія / Іван Сергійович Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – 736 с.

408. Москалюк М. Андрій Шептицький і Український католицький союз / М. Москалюк // Історія релігій в Україні: Тези повідомлень VI Міжнародного круглого столу. – Львів, 1996. – С. 87–89.

409. Москалюк М. Державотворча концепція українських християнських суспільників у міжвоєнній Галичині (1920–1939 рр.): історико-політологічний аналіз / Михайло Москалюк // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2000. – №4. – С. 97–101.

410. Москалюк М. Митрополит Андрей Шептицький та ідеологічні течії в українському християнсько-суспільному русі міжвоєнної Галичини / Михайло Москалюк // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ “Добрий Пастир”. Збірник наукових праць. Богослов’я / гол. ред. Р. А. Горбань. Вип. 8: До 150 річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. – Івано-Франківськ: ІФБУ, 2015. – С. 54–60.

411. Москалюк М. Український християнсько-суспільний рух Галичини в 20-х рр. ХХ ст. / Михайло Москалюк. – К.: Стилос, 1998. – 56 с.

412. Москалюк М. Український християнсько-суспільний рух у 20-х рр. ХХ ст.: нереалізовані спроби інституційного становлення в Галичині / Михайло Москалюк // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2012. – Ч. 20 – 21. – С. 531–534.

413. Москалюк М. Ф. Український християнсько-суспільний рух у Галичині (1920–1939 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02. – Політичні інститути та процеси / М. Ф. Москалюк. – Київ, 1999. – 20 с.

414. Мудрий М. Рукописні джерела до історії Християнсько-суспільного союзу в Галичині / Мар’ян Мудрий // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-ти річчя. – Київ; Львів, 2004. – С. 421–440.

415. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К.: Укр. письменник, 1993. – 413 с.

416. Нагірняк А. Я. Національне питання у програмних документах Західноукраїнських об'єднань 1920–1930 рр. / А. Я. Нагірняк // Держава та армія: [збірник наукових праць] / відповідальний редактор Л. Є. Дещинський. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2010. – 212 с. – (Вісник Національний університет “Львівська політехніка”). – С. 131–135.

417. Основи політичної науки: курс лекцій. Ч. 1: З історії політичної думки: від стародавності до наших днів / Б. Кухта, А. Романюк, М. Поліщук та ін.; за ред. Б.Кухти. – 2-ге вид. випр. і доп. – Львів: Кальварія, 1997. – 288 с.

418. Острогорський М. Демократия и политические партии / М. Острогорський. – М.: Госполитиздат, 1927. – 356 с.

419. Павко А. До питання про формування партійно-політичної системи у Східній Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / А. Павко // Пам'ять століть. – 2000. – №3. – С. 136–144.

420. Павко А. І. Становлення та діяльність політичних партій і організацій в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / А. І. Павко: автореф. дис.на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук: 07.00.01 / А.І. Павко ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2002. – 44 с.

421. Павлишин С. Олександр Барвінський / С. Павлишин. – Львів: Академічний експрес, 1997. – 148 с.

422. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20–30-х рр. ХХ ст. / В. Перевезій. – Київ, 1998. – 46 с.

423. Перевезій В.О. Просвітницька діяльність української греко-католицької церкви в 20–30-х рр. ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук / В. О. Перевезій. – Київ, 1998. – 18 с.

424. Перевезій В. О. Служіння Богу і народу: Українська греко-католицька церква між двома світовими війнами / В. О. Перевезій. – К.: Світогляд, 2006. – 203 с.

425. Петляков П. А. Уніатська церква – ідейний ворог трудящих П. А. Петляков. – Львів: Вища школа, 1976. – 155 с.

426. Петришина-Дюг Г. Г. Поняття та сутність політичних партій / Г. Г. Петришина-Дюг // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2010. – Вип. 538: Правознавство. – С.58–62.

427. Политические партии в Польше, Западной Белоруссии и Западной Украине / под ред. Скульского.– Минск: Издательство Белорусской академии наук, 1935. – 335 с.

428. Політична історія України. ХХ століття: у 6 Т. / редкол. І. Ф. Курас (голова) та ін. – К.: Генеза, 2002–2003. – Т. 5: Українці за межами УРСР (1918–1940) / керівник тому В. П. Трощанський. – К., 2003. – 720 с.

429. Постельжук О. П. Українські угодівські партії та організації у Західній Україні (1919–1939): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спеціальність 07.00.01 – Історія України / О. П. Постельжук. – Луцьк, 2010. – 13 с.

430. Потульницький В. А. Історія української політології (концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці) / В. А. Потульницький. – К., 1992. – 230 с.

431. Потульницький В. А. Теорія української політології. Курс лекцій: навч. посібник для студ. вузів / В. А. Потульницький. – К.: Либідь, 1993. – 191 с.

432. Райківський І. Українська соціал-демократична партія: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / І. Райківський. – Львів, 1996. – 12 с.

433. Райківський І. Українська соціал-демократична партія (1928–1939 рр.) / І. Райківський. – Івано-Франківськ, 1995. – 67 с.

434. Райківський І. Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст. / Ігор Райківський // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2000. – №4. – С. 25–48.

435. Романюк А. С. Історія західних політичних вчень: Політичні доктрини XX–XXI ст.: навч. посіб / А. С. Романюк. – К.: Знання, 2011. – 255 с.

436. Рубльов О.С. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20–50-ті рр. XX ст.) / О. С. Рубльов, Ю. А. Черченко. – Київ, 1994. – 350 с.

437. Свій П. Теорія політики / П. Свій. –Джерзи Сіти, 1921. – 100 с.

438. Себайн Дж. Г. Історія політичної думки / Джордж Г. Себайн, Томас Л. Торсон; пер. з англ. – К.: Основи, 1997. – 838с.

439. Слінченко Л. В. Особливості консервативного напрямку української політичної думки I пол. 20 ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.01. –Теорія та історія політичної науки / Л. В. Слінченко.– К., 1997. – 24 с.

440. Сливка Ю. Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення / Ю. Ю. Сливка. – К., 1973. – 255 с.

441. Сливка Ю.Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Ю. Ю. Сливка. – К.: Наукова думка, 1985. – 271 с.

442. Сливка Ю.Ю. Союз хреста і капіталу. Про боротьбу українського народу проти католицької експансії (1920–1939) / Ю. Ю. Сливка.– К., 1985. – 106 с.

443. Соляр І. Проблема консолідації національно-державницьких сил Західної України (1923–1928 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – Львів, 1996. – 20 с.

444. Соляр І. Українське національно-демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925–1928) / І. Соляр. – Львів, 1995. – 71 с.

445. Сохоцький І. Будівничі новітньої української державності в Галичині. / І. Сохоцький // Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1961 – С. 79–231.

446. Сохоцький І. Українські послы із Станіславщини / І. Сохоцький // Альманах Станіславівської землі. Т.2. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1985. – 898 с.

447. Сухий О. М. Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.) / О. М. Сухий – Львів: Каменярь, 1998. – 132 с.

448. Твердохліб В. Революційно-визвольна боротьба трудящих Прикарпаття (1921–1939 рр.) / В. Твердохліб. – Львів, 1974. – 122 с.

449. Телешун С. О. Національне питання в програмах українських політичних партій в кінці ХІХ – на поч. ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: 07.00.05. – Етнологія / С. Телешун. – К., 1996. – 20 с.

450. Терещенко Ю. Причинки до історії галицького консерватизму / Ю. Терещенко // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія “Історія, економіка, філософія” / гол. ред. Ю. І. Терещенко. – К. : КДЛУ, 2000. – Вип. 4. – С. 11–68.

451. Тищик Б. Вівчаренко О. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр. (До 75-річчя утворення і діяльності) / Б. Тищик, О. Вівчаренко. – Коломия: Світ, 1993. – 118 с.

452. Турій О. Греко-католицька церква та українська національна ідентичність у Галичині / Олег Турій // Ковчег: наук. зб. із церковної історії. – Львів, 2003. – Чис. 4. – С. 67–85.

453. Феденко П. Український рух у ХХ ст. / П. Феденко. – Лондон : Наше слово, 1959. – 267 с.

454. Федик І. Питання українсько-польської співпраці в ідеологіях українських католицьких партій Галичини міжвоєнного періоду / І. Федик // Мандрівець. – 2008. – № 5. – С. 34–37.

455. Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси: Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини 1919–1939 рр. / М. Швагуляк // Другий міжнародний конгрес українців. – Львів, 1994. – С.92–98.

456. Швагуляк М. “Пацифікація”. Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність / М. Швагуляк. – Львів, 1993. – 53 с.

457. Швагуляк М. Степан Томашівський і західноукраїнський консерватизм: від ідеологічного гурту до політичної партії / М. Швагуляк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1997. – С. 309–337.

458. Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на поч. 30-х рр. ХХ ст. / М. Швагуляк // Записки наукового товариства ім.Т. Шевченка. Т. ССХХІІ. – Львів, 1991. – С. 141–45.

459. Шведа Ю. Р. Теорія політичних партій і партійних систем: навч. посібник / Ю. Р. Шведа. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 528 с.

460. Шиш А. Крах католицької дії на західноукраїнських землях / А. Шиш // Укр. іст. журнал. – 1971. – №9. – С. 45–64.

461. Щербата М. С. Томашівський про політичні складові шляхів вирішення українського питання у міжвоєнній Польщі /

М. С. Щербата // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2008. – Вип. 20. – С 29–32.

462. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських Землях 1918–1923 рр. / С. Ярославин. – Філадельфія, 1956. – 184 с.

463. Яремчук В. Д. Українська багатопартійність Наддніпрянської і Західної України: компаративний аналіз (1899–1918 рр.) / В. Д. Яремчук. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 504 с.

464. Belcikowska A. Stronnictwa i związki polityczne w Polsce / A. Belcikowska. – Warszawa, 1931. – 728 s.

465. Brzoza Cr. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w II Rzeczypospolitej / Cr. Brzoza // Krakówskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – 1992–1993. – Т.1–2. – S. 153–165.

466. Felinski M. Ukraińcy w Polsce odrodzonej / M. Felinski. – Warszawa, 1931.– 448s.

467. Lukomski G. Wojna Polsko-Ukraińska 1918-1919 / G. Lukomski, Cz. Partacz, B. Polak. – Koszalin – Warszawa, 1994. – 287 s.

468. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej. 1922–1929 / M. Papierzyńska-Turek. – Kraków, 1979. – 390 s.

469. Partasz Cz. Stosunki polsko-ukraiński w Galicji w latach 1888–1908 / Cz. Partasz. – Koszalin, 1989. – 459 s.

470. Stępień S. Życie religijne społeczności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej / S. Stępień // Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. – Т. 1. – Przemyśl, 1990. – S.207–218.

471. Szwagulak V. Niemcy w ukraińskiej myśli politycznej (koniec 19 –pierwsza połowa 20 wieku) / V. Szwagulak // Polska – Niemcy – Ukraina w Europie. – Rzeszów, 1996. – S. 129–143.

472. Torzecki R. Kwestia ukraińska w latach 1923–1929 / R. Torzecki. – Kraków, 1989. – 470 s.

473. Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeczy (1933–1945) / R. Torzecki. – Warszawa, 1972.

474. Wielomski A. Konserwatyzm: główne idee i postacie / A. Wielomski. – Warszawa: Fijor Publishsng, 2007. – 348 s.

Наукове видання

МОСКАЛЮК Михайло Федорович

**УКРАЇНСЬКИЙ
ХРИСТІЯНСЬКО-СУСПІЛЬНИЙ РУХ У ГАЛИЧИНІ:
ІДЕОЛОГІЯ, ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ, ДІЯЛЬНІСТЬ
(кін. ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.)
Монографія**

В авторській редакції

Головний редактор *Василь Головчак*
Науковий редактор *Микола Кугутяк*
Комп'ютерна верстка *Віра Яремко*

Підп. до друку 24.11.2018 р. Формат 60x84_{/16}.
Папір офсет. Гарнітура "TimesNewRoman".
Ум. друк. арк. 12,0. Тираж 300 пр. Зам. №45 .

Видавець

Видавництво ДВНЗ "Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника"

76018, м. Івано-Франківськ, вул. С.Бандери, 1,
тел.: 75-13-08, e-mail: vdvcit@pu.if.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2718 від 12.12.2006

Виготовлювач

підприємець Голіней О. М.

76008, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 128,
тел.: (0342) 580 432, 066 481 66 01

ISBN978-966-640-458-2